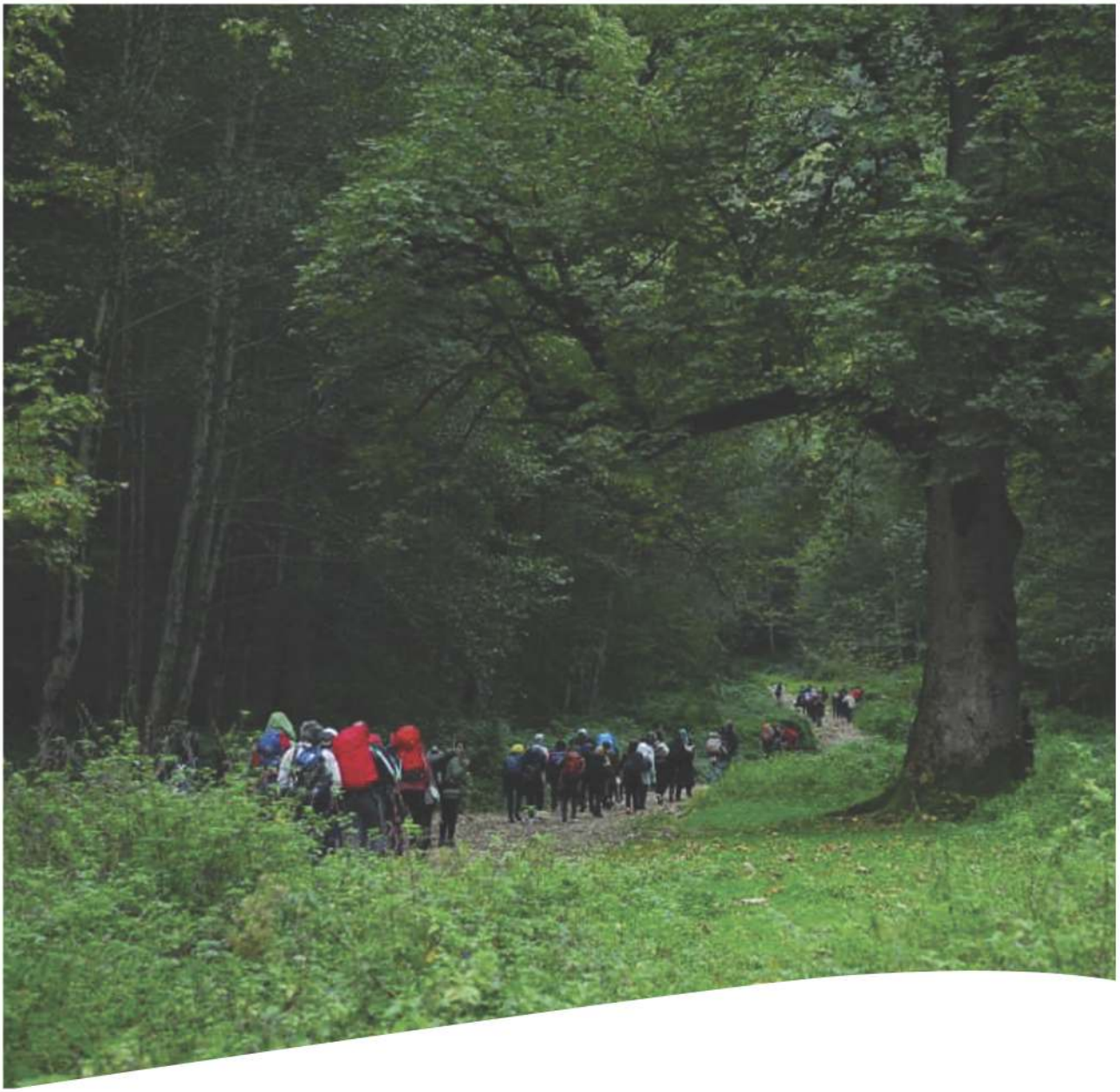
سازمان حفاظت محیط زیست

بوم‌گردی

بسته آموزشی سواد محیط‌زیستی

ویژه آموزشگران و تسهیلگران

بنام خداوند جان و خرد

بسته آموزشی سواد محیط‌زیستی ویژه آموزشگران و تسهیلگران

بوم‌گردی

انتشارات معارف
تهران ۱۴۰۰

سرشناسه : دربیکی، مزدک، ۱۳۵۷-
عنوان و نام پدیدآور : بسته آموزشی سواد محیط‌زیستی ویژه آموزشگران و تسهیلگران؛ بوم‌گردی / تهیه شده در معاونت آموزش و مشارکت‌های مردمی سازمان حفاظت محیط‌زیست؛ تحت نظارت مرکز آموزش محیط‌زیست و تربیت محیط‌بان؛ ویراستار علمی آرش یوسفی، فاطمه آرتا، شادی دیبایی؛ ویراستار ادبی: منیژه خلیلی؛
مشخصات نشر : تهران: انتشارات معارف، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری : ۱۵۶ص.: مصور(رنگی)؛ ۲۲×۲۹ س‌م.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۶۷۶-۶۶-۸
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
شناسه افزوده : تهیه‌شده در معاونت آموزش و مشارکت‌های مردمی سازمان حفاظت محیط‌زیست.
شناسه افزوده : تحت نظارت: مرکز آموزش محیط‌زیست و تربیت محیط‌بان

انتشارات معارف

تهران

تلفن:۶۶۱۹۷۶۷۲ و ۰۹۱۲۱۴۰۷۲۹۹

Email:maarefpublications@gmail.com

بسته آموزشی سواد محیط‌زیستی ویژه آموزشگران و تسهیلگران

بوم‌گردی

تدوین محتوا: مزدک دربیکی

تهیه شده در: معاونت آموزش و مشارکت‌های مردمی سازمان حفاظت محیط‌زیست

تحت نظارت: مرکز آموزش محیط زیست و تربیت محیط‌بان

ویراستار علمی: آرش یوسفی، فاطمه آرتا، شادی دیبایی

ویراستار ادبی: منیژه خلیلی

امور اجرایی: محسن خلیفه، فهیمه بیدی

طرح روی جلد: محسن خلیفه

عکس روی جلد: محمود شکیبا

صفحه آرا: جواد سلطانی

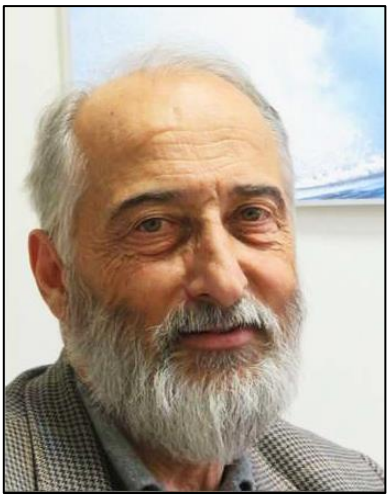
«غیرقابل فروش»

• چاپ اول: ۱۴۰۰ **• شمارگان:** ۵۰۰ نسخه **• ناشر:** معارف

شابک: ۸-۶۶-۲۶۷۶-۹۶۴-۹۷۸

تمامی حقوق و مالکیت این بسته آموزشی متعلق به معاونت آموزش و مشارکت مردمی سازمان حفاظت محیط‌زیست است.
بدیهی است، هرگونه بهره‌برداری و تجدید چاپ بسته آموزشی مذکور "با اخذ مجوز" از مرکز آموزش محیط‌زیست و تربیت محیط‌بان سازمان حفاظت محیط‌زیست امکان‌پذیر خواهد بود و هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اخذ مجوز از مرجع فوق‌الذکر، تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تقدیم به استاد گرانقدر؛ جناب آقای دکتر بهرام کیابی

حفاظت از عرصه‌های طبیعی و محیطزیست میهن عزیزمان مرهون زحمات تلاشگرانی است که سراسر عمر شریف خود را عاشقانه به آموزش و تربیت نسلی آگاه و دوستدار محیطزیست سپری نمودند و آثار ارزشمندی را پدید آوردند. از این‌رو، مرکز آموزش محیطزیست و تربیت محیطبان این کتاب را به پاس بزرگداشت شخصیت برجسته کشورمان به جناب آقای دکتر بهرام کیابی تقدیم می‌نماید. باشد که توانسته باشیم، گوشه‌ای از خدمات بی‌شائبه این استاد فرهیخته را جبران کنیم.

زندگینامه:

بهرام حسن‌زاده کیابی در سال ۱۳۲۸ از خانواده‌ای گیلانی در مشکین‌شهر زاده شد. پس از گرفتن مدرک کارشناسی در ایران، کارشناسی ارشد و دکترای تخصصی خود را در رشته اکولوژی و مدیریت حیات‌وحش در دانشگاه ایالتی میشیگان آمریکا گذراند. پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلیش را درباره حیات‌وحش پارک ملی گلستان انجام داد و پس از پایان دوره درسی خود در سال ۱۳۵۷ به ایران بازگشت و به آموزش و پرورش در دانشگاه‌های گوناگون پرداخت. وی از سال ۱۳۶۰ همکاری با سازمان حفاظت محیطزیست و موزه تاریخ طبیعی را آغاز کرد.

دکتر کیابی عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی هستند که سال‌ها پیشینه آموزش و پژوهش در دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان و نیز مدیر کلی دفتر حیات‌وحش و آبزیان سازمان حفاظت محیطزیست را در کارنامه خود دارند. ایشان افزون‌بر کارهای میدانی فراوان درباره طبیعت ایران و نیز آموزش و هدایت نسل اثرگذاری از کارشناسان اجرایی و دانشگاهی کشور، بیش از ۱۰۰ مقاله و کتاب در زمینه محیطزیست به‌ویژه حیات‌وحش چاپ کرده‌اند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
سخنی با خوانندگان گرامی	۵
پیشگفتار	٦
گفتار یکم: گردشگری؛ مفاهیم و پیامدها	۹
۱-۱- هدف گفتار	۱۱
۱-۲- نگاهی کوتاه به پیشینه گردشگری	۱۲
۱-۳- گردشگری چیست؟	۱٤
۱-٤- سازمان جهانی گردشگری چیست؟	۱٤
۱-۵- چرا گردشگری با ارزش است؟	۱۸
۱-٦- گوناگونی گردشگری	۲۲
۱-۷- سامانه گردشگری چیست؟	۲٤
۱-۸ پیامدهای گردشگری کدام است؟	۲۵
۱-۹- پایداری چیست و توسعه پایدار کدام است؟	٤۵
۱-۱۰- گردشگری پایدار چیست؟	٤۷
۱-۱۱- چکیده گفتار	٤۹
گفتار دوم: بوم‌گردی	۵۱
۲-۱- هدف گفتار	۵۳
۲-۲- بوم‌گردی چیست؟	۵۳
۲-۳- پیوند بوم‌گردی با دیگر گونه‌های گردشگری	۵۹
۲-٤- بوم‌گردی، مناطق حفاظت‌شده و میراث‌های طبیعی	٦۲
۲-۵- برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی چیست؟	٦۸
۲-٦- آینده بوم‌گردی چیست؟	۷٦
۲-۷- چکیده گفتار	۷۷
پیوست‌ها	۷۸

سخنی با خوانندگان گرامی

با عنایت به تغییر ساختار تشکیلاتی سازمان حفاظت محیط زیست، دفتر آموزش محیط زیست، به مرکز آموزش محیط زیست و تربیت محیط‌بان ارتقا یافت و براساس شرح وظایف محوله به آن، موضوع «توسعه سواد محیط‌زیستی» با هدف افزایش نفوذپذیری موضوعات آن در برنامه‌های کلان آموزشی کشور، با تاکید ویژه در وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، علوم، تحقیقات و فن‌آوری در سرلوحه فعالیت‌های این مرکز قرار گرفت.

بدیهی است، حفاظت خردمندانه از عرصه‌های طبیعی میهن عزیزمان، همواره مرهون اذهان آموزش دیده و تربیت نسلی دوستدار محیط زیست است. از این‌رو، روشنگری، آموزش و ترویج فرهنگ محیط زیستی با اولویت ویژه بر توانمندسازی آموزشگران، مربیان و تسهیلگران برای ارایه آموزش‌های صحیح محیط زیستی به آحاد جامعه و نیز تحقق شعار «از مردم، با مردم و برای مردم» با رویکرد جلب مشارکت خردمندانه آن‌ها در امر حفاظت از محیط زیست، شالوده و اساس فعالیت‌های آموزشی معاونت آموزش و مشارکت مردمی سازمان حفاظت محیط زیست قرار دارد و بر خود ضروری می‌داند که از همه فرصت‌ها، ابزار و بسترهای تبادل اطلاعات برای اجتماعی کردن مسایل محیط زیستی در جامعه بهره‌گیری نماید. بسته آموزشی سواد محیط زیستی با موضوع «بوم‌گردی»، یکی از موضوعات آموزشی با اهمیت سازمان حفاظت محیط زیست است که لازم است مخاطبان فوق‌الذکر، با روش‌های آموزشی آن آشنا و پیام‌های آن را به فراگیران خود منتقل نمایند.

امید است با تهیه این بسته آموزشی و بهره‌برداری از آن گامی مؤثر، در توسعه سواد محیط زیستی و نهادینه‌سازی فرهنگ حفاظت از محیط زیست برداشته باشیم. در پایان، خواهشمند است با ارایه نظرات و پیشنهادهای سازنده برای گسترش سواد محیط زیستی، از طریق تکمیل فرم نظرخواهی که در پیوست درج شده است و ارسال آن به پست الکترونیکی environmental.literacy@doe.ir ما را در تحقق این مهم یاری فرمایید.

مرکز آموزش محیط زیست و تربیت محیط‌بان

پیش‌گفتار

بیش از دو دهه است که بوم‌گردی یکی از موضوعات روز دنیا شده و پژوهش و آموزشش پیشرفت کرده ولی در ایران هنوز برداشت نادرستی از آن وجود دارد که بسیار چالش‌برانگیز شده است. این مشکل در زمینه آموزش بوم‌گردی بسیار دیده می‌شود و هنوز منابع خوب و معتبر نگارشی به‌ویژه در زمینه تدریس آن، کم است. از این‌رو، هدف این بسته آموزشی آن است که به عنوان یک کتاب پایه، به آموزشگران و تسهیل‌گران کمک کند تا بتوانند همراه با فراگیران، برخی پرسش‌های بنیادی در این‌باره را پاسخ دهند و درباره آن اندیشه کنند: مفهوم درست بوم‌گردی چیست؟ چه پیوندی با دیگر گونه‌های گردشگری دارد؟ جایگاهش در مناطق حفاظت‌شده چیست؟ و برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی چیست؟

نویسنده این کتاب که خود سال‌هاست در این زمینه به پژوهش و آموزش سرگرم است کوشش کرده همه این موارد را همراه با پرسش‌ها، تمرین‌ها و نمونه‌هایی ارائه دهد که فراگیران را بیشتر درگیر موضوع می‌کند و همکاری آن‌ها در شناخت درون‌مایه بوم‌گردی را افزایش می‌دهد.

مخاطبان بسته آموزشی

هر چند مخاطبان بی‌واسطه این کتاب، آموزشگران، تسهیلگران، آموزگاران و استادانی هستند که کار آن‌ها آموزش است، ولی مخاطبان نهایی، جوانان و نوجوانانی هستند که باید ارزش و جایگاه بوم‌گردی را بشناسند و با چالش‌ها و مسائل آن آشنا شوند. مجموعه پیش رو، برای آموزشگران حرفه‌ای تدوین شده است که به جنبه‌های گوناگون فرآیند آموزش تا اندازه‌ای آگاهی دارند. بنابراین اگرچه در این بسته، بر کاربرد اصول آموزشی در آموزش بوم‌گردی تاکید می‌شود، ولی بحث زمینه‌ای گسترده درباره طرح برنامه درسی، روش‌های تدریس و ارزیابی آن‌ها و فرآیندهای یادگیری و یاددهی در آن وارد نشده است.

هدف‌های بسته آموزشی

آموزشگران، طراحان برنامه‌های درسی، تسهیلگران، و استادانی که می‌کوشند تجربه‌های آموزشی سودمند درباره مباحث و مسایل بوم‌گردی ارایه کنند، با چالشی سخت و حساس روبه‌رو می‌شوند. این مجموعه، چارچوب اطلاعاتی و الگوهای لازم برای هدایت آموزشگران در روند آماده‌سازی آن‌ها به منظور انتقال تجربه‌ها و مباحث آموزشی را فراهم می‌کند. این بسته چنان طراحی شده است که در تامین موارد زیر سومند باشد:

۱. ارایه اطلاعات پایه و زیربنایی درباره جنبه‌های بوم‌شناختی گردشگری

۲. کاربرد اصول آموزش محیط زیستی در آموزش بوم‌گردی

۳. رهنمودهایی برای یاددهی اصول و مفاهیم بوم‌گردی

همچنین کوشش شده است که به استفاده‌کنندگان این مجموعه در موارد زیر یاری رسانده شود:

۱. آگاهی از دامنه اثر رفتار انسان در طبیعت

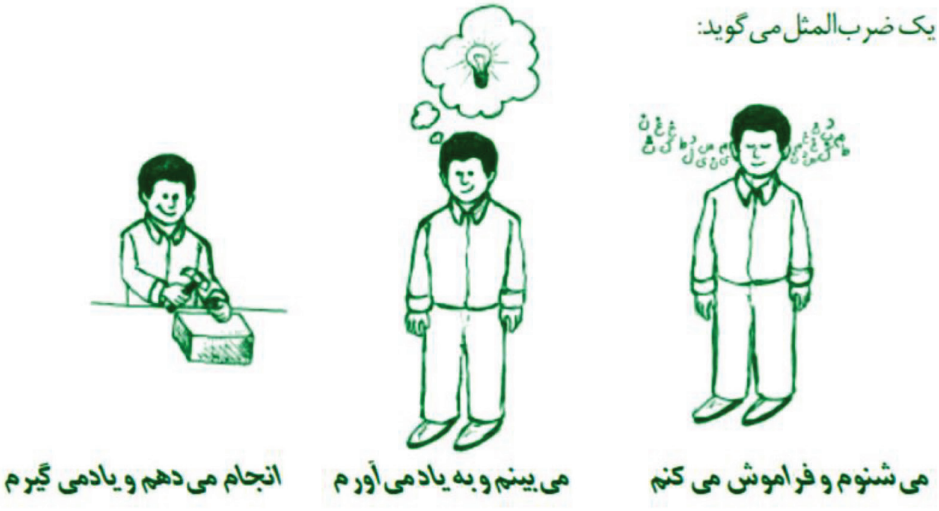
۲. شناخت ارزش‌های بنیادین طبیعت و کارکردهای جاذبه‌های طبیعی در جلب گردشگر

۳. مهارت در شناسایی مسایل مربوط به گردشگری، تشخیص تهدیدها و فرصت‌ها و روش‌های حل مسایل

٤. توانایی در به‌کارگیری اصول توصیه‌شده برای آموزش و ارزیابی گزینش، طراحی و پذیرش مواد آموزشی بوم‌گردی

ساختار بسته آموزشی

این بسته با رویکرد علمی و آموزشی، طراحی و محتوای تهیه‌شده برپایه منابع علمی جدید و معتبر تدوین شده است. کوشش شده تا مطالب ارایه‌شده، افزون‌بر برخورداری از جنبه‌های علمی و تخصصی، متن ساده و روان داشته باشد تا آموزشگر و یا تسهیلگر بتواند با آن ارتباط بگیرد. از آن‌جا که هدف اصلی از تهیه این بسته،انتقال داده‌ها و مفاهیم مرتبط با بوم‌گردی به شکل کاربردی و ترویجی است، ساختار پیش رو به‌گونه‌ای است که نخست در هر گفتار، مفاهیم پایه و کلیدی بیان شده و در پایان، چالش‌هایی برای اندیشیدن بیشتر ارایه شده است. لازم است تا آموزشگران گرامی بر همه موارد تاکید و توجه نمایند. روشن است که اهداف آموزشی انعطاف‌پذیر هستند و می‌توان آن‌ها را به ضرورت تغییر داد ولی باید توجه کرد که هدف‌های تعیین‌شده دسترس‌پذیر باشند. آموزشگران می‌توانند با توجه به دانش، تجربه و سلیقه شخصی خود از تمرین‌های همانند و یا گوناگون دیگری نیز برای انتقال بهتر مفاهیم استفاده نمایند.

فعالیت‌های علمی می‌تواند دربردارنده روش‌های کلی مانند داستان، شعر، بازی، آزمایش، نمایش محلی و عروسکی، ایفای نقش، تهیه وسایل کمک آموزشی، روزنامه دیواری، عکاسی، پژوهش و دیگر روش‌های فعال آموزش و یادگیری باشد. فعالیت‌ها نیز مانند هدف‌ها انعطاف‌پذیر است. نمونه فعالیت‌های ارایه شده در این بسته آموزشی، پیشنهادی است و آموزشگر می‌تواند با توجه به شرایط و نیازها و با استفاده از ابتکار خود و فراگیران، در آن تغییرات ایجاد و یا فعالیت‌های جدید ابداع کند. ولی نباید این نکته را فراموش کرد که فعالیت‌ها برای رسیدن به هدف‌ها است و باید با هم هماهنگ باشند. روشن است که امکانات آموزشی، فضا و زمان دردسترس، گروه سنی مخاطبان و دیگر عوامل در کیفیت و کمیت آموزش محیط زیستی موثر هستند. مهم آن است که در پایان هر بحث، مطمئن باشید که فراگیران، اطلاعات و مهارت لازم در زمینه پیام‌های اساسی و اطلاعات پشتیبان مورد نیاز را کسب کرده باشند.

توصیه‌ها

هدف‌ها و فعالیت‌ها را با توجه به نیاز جامعه، امکانات و سن، علاقه و توانایی فراگیران انتخاب کنید.

فعالیت‌ها و تمرین‌ها را پیشتر، بررسی و با کمک فراگیران، امکانات و تجهیزات مورد نیاز را فراهم کنید.

در آغاز و با گفتن چند پرسش درباره موضوع، آگاهی قبلی فراگیران را بسنجید.

در آغاز هر فعالیت، آشکارا فراگیران را با هدف‌ها آشنا کنید.

پس از هر بحث و با طرح چند پرسش، مطمین شوید فراگیران پیام‌ها و مهارت‌های لازم را دریافت کرده‌اند.

کوشش کنید تا اجرای فعالیت‌ها و تمرین‌ها به گونه‌ای باشد که در فراگیران انگیزه ایجاد کند و افزون‌بر دانش‌اندوزی، بر رفتار و شیوه زندگی آن‌ها تاثیر بگذارد.

با توجه به زمان خود، فعالیت‌ها را اولویت‌بندی و برنامه زمان‌بندی هر یک را تنظیم کنید.

اجازه دهید فعالیت‌ها را فراگیران انجام دهند تا با آزمایش و خطا به نتیجه و تجربه لازم برسند.

کوشش کنید فعالیت‌ها به شکل گروهی و با مشارکت همه فراگیران انجام شود.

هیچ‌گاه به‌جای فراگیران فکر نکنید. اجازه دهید خودشان پاسخ پرسش‌ها را به کمک پژوهش، تجربه و بحث بیابند.

فراگیران نباید فقط شنونده باشند. به آن‌ها فرصت دهید با هم بحث کنند و به تفاهم برسند، فکر کنند و دیدگاه‌های خود را بیان کنند.

بهتر است شیوه نشستن در کلاس درس به شکلی باشد که همه یکدیگر را ببینند تا بتوانند به شکل گروهی بحث کنند و فعالیت‌های گوناگون را انجام دهند.

خانواده‌ها را درباره فعالیت‌های اجتماعی فراگیران توجیه و در جلب مشارکت آن‌ها تلاش کنید.

از راه خواندن و پژوهش با چالش‌های محیط زیستی جامعه خود آشنا شوید و بر اطلاعات خود بیافزایید.

محدودیت‌های بسته آموزشی

هدف از تهیه این بسته آموزشی، نگارش یک کتاب درسی جامع در زمینه بوم‌گردی نبوده است. هرچند نگارنده کوشیده بنیان‌های اصلی آموزش محیط زیستی و نیز بوم‌گردی که برای راهنمایی تدوین‌کنندگان برنامه آموزشی و مدرسان لازم است را ارایه کند تا بتوانند آن‌ها را برای اجرای آموزش در جایگاه ویژه خود به‌کار برند. امید است کاربران این مجموعه به کوشش برای افزودن بر اطلاعات اساسی ارایه‌شده ادامه دهند. همچنین، نگارنده این مجموعه، مدعی ارایه دورنمایی بی‌نقص از مباحث بوم‌گردی در جهان نیست. بنابراین این مجموعه، نقشه راهنمای بوم‌گردی نیست، بلکه توضیح فرآیندهای آموزشی است که مخاطبان را برای روبه‌رویی با پرسش‌های مشکلات اجتماعی و محیط زیستی مباحث بوم‌گردی آماده می‌کند.

گفتار یکم:

گردشگری
مفاهیم و پیامدها

۱-۱- هدف گفتار

هدف این گفتار آن است که خواننده با مفهوم عمومی گردشگری[1]، پیامدهای آن و گردشگری پایدار[2] آشنا شود تا برای گفتار آینده، اطلاعات کارآمد و روزآمد داشته باشد. پس در این گفتار:

- با پیشینه گردشگری به شکل کوتاه و فشرده آشنا می‌شویم
- می‌پرسیم گردشگری چیست و از این همه دیدگاه‌های گوناگون، چه تعریف پذیرفته و بهتری از آن هست؟
- پرسش دیگر این است که چرا در جهان امروز، گردشگری این‌همه ارزش یافته است؟ آمارها چه می‌گویند؟
- سپس با انگیزه سفر و گوناگونی دسته‌بندی گردشگری آشنا می‌شویم
- می‌گوییم که سامانه گردشگری چیست و چگونه کار می‌کند
- با محیط‌ها و پیامدهای گردشگری به‌شکل کوتاه و فشرده آشنا می‌شویم
- می‌پرسیم پیامدهای مثبت و منفی محیط‌زیستی گردشگری چیست؟
- پیامدهای مثبت و منفی اقتصادی گردشگری را بهتر می‌شناسیم
- سپس می‌گوییم که پیامدهای مثبت و منفی فرهنگی و اجتماعی گردشگری چیست؟
- می‌پرسیم مفهوم پایداری چیست؟ و توسعه پایدار به چه می‌گویند؟
- و در پایان با تعریف گردشگری پایدار آشنا می‌شویم

همه این موارد، زمینه‌ساز گفتار بعدی یعنی بوم‌گردی است که همراه با پرسش‌ها، تمرین‌ها و نمونه‌هایی آمده که مخاطب را بیشتر درگیر موضوع می‌کند و همکاری وی در شناخت درون‌مایه آن را افزایش می‌دهد. در پایان گفتار، مخاطب باید بتواند به پرسش‌های بالا پاسخ دهد و چکیده‌ای مانند آن‌چه که در پایان هر گفتار آمده است را ارائه کند.

1. Tourism
2. Sustainable Tourism

۱-۲- نگاهی کوتاه به پیشینه گردشگری

گردشگری از کی آغاز شد؟

پاسخ به این پرسش آسان نیست. می‌شود گفت انسان نخستین و خوراک‌جو همیشه در پی کنجکاوی و سفر به سرزمین‌های ناشناخته و با انگیزه‌های گوناگون بوده است. مانند یافتن چراگاه، شکار یا جای زیست بهتر، و این جابه‌جایی‌ها با هر انگیزه و اندازه‌ای که انجام می‌شده، گونه‌ای سفر به‌شمار می‌رفته است.

این پدیده درگذر تاریخ و بنابر ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی سرزمین‌ها و کشورها به شکل‌های گوناگون بوده است. برای نمونه، رومی‌های سرمایه‌دار برای دیدن جاهای مقدس، شنا در استخرهای آب‌گرم و روی‌هم‌رفته، آرامش و آسایش به مصر و یونان سفر می‌کردند و با توجه به گستردگی امپراتوری روم باستان، این روند سده‌ها ادامه داشت.

نگاره ۱- یک راهنمای گردشگری که به مسافران، جاهای پرآوازه کیوتو در ژاپن را نشان می‌دهد (۱۷۸۷ میلادی)

سال‌ها پس از آن و در سده‌های میانه و با توجه به قدرت و نفوذ کلیسا در سیاست و جامعه، مردم بیشتر با هدف و انگیزه دینی به سفر می‌رفتند. این‌گونه سفرها چنان فراوان بود که از یك کشیش فرانسوی با نام ایماری پیکو[1] به‌عنوان نویسنده نخستین کتاب راهنمای گردشگری یاد می‌شود که در سال ۱۱۳۰ میلادی آن را برای راهنمایی بازدیدکنندگان مکان مقدس سانتیاگو دِ کُمپوستلا[2] در اسپانیا نوشت.

در سده‌های پس از آن، این روند سفر با انگیزه دینی دنبال شد تا این که در سال‌های نخست سده هفدهم میلادی و همگام با دگرگونی‌های اجتماعی و فلسفی اروپا، اندیشه گشت بزرگ[3] آغاز شد.

انگلیسی‌های جوان و سرمایه‌دار از راه آبراهه انگلیس[4] به فرانسه می‌رفتند و سپس از زیباترین و ارزشمندترین شهرهای اروپای آن هنگام بازدید می‌کردند. این گشت بلندمدت، ۲ تا ٤ سال به‌درازا می‌کشید و گردشگران چند هفته یا چند ماه در هر شهر می‌ماندند. گشت بزرگ، بخش ارزشمندی از گونه‌ای آموزش بود که تنها افراد بسیار سرمایه‌دار از آن برخوردار بودند و نه طبقه‌های گوناگون جامعه.

1. Aymeric Picaud
2. Santiago de Compostela
3. The Grand Tour
4. The English Channel

در نیمه سده هجدهم میلادی و پس از انقلاب صنعتی که سرنوشت و مسیر توسعه انسان را دگرگون کرد، نوآوری‌های فراوان در ترابری مانند ساخت راه‌آهن، کشتی بخار، هواپیما و خودرو اثر بسیار شگرفی بر گردشگری داشت؛ چون با چنین ابزارهایی مردم می‌توانستند به سرزمین‌های بیشتر و دورتر، سفرهای بلندمدت داشته باشند.

نگاره ۲- آگهی تبلیغاتی سفر به پاریس در نیمه نخست سده بیستم میلادی

بیشتر دگرگونی‌ها در گوناگونی و شیوه سفر در سده بیستم میلادی رخ داد. در سال ۱۹۴۹ ولادیمیر رِیتز[1] شرکتی با نام هِرایزِن تِرَوِل[2] پایه‌گزاری کرد و گشت بسته تعطیلات[3] در جهان آغاز شد. در این‌گونه گشت‌ها، همه‌چیز (از بلیت هواپیما گرفته تا مهمان‌سرا و خوراک) را شرکت فراهم می‌کرد و گردشگر پیش از آغاز سفر، همه هزینه‌ها را می‌پرداخت. با گسترش چنین گشت‌ها و شرکت‌هایی در سده بیستم میلادی که دسترسی بیشتری به همگان برای سفر می‌دادند، صنعت گردشگری امروزی آغاز شد که به‌ویژه در نیمه دوم آن و پس از جنگ جهانی دوم، هواداران بسیاری داشت. در آن سال‌ها و با توجه به مواردی هم‌چون افزایش درآمد، تعطیلات، آرامش و گسترش ترابری همگانی و شخصی و ارزان، مردم به سرزمین‌های گوناگون جهان سفر می‌کردند و تجربه‌های جدید می‌آموختند.

این در حالی است که در سده بیست‌ویکم و با همگانی‌شدن اینترنت و گردش آزادانه اطلاعات، مردم تنها برای خودِ سفر، مسافرت نمی‌کنند؛ آن‌ها دنبال تجربه‌های همه‌جانبه و ماجراجویانه هستند و آگاهی بیشتری به پیامدهای محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی سفرشان دارند. از این‌رو، صنعت گردشگری باید خود را با تقاضاهای بسیار گوناگون، روبه‌رشد و پرشتاب، سازش دهد. هر چند در این سده، گاهی افزایش خشونت و درگیری‌های سیاسی یا همانند آن، به رشد گردشگری آسیب زده است ولی همچنان یکی از بزرگ‌ترین و روبه‌رشدترین صنایع دنیا به‌شمار می‌رود.

کادر ۱) پرسش درباره پیشینه گردشگری

از مخاطبان بخواهید درباره پیشینه گردشگری در جهان با هم گفت‌وگو کنند. چه سرزمین‌هایی بیشترین جاذبه را برای گردشگران آن دوران داشته است؟ چرا؟

از مخاطبان بخواهید درباره پیشینه گردشگری در ایران با هم گفت‌وگو کنند. چه نوشتارهای ارزشمندی در این‌باره به زبان فارسی وجود دارد؟ کوشش کنید چند نمونه را به یکدیگر بشناسانید.

1. Vladimir Raitz
2. Horizon Travel
3. Package Holidays

۱-۳- گردشگری چیست؟

برای تعریف مفهوم واژه گردشگری که نزدیک به دو دهه است جایگزین واژه «توریسم» در فارسی شده، کارشناسان موارد گوناگونی پیشنهاد کرده‌اند. برای نمونه، واژه گردشگر را به کسی می‌گویند که برای خشنودی و کنجکاوی سفر می‌کند. در فرهنگ واژگان، گردشگری به فعالیت گردشگران و نیز کسانی که برای آنان سازوبرگ فراهم می‌کنند، گفته می‌شود. از دید مفهومی، گردشگری سفری است که از آغاز تا پایان برای سرگرمی یا بازرگانی انجام می‌شود و گفتمان فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را نیز دربردارد که پیوند تنگاتنگ با هم دارند. پس سرگرمی، بخشی از گردشگری است؛ یعنی کارهایی که جنبه رسمی دارند مانند بازی‌ها و سرگرمی‌های ویژه، و یا غیررسمی هستند مانند خورگشت، راه‌پیمایی، کوه‌نوردی، ماهی‌گیری و همانند آن. از ویژگی‌های این‌گونه کارها، دلبخواهی و غیررسمی بودن و با علاقه انجام‌دادن آن‌هاست.

به‌هر روی و با این که گفت‌وگوهای بسیاری بر سر تعریف‌ها هست، ولی فراگیرترین تعریف رسمی و پذیرفته‌شده از گردشگری را سازمان جهانی گردشگری[1] پیشنهاد کرده که می‌گوید:

هر گونه سفر که در برگیرنده ماندن در جایی به‌مدت دست‌کم یك شب ولی کمتر از یك سال و دور از خانه است.

۱-٤- سازمان جهانی گردشگری چیست؟

سازمان جهانی گردشگری زیرمجموعه سازمان ملل متحد[2] است و سرپرستی پیشرفت گردشگری مسئولانه، پایدار و در دسترس در جهان را بردوش دارد. این نهاد به‌عنوان یک سازمان پیشرو در این زمینه، گردشگری را به‌عنوان پیش‌ران رشد اقتصادی، توسعه فراگیر و پایداری محیط‌زیستی ترویج می‌کند و برای پیشرفت دانش و خط‌مشی گردشگری در سراسر جهان، رهبری و پشتیبانی ارائه می‌دهد.

تاریخچه برپایی این سازمان به سال ۱۹٤٦ برمی‌گردد. پیش از این و در سال ۱۹۳٤، اتحادیه بین‌المللی سازمان‌های رسمی تبلیغاتی گردشگری[3] برپاشده بود. ولی در نخستین همایش بین‌المللی نهادهای ملی گردشگری[4] در لندن، راه‌اندازی یک سازمان غیردولتی جدید بین‌المللی به‌جای این اتحادیه پیشنهاد شد.

در سال ۱۹٤۷ نخستین مجمع مشورتی اتحادیه بین‌المللی سازمان‌های رسمی مسافرتی[5] برگزار شد و سال بعد، کمیسیون‌های منطقه‌ای آن شکل گرفت. در سال ۱۹٦۹ مجمع عمومی سازمان ملل متحد برای برپایی یک سازمان بین‌دولتی جهانی در زمینه گردشگری مستقل کوشش‌هایی کرد و در ۲۷ سپتامبر ۱۹۷۰ ساختار و نام اتحادیه به سازمان جهانی گردشگری تبدیل شد. سازمان در ۱۹۷٦ نهاد اجرایی

نگاره ۳- نشان‌واره سازمان جهانی گردشگری

1. World Tourism Organization (UNWTO)
2. United Nations (UN)
3. International Union of Official Tourist Propaganda Organizations (IUOTPO)
4. International Congress of National Tourism Bodies
5. International Union of Official Travel Organisations (IUOTO)

برنامه توسعه سازمان ملل متحد[1] شد و با دولت‌ها همکاری فنی می‌کرد. در سال ۲۰۰۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، سازمان جهانی گردشگری را به‌عنوان نهاد تخصصی ملل متحد در این زمینه تصویب کرد که کارش تا به امروز ادامه دارد.

این سازمان از بخش‌های گوناگون شکل گرفته است:

مجمع عمومی، کمیسیون‌های منطقه‌ای، شورای اجرایی، کمیته‌ها، و دبیرخانه که ۵ زبان رسمی انگلیسی، اسپانیایی، فرانسوی، روسی و عربی دارد. ایران از سال ۱۹۷۵ عضو رسمی سازمان است و در دسته‌بندی منطقه‌ای آن، بخشی از منطقه آسیا و اقیانوسیه (جنوب آسیا) به‌شمار می‌رود.

در سپتامبر سال ۱۹۷۹ در اسپانیا و در سومین جلسه مجمع عمومی سازمان جهانی گردشگری، بنیان‌گذاری روز جهانی گردشگری[2] تصویب و از سال ۱۹۸۰ اجرا شد. گزینش این تاریخ هم به‌دلیل هم‌زمانی با سالگرد تصویب اساسنامه این سازمان در ۲۷ سپتامبر ۱۹۷۰ بود. گزینش زمان این روز، خوبی دیگری نیز دارد چون پایان موسم رونق گردشگری در نیم‌کره شمالی و آغاز آن در نیم‌کره جنوبی به‌شمار می‌رود.

روز جهانی گردشگری در ۲۷ سپتامبر هر سال برگزار می‌شود و هدفش افزایش سطح آگاهی‌های جامعه جهانی از شایستگی‌های گردشگری و ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی آن است. این رویداد بزرگ می‌کوشد تا به چالش‌های جهانی که در دستور کار توسعه پایدار ۲۰۳۰ [3] بیان شده بپردازد و سهم صنعت گردشگری در دستیابی به هدف‌های توسعه پایدار را نشان دهد.

هر سال، سازمان جهانی گردشگری از همه هواداران این صنعت می‌خواهد تا در ۲۷ سپتامبر در جشن‌های ویژه‌ای که در کشورها یا مقصدهای گردشگری برگزار می‌شود، شرکت کنند. همچنین همه ساله، مجمع عمومی سازمان جهانی گردشگری بنابر پیشنهاد شورای اجراییش یک موضوع را برای این روز گزینش می‌کند و رویدادهای آن، جشن گرفته می‌شود. دبیر کل سازمان نیز در این روز، پیامی منتشر می‌کند (جدول ۱).

1. United Nations Development Programme (UNDP)
2. World Tourism Day
3. 2030 Agenda for Sustainable Development

جدول ۱) موضوع سال‌های جهانی گردشگری

سال	موضوع	میزبان جشن رسمی سال
۱۹۸۰	مشارکت گردشگری در حفاظت از میراث فرهنگی و صلح و شناخت دوسویه	-
۱۹۸۱	گردشگری و کیفیت زندگی	-
۱۹۸۲	غرور در سفر: مهمان خوب و میزبان خوب	-
۱۹۸۳	سفر و تعطیلات، حق است ولی مسئولیت برای همگان نیز است	-
۱۹۸۴	گردشگری برای شناخت، صلح و همکاری بین‌المللی	-
۱۹۸۵	گردشگری جوانان: میراث فرهنگی و تاریخی برای صلح و دوستی	-
۱۹۸۶	گردشگری: نیروی حیاتی برای صلح جهانی	-
۱۹۸۷	گردشگری برای توسعه	-
۱۹۸۸	گردشگری: آموزش برای همه	-
۱۹۸۹	حرکت آزاد گردشگران، دنیایی را پدید می‌آورد	-
۱۹۹۰	گردشگری: یک صنعت به‌رسمیت شناخته‌نشده و خدماتی که بایستی عرضه شود	-
۱۹۹۱	ارتباطات، اطلاعات و آموزش: خط نیروی توسعه گردشگری	-
۱۹۹۲	گردشگری: مایه رشد همبستگی اجتماعی و اقتصادی و دیدار مردم	-
۱۹۹۳	توسعه گردشگری و حفاظت از محیط‌زیست: به سوی هماهنگی پایدار	-
۱۹۹۴	کیفیت کارکنان، کیفیت گردشگری	-
۱۹۹۵	سازمان جهانی گردشگری: بیست سال در خدمت گردشگری جهان	-
۱۹۹۶	گردشگری: مایه بردباری و صلح	-
۱۹۹۷	گردشگری: فعالیت پیش روی سده بیست و یکم برای کارآفرینی و حفاظت از محیط‌زیست	-
۱۹۹۸	مشارکت بخش دولتی و خصوصی: کلید توسعه و پیشرفت گردشگری	مکزیک
۱۹۹۹	گردشگری: حفاظت از میراث جهانی برای هزاره جدید	شیلی
۲۰۰۰	فن‌آوری و طبیعت: دو چالش گردشگری در آغاز قرن بیست و یکم	آلمان

ادامه جدول ۱) موضوع سال‌های جهانی گردشگری

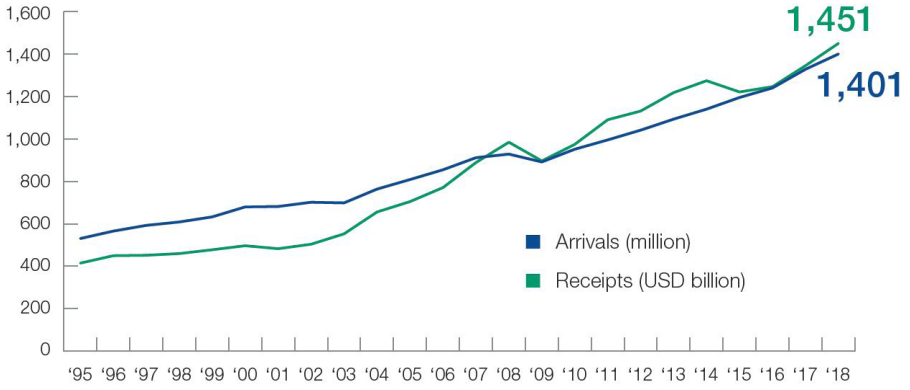
سال	موضوع	میزبان جشن رسمی سال
۲۰۰۱	گردشگری: ابزاری برای صلح و گفتگوی بین تمدن‌ها	ایران
۲۰۰۲	بوم‌گردی، کلید توسعه پایدار	کاستاریکا
۲۰۰۳	گردشگری: نیروی پیشران کاهش فقر، کارآفرینی و هماهنگی اجتماعی	الجزایر
۲۰۰۴	ورزش و گردشگری: دو نیروی زنده برای شناخت دوسویه، فرهنگ و توسعه جوامع	مالزی
۲۰۰۵	سفر و ترابری: از تخیلات ژول ورن تا واقعیت قرن بیست و یکم	قطر
۲۰۰۶	گردشگری توانمند می‌کند	پرتغال
۲۰۰۷	گردشگری درها را برای زنان باز می‌کند	سریلانکا
۲۰۰۸	گردشگری: پاسخ به چالش دگرگونی اقلیمی	پرو
۲۰۰۹	گردشگری: بزرگداشت تنوع زیستی	غنا
۲۰۱۰	گردشگری و تنوع زیستی	چین
۲۰۱۱	گردشگری: پیوند فرهنگ‌ها	مصر
۲۰۱۲	گردشگری و انرژی پایدار: نیروبخشی به توسعه پایدار	اسپانیا
۲۰۱۳	گردشگری و آب: حفاظت از آینده مشترک ما	مالدیو
۲۰۱۴	گردشگری و توسعه جامعه	مکزیک
۲۰۱۵	یک میلیارد گردشگر، یک میلیارد فرصت	بورکینافاسو
۲۰۱۶	پیشرفت دسترسی جهانی	تایلند
۲۰۱۷	گردشگری پایدار: ابزاری برای توسعه	قطر
۲۰۱۸	پایداری و دگرگونی دیجیتال در گردشگری	مجارستان
۲۰۱۹	گردشگری و شغل: آینده‌ای بهتر برای همه	هند
۲۰۲۰	گردشگری و توسعه روستایی	آرژانتین، برزیل، پاراگوئه، اوروگوئه، شیلی

۱-۵- چرا گردشگری با ارزش است؟

سازمان جهانی گردشگری بر این باور است که گردشگری، توسعه کشور، رشد اقتصادی و کارآفرینی در جامعه، صلح و امنیت برای یک کشور، حفاظت از محیط‌زیست و میراث فرهنگی سرزمین را به دنبال دارد.

ولی چرا گردشگری این‌اندازه از دید اقتصادی ارزش پیدا کرده است؟ با نگاهی کوتاه به آمار رسمی جهانی گردشگری می‌توانیم به این پرسش پاسخ دهیم:

در سال ۲۰۱۸، حدود ۱/٤ میلیارد نفر در جهان به‌شکل گردشگر بین‌المللی جابه‌جا شدند که نسبت به سال پیشین ۵ درصد رشد داشت. درآمد این گردشگری بین‌المللی همراه با جابه‌جایی مسافر، یعنی صادرات کل گردشگری بین‌المللی، با ٤ درصد رشد به مقدار ۱/۷ تریلیون (۱۷۰۰ میلیارد) دلار رسید، یعنی نزدیک به چهار برابر تولید ناخالص ملی ایران در همان سال. گردشگری در سال ۲۰۱۷، سومین صادرات بزرگ دنیا پس از صنایع شیمیایی و نفت بوده است (به‌ترتیب با درآمد ۱/۹۹۳ و ۱/۹٦۰ میلیارد دلار) که پس از آن، صنایع خودروسازی و خوراکی قرار دارند. با این برآورد در آن سال، سفر گردشگران با درآمد ۱/۵۸٦ میلیارد دلار از همه صنایع خودروسازی شناخته‌شده جهان با آن‌همه سرمایه‌گذاری سنگین و درآمد (۱/٤۷۰ میلیارد دلار)، درآمدزایی بیشتری داشته است. ورود و درآمد گردشگری جهانی تا سال ۲۰۱۸ روند افزایشی داشت که در سال ۲۰۱۹ هم دنبال شد (نگاره ٤). در سال ۲۰۱۸ منطقه آسیا و اقیانوسیه که ایران نیز بخشی از آن است، با ۷ درصد رشد، ۳٤۸ میلیون نفر گردشگر بین‌المللی و ٤۳۵ میلیارد دلار درآمد داشت (نگاره ۵). هدف بازدیدهای گردشگران و شیوه‌های ترابری آنان نیز بسیار گوناگون بوده است (نگاره ٦ و ۷).

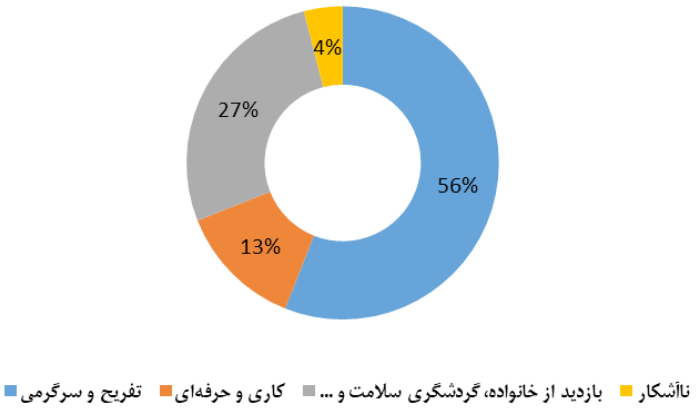

نگاره ۴- ورود گردشگران بین‌المللی (به میلیون نفر) و درآمد گردشگری (به میلیارد دلار) از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۸ میلادی

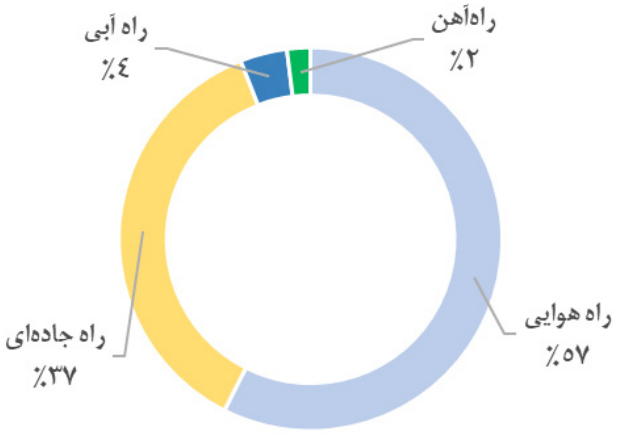

نگاره ۵- ورود گردشگران بین‌المللی (میلیون نفر) و درآمد گردشگری (میلیارد دلار) برپایه مناطق گوناگون جهان در سال ۲۰۱۸

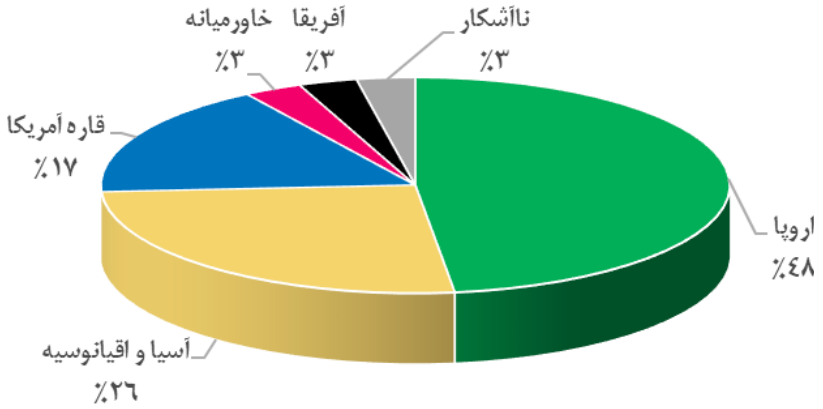
در سال ۲۰۱۸، از هر ۵ گردشگر، ٤ نفر در منطقه خود سفر کردند و ٤۰ درصد گردشگران جهان نیز به ۱۰ مقصد گردشگری برتر جهان رفتند یعنی فرانسه، اسپانیا، آمریکا، چین، ایتالیا، ترکیه، مکزیک، آلمان، تایلند و انگلیس. ولی از دید درآمدها، ۵۰ درصد درآمد جهانی به جیب ۱۰ کشور برتر در این زمینه رفته است یعنی آمریکا، اسپانیا، فرانسه، تایلند، انگلیس، ایتالیا، استرالیا، آلمان، ژاپن و چین (نگاره ۸).

نگاره ۶- هدف بازدیدهای گردشگری جهانی در سال ۲۰۱۸

نگاره ۷- راه‌های سفرهای گردشگری جهانی در سال ۲۰۱۸

نگاره ۸- سهم مناطق گوناگون جهان در سفرهای گردشگری جهانی در سال ۲۰۱۸

سهم ایران در سنجش با همسایگان و کشورهای پیرامونی در جدول ۲ نشان داده شده است. ایران در سال ۲۰۱۷، توانست ٤٤۰۲ میلیون دلار از گردشگری بین‌المللی درآمدزایی داشته باشد. یعنی تنها ۲۰ درصد درآمد ترکیه و امارات متحده عربی به‌عنوان دو کشور اصلی مقصد گردشگری منطقه‌ای ایرانیان.

جدول ۲) شمار گردشگران و درآمد گردشگری در ایران و کشورهای همسایه

کشور	منطقه	ورود گردشگر بین‌المللی						درآمد گردشگر بین‌المللی			
		(۱۰۰۰)			تغییر (درصد)		سهم (درصد)	میلیون دلار			سهم (درصد)
		۲۰۱۰	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۱۶/۱۷	۱۸/۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۰	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۸
ایران	جنوب آسیا	۲۹۳۸	۴۸۶۷	۷۲۹۵	-۱/۵	۴۹/۹	۲/۱	۲۴۳۸	۴۴۰۲	؟	؟
افغانستان	جنوب آسیا	؟	؟	؟	؟	؟	؟	۷۵	۲	؟	؟
پاکستان	جنوب آسیا	۹۰۷	؟	؟	؟	؟	؟	۳۰۶	۳۵۲	۳۹۰	۰/۱
عراق	خاورمیانه	۱۵۱۸	؟	؟	؟	؟	؟	۱۶۶۰	۲۹۵۹	۱۹۸۶	۲/۷
کویت	خاورمیانه	۲۰۷	؟	؟	؟	؟	؟	۲۹۰	۳۱۳	۳۹۵	۰/۵
بحرین	خاورمیانه	۹۹۵	۴۳۷۲	؟	۹/۶	؟	؟	۱۳۶۲	۳۶۴۲	؟	؟
امارات	خاورمیانه	۷۴۳۲	۱۵۷۹۰	۱۵۹۲۰	۶/۲	۰/۸	۲۶/۳	۸۵۷۷	۲۱۰۴۸	۲۱۳۷۵	۲۹/۳
قطر	خاورمیانه	۱۷۰۰	۲۲۵۶	۱۸۱۹	-۲۳/۲	-۱۹/۴	۳	۵۸۴	۵۹۷۱	۵۵۶۵	۷/۶
عمان	خاورمیانه	۱۴۴۱	۲۳۷۲	؟	۱/۶	؟	؟	۷۸۰	۱۷۴۸	؟	؟
عربستان	خاورمیانه	۱۰۸۵۰	۱۶۱۰۹	۱۵۲۹۳	-۱۰/۷	-۵/۱	۲۵/۳	۶۷۱۲	۱۲۰۵۶	۱۲۰۳۸	۱۶/۵
ترکیه	اروپا (جنوب مدیترانه)	۳۱۳۶۴	۳۷۶۰۱	۴۵۷۶۸	۲۴/۱	۲۱/۷	۶/۴	۲۲۵۸۵	۲۲۴۷۸	۲۵۲۲۰	۴/۴
ارمنستان	اروپا (خاوری/ مرکزی)	۶۸۷	۱۴۹۵	۱۶۵۲	۱۸/۷	۱۰/۵	۰/۲	۶۴۶	۱۱۲۰	۱۲۰۸	۰/۲
آذربایجان	اروپا (خاوری/ مرکزی)	۱۲۸۰	۲۴۵۴	۲۶۰۶	۲۰	۶/۲	۰/۴	۶۵۷	۳۰۱۲	۲۶۳۴	۰/۵
ترکمنستان	اروپا (خاوری/ مرکزی)	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟
قزاقستان	اروپا (خاوری/ مرکزی)	۲۹۹۱	؟	؟	؟	؟	؟	۱۰۰۵	۲۱۳۵	۲۲۵۵	۰/۴
روسیه	اروپا (خاوری/ مرکزی)	۲۲۲۸۱	۲۴۳۹۰	۲۴۵۵۱	-۰/۷	۰/۷	۳/۵	۸۸۳۰	۸۹۴۵	۱۱۸۰۲	۲/۱

راهنما:

- منطقه یعنی گروه جغرافیایی هر کشور در دسته‌بندی ویژه سازمان جهانی گردشگری. ایران در این دسته‌بندی بخشی از منطقه آسیا و اقیانوسیه است نه خاورمیانه
- نشان ؟ یعنی داده‌ای نیست
- آمار امارات متحده عربی تنها مربوط به امیرنشین دبی است

کادر۲- پرسش درباره آمار گردشگری

با نگاهی به تعریف‌های سازمان جهانی گردشگری درباره آمار و اطلاعات گردشگری، آیا می‌توان به آمار رسمی گردشگری ایران اطمینان کرد؟ این آمار چه‌اندازه درست است؟ جایگاه آمار در برنامه‌ریزی برای گردشگری چیست؟

۱-۶- گوناگونی گردشگری

سازمان جهانی گردشگری یک دسته‌بندی استاندارد برای افزایش دقت و سلامت آمار به‌کار می‌برد و گردشگری را به سه گروه دسته‌بندی می‌کند:

۱-گردشگری داخلی[1]: فعالیت بازدیدکنندگان ساکن یک کشور در همان کشور، مانند سفر ایرانی‌ها در ایران

۲-گردشگری ورودی[2]: فعالیت بازدیدکنندگان غیرساکن یک کشور در آن کشور، مانند سفر غیرایرانی‌ها به ایران

۳-گردشگری خروجی[3]: فعالیت بازدیدکنندگان ساکن یک کشور در خارج، مانند سفر ایرانی‌ها به خارج از ایران

از سوی دیگر، سفر انگیزه‌های گوناگون دارد و همه این موارد، گونه‌های بسیاری از گردشگری را پدید می‌آورد که می‌توان آن‌ها را در نوشتارهای گوناگون دید و گویا هرکدام از نویسندگان نیز تعریف ویژه‌ای از آن دارند، ولی در بسیاری از منابع معتبر، گردشگری بر پایه هدف سفر را به شش گروه دسته‌بندی کرده‌اند (جدول ۳).

جدول ۳) گونه‌های گردشگری با نگاهی به هدف سفر

نام	تعریف	نمونه
سرگرمی (تفریحی)[4]	برای رهایی از فشار زندگی روزانه انجام می‌شود	سفر آرامش‌بخش در طبیعت
فرهنگی[5]	کنجکاوی فرهنگی و اندیشمندانه را برآورده می‌کند	بازدید از یادمان‌های باستانی
ورزشی/ماجراجویانه[6]	خشنودی هیجانی را به دنبال دارد	اسکی، کوه‌نوردی
سلامت[7]	برای هدف‌های پزشکی و درمانی و آرامش انجام می‌شود	چشمه‌های آب‌گرم
مرسوم (متداول)[8]	با هدف کاری، حرفه‌ای و از روی دلبستگی انجام می‌شود	بازدیدهای کاری
انگیزشی (تشویقی)[9]	تشویق غیرپولی که شرکت‌های بزرگ به کارمندانی می‌دهند که به هدف‌های بیشتری از شرکت دست یابند	هر گونه سفر و بیشتر تفریحی

همان‌گونه که در جدول ۳ دیده می‌شود، می‌توان گفت بسیاری از این نوع هدف‌ها با هم هم‌پوشانی گرایشی، زمانی و مکانی دارند، به‌گونه‌ای که شناسایی مرزشان دشوار است. برای نمونه، محیط‌های کوهستانی، دریایی و شهری بستر خوبی برای گردشگری هستند و هر کاری هم می‌تواند در آن‌ها رخ دهد. بنابراین جداسازی مرزها دشوار است.

1. Domestic Tourism
2. Inbound Tourism
3. Outbound Tourism
4. Recreational Tourism
5. Cultural Tourism
6. Sports/Adventure Tourism
7. Health Tourism
8. Convention Tourism
9. Incentive Tourism

اگر به گردشگری کنونی جهانی نگاهی داشته باشیم، می‌توانیم چند ویژگی و روند کلان را ببینیم مانند:

- رشد پیوسته گردشگری جهانی و ملی
- دگرگونی جهت مقصد گردشگری از کشورهای پیشرفته به‌سوی کشورهای روبه‌پیشرفت
- افزایش گرایش به تعطیلات پویاتر نسبت به تعطیلات سنتی و آرامش‌جویی در کنار دریا
- فزونی گرایش سفر به محیط‌های طبیعی‌تر و دست‌نخورده‌تر به‌دلیل افزایش آگاهی‌های محیط‌زیستی و فرهنگی

روشن است گوناگونی تعریف‌ها در آن نوع گردشگری که زمینه بنیادی آن طبیعت است نیز دیده می‌شود. از این‌رو می‌توان به واژگانی چون گردشگری پایدار، گردشگری جایگزین[1]، گردشگری سبز[2]، گردشگری حیات‌وحش[3]، طبیعت‌گردی (گردشگری طبیعت‌محور)[4]، ساحل‌گردی[5]، گردشگری انبوه[6]، گردشگری طبیعت‌کاه و طبیعت‌نکاه[7]، گردشگری ماجراجویانه، بوم‌گردی[8] و همانند آن اشاره کرد. در جدول ٤، چند تعریف از گونه‌های گردشگری با نگاهی به طبیعت آورده شده است. از دیدگاه نوع گردشگر نیز می‌توان یک دسته‌بندی دیگر را برای گردشگران پیشنهاد کرد (جدول ۵).

جدول ۴) گونه‌های گردشگری با نگاهی به طبیعت

نام	تعریف	نمونه
طبیعت‌گردی (گردشگری طبیعت‌محور)	سفر سرگرمی که دربرگیرنده بهره‌مندی از منابع طبیعی سرزمین است	بسیاری از سفرها در طبیعت
گردشگری ماجراجویانه	بر سه انگیزه خطر، کوشش فیزیکی و توانایی‌های ویژه استوار است	کلک‌رانی[9]
راه‌نوردی[10]	شکلی از گردشگری که بیشتر در کوهستان و آمیزه‌ای از کوه‌پیمایی بلندمدت، بازدید از روستاها، تجربه ماجراجویانه و بهره‌مندی از طبیعت و منظره‌ها است	گشت‌های روستاهای کوهستانی
ساحل‌گردی	گردشگری که بر پایه منابعی مانند دریا، خورشید و کرانه‌هاست	گشت‌های کنار دریا
گردشگری طبیعت‌کاه (مصرفی) و طبیعت‌نکاه (غیرمصرفی)	طبیعت‌کاه گردشگری است که به بازار، فرآورده می‌دهد ولی طبیعت‌نکاه، تجربه فراهم می‌آورد	طبیعت‌کاه: شکار و ماهی‌گیری طبیعت‌نکاه: پرنده‌نگری[11]
گردشگری حیات‌وحش	هدف، بهره‌مندی مصرفی و غیرمصرفی از جانوران وحشی در سرزمین‌های طبیعی است	وحش‌گشت[12]
گردشگری پایدار	گردشگری که یکپارچگی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی یا محیط‌زیستی مقصد گردشگری را در بلندمدت به خطر نیاندازد	-

1. Alternative Tourism
2. Green Tourism
3. Wildlife Tourism
4. Nature-based Tourism
5. Sea, Sand, Sun (3S) Tourism
6. Mass Tourism
7. Consumptive and Non-consumptive Tourism
8. Ecotourism
9. Rafting
10. Trekking
11. Birdwatching
12. Safari

جدول ۵) دسته‌بندی گردشگران

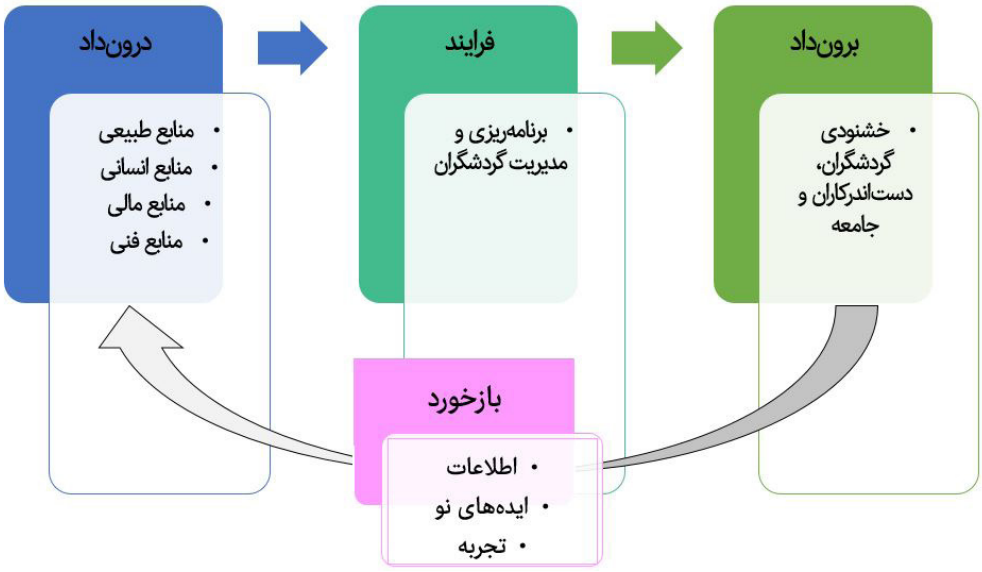
نام	ویژگی‌ها
کاشفان[1]	به زیرساخت ویژه نیاز ندارند. بودجه‌شان کم است. مانند پرنده‌نگران، راه‌نوردان، کوه‌پیمایان
کوله‌گردها[2]	بودجه‌شان کم است. زیرساخت‌های بومی را به‌کار می‌گیرند. برای کاهش هزینه، از بازدید از سرزمین‌های دوردست خودداری می‌کنند
گردشگران با دلبستگی ویژه	به سرگرمی‌های ویژه گرایش دارند و آماده پرداخت هزینه آن هستند. خدمات ویژه نیاز دارند. در گروه‌های کوچک سفر می‌کنند
گردشگران با دلبستگی عمومی	خواهان تعطیلات گروهی هستند. زیرساخت خوب نیاز دارند. سرمایه‌دار هستند
گردشگران انبوه	گروه‌های بزرگ را دوست دارند. نیازمند زیرساخت خوب هستند. اولویت نخست، آسایش است

۱-۷- سامانه گردشگری چیست؟

برای شناخت بهتر هر پدیده بهتر است آن را به شکل یک سامانه ببینیم. بنابراین سامانه گردشگری چیست؟

این سامانه سه بخش درون‌داد[3]، فرایند[4] و برون‌داد[5] دارد که همه مانند زنجیر با هم پیوند دارند تا گردشگردی رخ دهد. بنابراین، درست یا نادرست کار کردن هر کدام از بخش‌ها به هماهنگی یا آشفتگی در دیگران می‌انجامد. درون‌داد، چهار بخش منابع طبیعی (مانند جنگل)، انسانی (مانند نیروی کارشناس)، مالی (مانند بودجه) و فنی (مانند فن‌آوری) دارد و در فرایندی که در حقیقت، برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری است پردازش می‌شود. برون‌داد، خشنودی همه هم‌سودان[6] گردشگری است. یعنی گردشگران (کسانی که رویدادی را تجربه می‌کنند)، دست‌اندرکاران (مانند گشت‌پردازان[7])، و جامعه (مردم). بازخوردی که از برون‌داد به درون‌داد برمی‌گردد می‌تواند به‌شکل تجربه گردشگری (خاطره سفر)، اطلاعات (افزایش و گردش درست اطلاعات درباره مقصد گردشگری و چگونگی سفر)، و ایده‌های نو درباره گردشگری (مانند ساخت پل‌های هوایی برای بازدید از جنگل‌های گرمسیری به‌جای پیاده‌روی در آن) باشد.

1. Explorer
2. Backpacker
3. Input
4. Process
5. Output
6. Stakeholder
7. Tour Operator

نگاره ۹- سامانه گردشگری

۱-۸- پیامدهای گردشگری کدام است؟

حال ببینیم صنعت گردشگری با این حجم و دامنه بزرگ، چه پیامدهایی و بر روی چه چیزهایی دارد؟

پاسخ به این پرسش، گسترده است و می‌شود گفت که بر همه چیز پیرامون ما اثر دارد: از محیط طبیعی گرفته تا اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی. ولی منظور از محیط در این‌جا چیست؟

روی‌هم‌رفته سه محیط را می‌شود دید:

- طبیعی: همه بخش‌های زنده (مانند گیاهان و جانوران) و غیرزنده (مانند آب، خاک، هوا) و برهم‌کنش آن‌ها
- اقتصادی: فضایی که کارهای اقتصادی در آن جریان دارد مانند درصد کار و بی‌کاری، سطح درآمد
- فرهنگی و اجتماعی: فضایی که ویژگی‌های جامعه و فرهنگ در آن هست مانند مهاجرت، یکجانشینی، آیین‌ها

بنابراین و برپایه محیط‌های یادشده می‌توان سه گونه پیامد محیط‌زیستی، اقتصادی، و فرهنگی و اجتماعی را شناسایی کرد (نگاره ۱۰) و برای بررسی آن‌ها همه سویه‌ها را در ذهن داشت یعنی:

(۱) هر پیامدی دو سویه است، یعنی اثرات مثبت و منفی را باید با هم دید.

(۲) هر پیامدی خود، پیامدهای دیگر پدید می‌آورد و همه زنجیروار به‌هم پیوند دارند.

(۳) یک پیامد تنها در آن محیط رخ نمی‌دهد و به محیط‌های دیگر نیز می‌رود. یک پیامد محیط‌زیستی، خود را در پیامدهای اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی نمایان می‌سازد و برعکس.

(٤) پیامدها اگر مدیریت نشوند می‌توانند به ازدست‌رفتن کوتاه‌مدت یا همیشگی شهرت مقصد گردشگری بیانجامند.

نگاره ۱۰- پیامدهای گردشگری

در این‌جا کوشش می‌کنیم به‌شکل کوتاه به برخی از مهم‌ترین پیامدها بپردازیم.

۱-۸-۱- پیامدهای محیط‌زیستی گردشگری چیست؟

- پیامدهای منفی

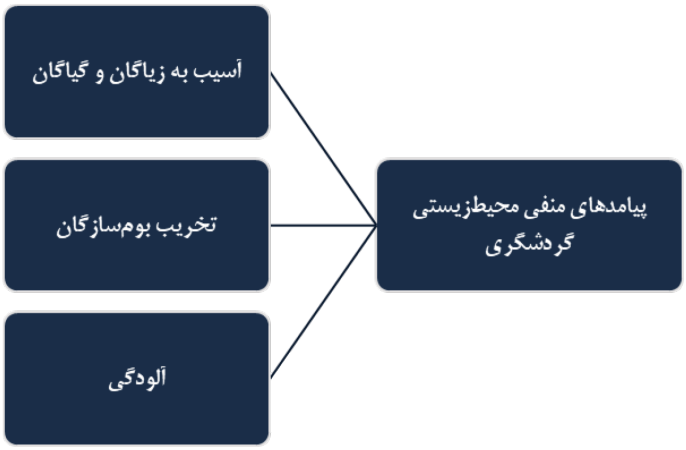
از آن‌جا که گردشگران با بخش‌های گوناگون بوم‌سازگان[1] سروکار دارند، بنابراین پیامدهایشان بیشتر به چشم می‌آید و می‌توان گفت که اثر گردشگری، اثر بر چرخه زندگی و گذاشتن ردپای بوم‌شناختی[2] در طبیعت است (نگاره ۱۱).

نگاره ۱۱- ردپای بوم‌شناختی گردشگری

1. Ecosystem
2. Ecological Footprint

روی‌هم‌رفته می‌توان پیامدهای منفی محیط‌زیستی گردشگری را به سه شکل دید که همه با هم پیوند دارند (نگاره ۱۲).

نگاره ۱۲- پیامدهای منفی محیط‌زیستی گردشگری

آ) آسیب به زیاگان[1] و گیاگان[2]

این گونه پیامدها به شکل‌های گوناگون دیده می‌شود که همگی با هم پیوند دارند:

گاهی بودن گردشگران در زیستگاه حیات‌وحش به‌سختی به جانوران آسیب می‌زند (نگاره ۱۳). ثابت شده که رفت‌وآمد گردشگران (به‌ویژه آن‌ها که سروصدا می‌کنند) بر رفتار بسیاری از جانوران مانند بزهای کوهی تاثیر منفی می‌گذارد. هنگامی‌که جانوران در زیستگاه خود احساس ناامنی کنند، در رفتارهای تغذیه‌ای، جفت‌گیری و باروری‌شان آشفتگی پدید می‌آید که در بلندمدت به کاهش جمعیت، کوچ اجباری یا مانند آن می‌انجامد.

نگاره ۱۳- نزدیک‌شدن بیش از اندازه گردشگران به حیات‌وحش برای هر دو آسیب‌رسان است

1. Fauna
2. Flora

از سوی دیگر، وابستگی برخی جانوران به پسماندهای خوراکی گردشگران می‌تواند آسیب‌های شدید برای هر دو پدید آورد. هنگامی‌که گونه‌هایی مانند خرس، گراز یا میمون به پسماندها خو بگیرند، در زندگی طبیعی‌شان نابسامانی رخ می‌دهد زیرا عادت خوراک‌جویی را از دست می‌دهند و همچنین در نبود آن، می‌توانند رفتارهای تهاجمی و خطرناک با گردشگران داشته باشند (نگاره ١٤).

نگاره ١٤- وابستگی حیات‌وحش به پسماندهای گردشگری یکی از زیان‌بارترین مشکلات است

شاید گردشگران، دانسته یا ندانسته، برخی از گونه‌های گیاهی (مانند دانه سبزیجات) و جانوری (مانند عنکبوت) را همراه کفش، لباس، کوله‌پشتی، خودرو و مانند آن به همراه داشته باشند که می‌تواند مایه ورود گونه‌های غیربومی[1] به بوم‌سازگان شود. این گونه‌های خارجی با رقابت با گونه‌های بومی یا تهاجم به آن‌ها می‌توانند به زنجیره غذایی[2]، تنوع زیستی[3] و آشیان‌های بوم‌شناختی[4] آسیب برسانند. گاهی وارد کردن عمدی گونه‌های غیربومی برای ایجاد جاذبه گردشگری است مانند رهاسازی ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان برای ماهی‌گیری که پیامدهای ناگواری دارد (نگاره ١٥).

نگاره ١٥- قزل‌آلای رنگین‌کمان که به آب‌های ایران معرفی شد و اکنون رقیب غذایی بسیاری از گونه‌های بومی است

1. Exotic species
2. Food Chain
3. Biodiversity
4. Ecological Niche

نگاره ۱۶- یادگاری برای گردشگران که از عاج فیل درست شده و غیرقانونی است

برخی گردشگران به‌شکل ندانسته، اندام خشک‌شده جانوران و گیاهان همچون همه بدن (مانند ستاره دریایی)، پر (مانند طاووس)، لاك (مانند لاک‌پشت)، شاخه (مانند درخت سرخ‌دار) و همانند آن را از فروشندگان بومی می‌خرند که می‌تواند زندگی این جانداران را به خطر اندازد، زیرا با افزایش تقاضا، شکارچیان برای دستیابی به درآمد بیشتر، شکار بی‌رویه و نابودی آن‌ها را آغاز می‌کنند. این نکته درباره گیاهان تازه در خطر انقراض (مانند برخی کاکتوس‌ها) نیز درست است که گردشگران گاهی ندانسته آن‌ها را برای نگهداری در خانه خود می‌خرند (نگاره ۱۶).

رفت‌وآمد گردشگران ناآگاه، به‌ویژه آن‌ها که در خارج از مسیرها راه می‌روند، می‌تواند لانه یا تخم بسیاری از جانورانی که در رو و زیر زمین زندگی می‌کنند و شاید کمتر دیده شوند مانند بلدرچین، حشره‌خور، خرگوش و همانند آن را از بین ببرد، در چرخه شبکه غذایی بوم‌سازگان نابسامانی پدید آورد و نسل این جانداران را با تهدید روبرو کند.

نگاره ۱۷- گردشگران میوه‌ها و گیاهان جنگلی را می‌چینند

همچنین برخی گردشگران، دانسته یا ندانسته و با چیدن گل (مانند لاله واژگون)، میوه (مانند ازگیل جنگلی) و شاخه‌های گیاهان (مانند بیدمشک) یا گاهی آتش‌زدن آن‌ها برای سوخت آتش (مانند گَوَن)، مایه نابودی پوشش گیاهی می‌شوند که در درازمدت نه‌تنها خوراک و سرپناه دیگر جانوران را از آن‌ها می‌گیرد و جمعیت گیاهی را کاهش می‌دهد، چه‌بسا خطر فرسایش خاک و دگرگونی اقلیمی را نیز افزایش می‌دهد (نگاره ۱۷).

ب) تخریب بوم‌سازگان

این گونه پیامدها نیز شکل‌های گوناگونی دارند که همگی با هم در پیوند هستند. مانند:

استفاده بیش از اندازه از ظرفیت بُرد (یا توان تحمل)[1] محیط برای گردشگری به‌ویژه در مناطق آسیب‌پذیر، یکی از بزرگ‌ترین آسیب‌ها به بوم‌سازگان است (نگاره ۱۸).

نگاره ۱۸- شمار بیش از اندازه گردشگران در یک پارک ملی

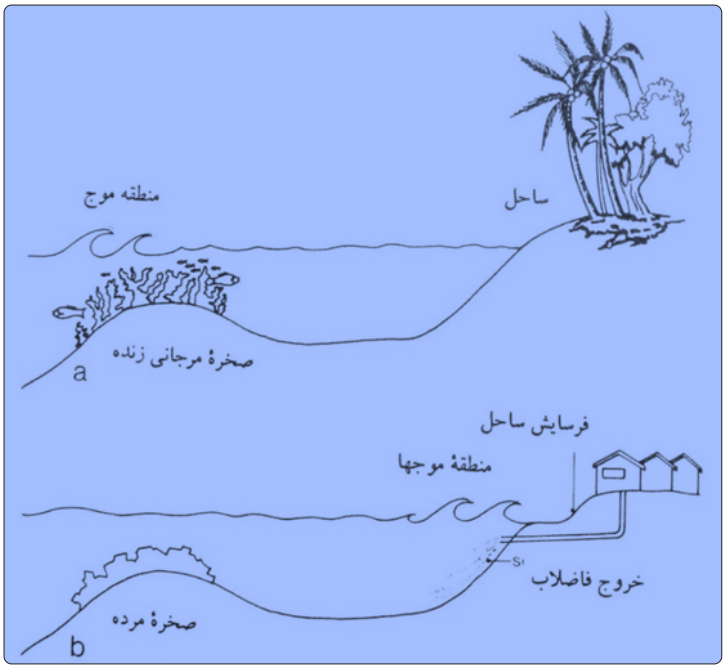
رفت‌وآمد و بودنِ شمار بسیاری گردشگر در بوم‌سازگان و بیش از توان سرزمین، به‌شکل گسترده بر کیفیت محیط اثر منفی می‌گذارد که خود به پیامدهای زنجیروار و چندگانه‌ای می‌انجامد که در کوتاه‌مدت و بلندمدت، مهارنشدنی است. این موضوع به‌ویژه درباره بوم‌سازگان‌های حساس و آسیب‌پذیر مانند غارها (مانند علی‌صدر)، جزایر مرجانی (مانند کیش)، آبشارها (مانند کبودوال) و همانند آن بیشتر دیده می‌شود.

گردشگری با زیرساخت‌های رفاهی خود می‌تواند مایه تخریب منابع طبیعی شود. برای نمونه، راه‌سازی می‌تواند بر بوم‌سازگان‌ها به‌ویژه زیستگاه‌های گونه‌های آسیب‌پذیر، آسیب سختی آورد زیرا جانوران به‌دلیل برخورد با خودروهای گذری در جاده‌ها می‌میرند (به‌ویژه جانوران کوچک‌تر مانند راسو، خارپشت، مار) و همچنین با جداشدن از هم، دیگر نمی‌توانند جفت‌گیری کنند (مانند کل و بز). بنابراین پس از چندی، نسبت جنسی جمعیت این جانداران دچار آشفتگی می‌شود، جابه‌جایی ژن‌ها انجام نمی‌شود و جمعیت یا کوچ می‌کند یا نابود می‌شود (نگاره ۱۹، ۲۰، ۲۱).

1. Carrying Capacity

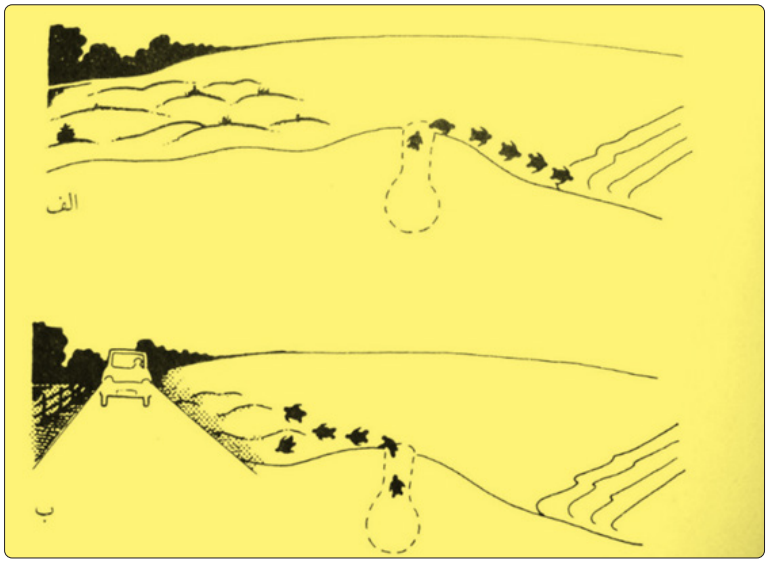
نگاره ۱۹- کشته شدن جانوران در اثر حوادث جاده‌ای

نگاره ۲۰- پیامدهای منفی محیط‌زیستی اقامتگاه‌های گردشگری کنار دریا

بالا: در محیط طبیعی، تپه‌های مرجانی زنده جلوی هجوم موج‌های اقیانوس را می‌گیرند بنابراین محیط آبی آرام و شفافی در پشت آن پدید می‌آید که یکی از بهترین و پرطرفدارترین جاذبه‌های گردشگری در جهان است.

پایین: با نابودی پوشش گیاهی و ساختن مهمان‌سرا به‌جای آن، فرسایش کرانه دریا افزایش می‌یابد. از سوی دیگر، رهاسازی پساب به دریا نیز انجام می‌شود. این دو مورد به مرگ تپه‌های مرجانی می‌انجامد که خود، جابه‌جایی منطقه موج اقیانوسی به کرانه‌ها را به همراه دارد. بدین‌گونه در زمان کم، جاذبه‌های گردشگری و زیرساخت‌های سرمایه‌گذاری‌شده از بین می‌رود و مقصد گردشگری برای همیشه نابود می‌شود.

نگاره ۲۱- پیامدهای منفی محیط‌زیستی راه‌های گردشگری کنار دریا

بالا: در محیط طبیعی هنگامی‌که لاک‌پشت‌ها از تخم بیرون می‌آیند، به‌شکل طبیعی و به‌دلیل نور دریا به سویش می‌روند و زندگی را آغاز می‌کنند.

پایین: با ساخت راه و آلودگی نوری خودروهای گذری، لاک‌پشت‌ها به‌جای رفتن به زیستگاه طبیعی خود یعنی دریا، به سوی نور خودروها کشیده و زیر چرخ‌ها له و نابود می‌شوند.

کادر ۳- ظرفیت برد گردشگری

سازمان جهانی گردشگری آن را این‌گونه تعریف کرده است:

«بیشترین شمار کسانی که می‌توانند از یک مقصد گردشگری بازدید کنند بدون این‌که سبب تخریب محیط فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز کاهش برگشت‌ناپذیر کیفیت خشنودی بازدیدکنندگان شوند».

ظرفیت برد برای همه محیط‌های طبیعی و غیرطبیعی، به مرز مشخصی از بارگذاری یا سطح استفاده اشاره می‌کند و گذر از این آستانه، تخریب و آسیب‌هایی در مقیاس گوناگون و یا کاهش سطح رضایت کاربران را به‌دنبال دارد.

جابه‌جایی گردشگران در طبیعت، پیاده و سواره است که پیامدهای بسیاری بر بوم‌سازگان دارد. یکی از نمونه‌های آشکار آن، اثر بر بخش‌های غیرزنده مانند خاک است که خود را به‌شکل فرسایش نشان می‌دهد و در مناطق گردشگری فراوان دیده می‌شود؛ به‌گونه‌ای که در برخی منطقه‌ها مقدار سالانه‌اش در مسیرهای کوه‌نوردی، خودروهای چهارچرخ‌محرک[1]، و تفریحی به‌ترتیب تا ۲۵۰۰۰، ۲۵۰۰۰۰ و ۴۵۰۰۰۰ سانتی‌متر مکعب در مترمربع می‌رسد (جدول ٦ و نگاره ۲۲).

1. Four-Wheel Drive (4WD)

جدول ۶) میزان فشار موارد گوناگون بر خاک

عامل اثرگذار	میزان فشار بر خاک (گرم بر سانتی‌متر مربع)	
	کمینه	بیشینه
خودروی برف‌رو[1]	۷	۱۰
کوه‌نورد	۱۵۰	۴۰۰
خودروی چهارچرخ‌محرک	۱۰۰۰	۱۷۰۰
سُم اسب	۱۰۰۰	۴۰۰۰

نگاره ۲۲- پیامدهای خودروهای چهارچرخ‌محرک تفریحی بر بوم‌سازگان بسیار جدی است

تخریب‌گری[2] اثر جدی دیگری از سوی برخی از گردشگران بی‌فرهنگ است که به شکل‌های گوناگون مانند کشیدن تصویر و نوشتن جمله بر سنگ، درخت و دیوار ساختمان و همانند آن، و نیز آسیب‌رسانی به سازه‌ها دیده می‌شود. این موضوع در بسیاری از نقاط گردشگری به مشکل منظرآلایی[3] (آلودگی دیداری) انجامیده است (نگاره ۲۳).

نگاره ۲۳- تخریب‌گری یکی از مشکلات جدی برآمده از رفتارهای غیراخلاقی برخی گردشگران است

1. Snowmobile
2. Vandalism
3. Visual Pollution

گردآوری اجزای غیرزنده بوم‌سازگان مانند سنگ، سنگ‌واره و مانند آن نیز از دیگر آسیب‌های برخی بازدیدکنندگان است به‌گونه‌ای که در برخی جاها به‌ویژه کوهستان‌ها که توان بازسازی بوم‌شناختی بسیار کمی دارند، دشواری‌های بسیاری پدید آورده؛ از جمله این‌که هم بر منظر[1] اثر گذاشته و آن را غیرطبیعی نشان می‌دهد و هم زیستگاه و پناهگاه طبیعی بسیاری از گیاهان و جانوران ریز و درشت مانند حشرات، ماهی‌ها و خرچنگ‌ها را از آن‌ها گرفته است.

پ) آلودگی‌ها

این گونه پیامد به شکل‌های گوناگون بر بخش‌های بوم‌سازگان دیده می‌شود که همگی با هم پیوند دارند:

آلودگی آب[2] یکی از چشم‌گیرترین آلودگی‌ها است که بر بسیاری از فعالیت‌های گردشگری وابسته به آب تاثیر مستقیم می‌گذارد (نگاره ۲۴).

نگاره ۲۴- رهاسازی پسماندهای گردشگری در کرانه‌های دریا یکی از عوامل اصلی آلودگی آب است

منابع اصلی این آلودگی، رهاسازی آگاهانه یا ناآگاهانه پسماندهای فعالیت‌های گردشگری (مانند زباله‌های پلاستیکی یا مدفوع گردشگران) و نیز پساب اقامتگاه‌ها (مانند فاضلاب تصفیه‌نشده مهمان‌سراها) هستند که می‌توانند جلوی بسیاری از فعالیت‌های گردشگری مانند شنا و ماهی‌گیری را بگیرند، بیماری‌های گوناگون آب‌زاد[3] (مانند اسهال خونی) را پدید آورند، ارزش زیباشناختی منظر را از بین ببرند و در کوتاه‌مدت، آبزیان (مانند ماهی‌ها) را بکشند یا در بلندمدت نابودشان کنند (مانند مرجان‌ها).

آلودگی هوا[4] گونه دیگری از آلودگی گردشگری است که به‌ویژه در محیط‌های گردشگری شهری و یا پرطرفدار یافت می‌شود (نگاره ۲۵). منبع این گونه آلودگی بیشتر به فشردگی آمدوشد خودروهای گردشگری یا شخصی برمی‌گردد، هرچند مصرف سوخت زیرساخت‌های گردشگری مانند مهمان‌سراها نیز در افزودن آلودگی نقش دارند. آلودگی هوا می‌تواند پیامدهای

1. Landscape
2. Water pollution
3. Waterborne Disease
4. Air pollution

بسیاری داشته باشد، هم‌چون افزایش بیماری‌های جدی برای گردشگران و افراد بومی (مانند تنگی نفس و بیماری‌های قلبی)؛ کاهش کیفیت هوای محیط و از دست‌رفتن سلامت مقصد گردشگری (مانند کاهش میدان دید)؛ اثر مستقیم بر پوشش گیاهی طبیعی و دست‌کاشت و نابودی آن‌ها در بلندمدت (مانند نابودی فضای سبز و گیاهان کشاورزی)؛ و تاثیر بلندمدت بر زندگی حیات‌وحش و افزایش مرگ‌ومیر آن‌ها (مانند پرندگان).

نگاره ۲۵- آلودگی هوا در مقصدهای گردشگری یکی از دلایل اصلی کاهش تقاضای گردشگری است

گونه دیگر آلودگی، بر خاک اثر دارد. آلودگی خاک[1] یکی از خطرناک‌ترین آلودگی‌هاست زیرا پاک‌سازی خاک آلوده سال‌ها به درازا می‌کشد و به‌سادگی آب یا هوا نیست. منابع آلاینده خاک از گردشگری می‌تواند پسماند (مانند مدفوع یا قوطی‌های فلزی) و پساب (مانند فاضلاب مهمان‌سراها) باشد که پیامدهای گوناگون دارد مانند از بین بردن زیستگاه جانداران خاکزی به‌ویژه آن‌هایی که برای چرخه زندگی بسیار باارزش هستند (مانند قارچ‌ها و کرم‌ها)، آشفتگی در ویژگی‌های زیست‌زمین‌شیمیایی[2] خاک، کاهش شدید باروری خاک (مانند خاک‌های لومی[3])، پدید آمدن فرسایش در بلندمدت (مانند زمین‌های شیب‌دار)، افزایش بیماری‌های خاک‌زاد برای گیاهان کشاورزی (مانند پوسیدگی ریشه)، و نابودی ارزش زیباشناختی منظر.

آلودگی صدا[4] یکی دیگر از آلودگی‌های گردشگری است (نگاره ۲۶) و چهار منبع دارد: سروصدای خودِ گردشگران در مناطق گردشگری به‌ویژه جاهای پررفت‌وآمد (مانند کنار دریا و موزه‌ها)، آلودگی صوتی زیرساخت‌های گردشگری (مانند رستوران‌ها و مهمان‌سراها)، آلودگی صدای خودروها و رویدادهای گردشگری (مانند جشن‌ها و کاروان‌های شادی). این گونه آلودگی پیامدهای گوناگونی دارد، همچون افزایش بیماری برای گردشگران و افراد بومی (مانند تپش قلب و کاهش آستانه شنوایی)، کاهش کیفیت سلامت محیط (مانند تراز صوتی فراتر از استاندارد)، اثر مستقیم کوتاه‌مدت و بلندمدت بر جانوران و افزایش مرگ‌ومیر آن‌ها به‌ویژه جانداران کوچک‌تر (مانند خفاش‌ها)، و ناخشنودی روانی گردشگران به‌ویژه در جاهایی که افراد بیشتر به‌دنبال آرامش هستند (مانند پارک‌های جنگلی).

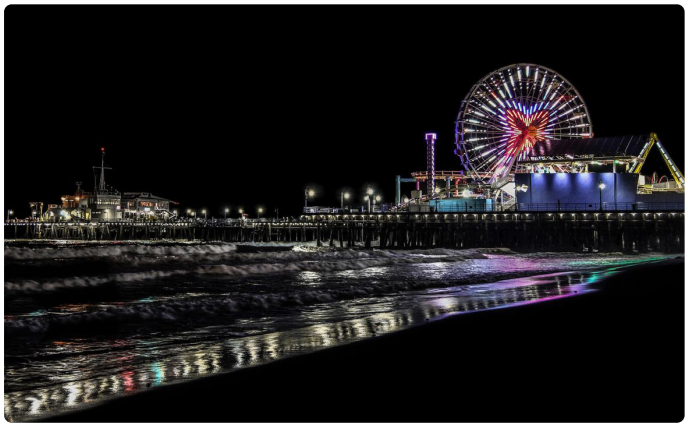
1. Soil pollution
2. Biogeochemistry
3. Loam
4. Sound pollution

نگاره ۲۶- شلوغی بیش از اندازه در مقصدهای گردشگری یکی از عوامل اصلی آلودگی صدا است

گونه دیگر آلودگی برآمده از گردشگری، آلودگی نوری[1] است که از منابع نوری انسان‌ساخت در شب پدید می‌آید که به‌ویژه در مناطق گردشگری شهری و پرتراکم دیده می‌شود، همچون نور زیرساخت‌های گردشگری (مانند راه‌ها و اقامتگاه‌ها) که در بیشتر موارد بیش از اندازه نیاز است.

به آلودگی نوری گردشگری کمتر توجه می‌شود در حالی‌که پیامدهای جدی دارد. مانند افزایش سردرد و دلشوره در گردشگران (به‌ویژه در محیط‌های بسیار روشن مانند فروشگاه‌ها)، آشفتگی در چرخه زندگی جانوران به‌ویژه آن‌هایی که زندگی شبانه دارند (مانند خفاش‌ها و عقرب‌ها)، کاهش زادآوری گیاهانی که زندگی‌شان به فعالیت حشرات گرده‌افشان شبانه (مانند بیدها) وابسته است، کاهش شدید میدان دید برای دیدن شبانه ستاره‌ها در آسمان تاریک (به‌عنوان یکی از فعالیت‌های پرطرفدار طبیعت‌گردی)، و کاهش کیفیت طبیعی مقصد گردشگری در بلندمدت (نگاره ۲۷).

نگاره ۲۷- آلودگی نوری در مقصدهای گردشگری یکی از پیامدهای منفی و پنهان گردشگری است

1. Light pollution

منظرآلایی، برآمده از جانمایی نادرست و ساخت سازه‌های گردشگری (مانند مهمان‌سراها و راه‌ها) و اطلاع‌رسانی (مانند آگهی‌نماها[1])، و مسیرهای انتقال انرژی (مانند دکل‌های برق) به‌ویژه در جاهای حساس منظر (مانند افق دید) است. این گونه آلودگی به‌دلیل نبود مدیریت مناسب دست‌اندرکاران گردشگری در این‌باره پدید می‌آید و پیامدهای منفی خود را بیشتر به‌شکل ناخشنودی گردشگران از محیط نشان می‌دهد که در بلندمدت می‌تواند برای همیشه کیفیت مقصد گردشگری را نابود کند (نگاره ۲۸).

نگاره ۲۸- برپایی آگهی‌نما در جای نامناسب مایه منظرآلایی مقصدهای گردشگری می‌شود

■ پیامدهای مثبت

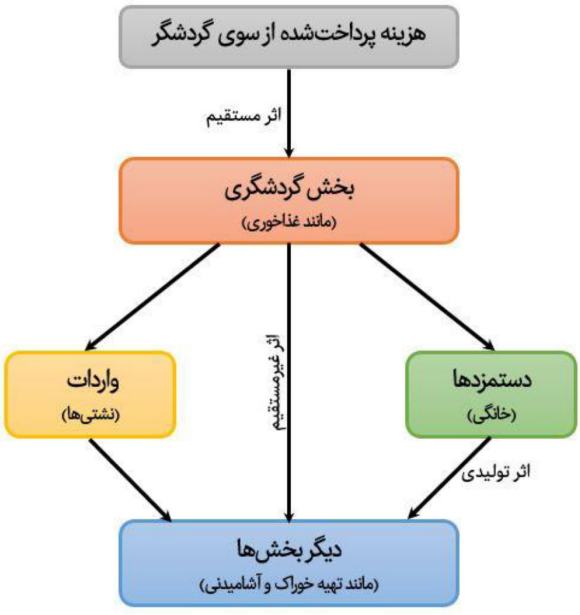
روی‌هم‌رفته پیامدهای منفی محیط‌زیستی گردشگری بسیار بیشتر از مثبتش است ولی بازهم می‌توان شمار کمی پیامد مثبت دید که برجسته‌ترین آن، پاک‌سازی طبیعت به‌شکل گردآوری پسماندها و یا بازسازی بوم‌سازگان است (مانند به‌سازی گذرهای طبیعی، پرچین‌ها و آبشخورها) که خود می‌تواند به‌شکل خودجوش و یا برآمده از برنامه‌های آموزشی برای گردشگران یا از راه‌های قانونی (مانند جریمه آلوده‌سازی محیط‌زیست) باشد.

۱-۸-۲- پیامدهای اقتصادی گردشگری کدام است؟

روی‌هم‌رفته، پیامدهای اقتصادی گردشگری را می‌شود به سه گروه دسته‌بندی کرد: مستقیم، غیرمستقیم و تولیدی.

پیامد مستقیم از هزینه نخستین در بخش گردشگری پدید می‌آید، مانند پولی که در یک غذاخوری هزینه می‌شود. غذاخوری، کالاها و خدمات (درون‌داد) را از دیگر بخش‌ها فراهم می‌کند. پس پیامد غیرمستقیم رخ می‌دهد. افزون بر این، کارکنان غذاخوری بخشی از دستمزد خود را کالاهای گوناگون می‌خرند و بنابراین، پیامد تولیدی پدید می‌آید. اگر غذاخوری کالاها و خدمات را از بیرون منطقه فراهم کند، اثر غیرمستقیم رخ نداده و بخشی از خروجی به‌شمار می‌رود (نگاره ۲۹).

1. Bilboard

نگاره ۲۹- پیامدهای اقتصادی گردشگری

پیامدهای مثبت

از آن‌جا که گردشگری کاری درآمدزا است، از این‌رو پیامدهای اقتصادی مثبت آن بیشتر به چشم می‌آید که در این‌جا به باارزش‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم:

نخستین پیامد مثبت اقتصادی گردشگری، درآمدزایی از خدمات و فرآورده‌هایی است که گردشگران برایش پول پرداخت می‌کنند مانند خرید سوغات‌های بومی، خرید و کرایه کالاهای گردشگری مانند کوله‌پشتی، هزینه‌های خوراکی و آشامیدنی، پرداخت ورودی[1] برای جاهای دیدنی، کرایه دوچرخه و قایق، هزینه خدمات عکاسی و مانند آن. این روش‌ها از پرطرفدارترین شیوه‌های درآمدزایی گردشگری به‌شمار می‌رود، زیرا درآمدزایی مستقیم و گردش مالی آنی دارد. روشن است که درآمدزایی بهتر، مایه جذب سرمایه‌گذاری بیشتر در دیگر بخش‌های گردشگری می‌شود. جدول شماره ۷ نمونه‌هایی از هزینه‌های دریافتی از گردشگران در مناطق گوناگون را نشان می‌دهد.

1. Entrance Fee

جدول ۷) برخی از هزینه‌های دریافتی گردشگری

نام	توضیح	نمونه
ورودی	هزینه ورود به منطقه یا جای گردشگری	بلیت ورودی
هزینه واگذاری پروانه کار	هزینه یا سهم درآمد برای خدمات به بازدیدکنندگان	هزینه دریافتی برای گرداندن غذاخوری، مهمان‌سرا، فروشگاه سوغاتی[1]
هزینه دریافتی همگانی	هزینه‌ای که بازدیدکنندگان برای استفاده از زیرساخت‌های منطقه پرداخت می‌کنند	هزینه استفاده از توقف‌گاه[2]، اردوگاه[3]، مرکز بازدیدکنندگان[4]، قایق
درآمد فروش	درآمد فروش کالاهای مصرفی	هزینه دریافتی برای وسایل تفریحی
پروانه	پروانه شرکت‌ها یا افراد برای انجام فعالیت‌های گردشگری	پروانه ماهی‌گیری، کوه‌نوردی، خودروهای تفریحی
مالیات	مالیات هدفمند	مالیات از اتاق مهمان‌سراها، استفاده از فرودگاه (مالیات ورود یا خروج) و مانند آن

افزایش سرمایه‌گذاری در بخش‌های گوناگون گردشگری هم‌چون زیرساخت‌های مادی (مانند اقامتگاه‌ها) و یا غیرمادی (مانند شرکت‌های گشت‌پرداز) از دیگر پیامدهای اقتصادی است که در سطح بومی، ملی و یا جهانی رخ می‌دهد.

این سرمایه‌گذاری‌ها مایه سودآوری ملی و ارزآوری است و همچنین چهره مقصد گردشگری را به‌عنوان جایگاه امن سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی نشان می‌دهد. از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری‌ها برای بازار هدف[5] به‌شکل تخصصی‌تر در می‌آید مانند افزایش سرمایه‌گذاری در نوسازی و بازسازی خانه‌های تاریخی برای بخش گردشگری تاریخی و فرهنگی (نگاره ۳۰).

نگاره ۳۰- سرمایه‌گذاری در اقامتگاه‌ها از پیامدهای مثبت اقتصادی گردشگری است

1. Souvonier Shop (Gift Shop)
2. Parking
3. Camp
4. Visitor Centre
5. Target Market

پیامد دیگر، کارآفرینی است زیرا سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری سبب ایجاد کار مستقیم، غیرمستقیم، تمام‌وقت و نیمه‌وقت برای مردم بومی نیز می‌شود. پذیرش‌گران[1] مهمان‌سراها و گشت‌بَرها[2] نمونه کسانی هستند که مستقیم در صنعت گردشگری کار می‌کنند و سود می‌برند. رانندگان و دارندگان غذاخوری‌های بومی، غیرمستقیم از رفت‌وآمد گردشگران سود می‌برند و گردشگری برای آن‌ها به‌شکل غیرمستقیم کارآفرینی می‌کند. افزون بر این، کارآفرینی انگیزه‌ای است برای یادگیری کارهای نو، و افزایش مهارت‌های جدید کارکنان در بخش‌های گوناگون گردشگری که نمونه آن، افزایش سواد فن‌آوری اطلاعات[3] در میان کارکنان بخش‌های اطلاع‌رسانی گردشگری است.

گسترش و بهبود زیرساخت‌های شهری و روستایی از دیگر پیامدهای اقتصادی گردشگری به‌شمار می‌رود. تنها گردشگران از گسترش و بهبود زیرساخت‌های گردشگری همچون راه‌ها (مانند بزرگراه‌های بین‌شهری)، سامانه ترابری (مانند قطار خیابانی[4])، شبکه‌های ارتباطی (مانند اینترنت همگانی) و سامانه‌های تامین انرژی (مانند نیروگاه‌های خورشیدی در مناطق دوردست) سود نمی‌برند و مردم بومی نیز مستقیم و غیرمستقیم از این خدمات و زیرساخت‌ها بهره کافی می‌گیرند. روشن است خشنودی مردم بومی از بهبود زیرساخت‌ها و افزایش استانداردهای زندگی، ضریب اطمینان سرمایه‌گذاری در گردشگری را افزایش خواهد داد.

یکی دیگر از پیامدهای اقتصادی گردشگری، پیشرفت بازارهای کوچک بومی است. خواسته‌های بخش گردشگری به‌شکل دریافت خدمات یا خرید کالا، به افزایش چرخه عرضه و تقاضا می‌انجامد که خود می‌تواند سرمایه‌گذاری‌های جدید را تشویق و تخصصی‌تر کند، ساخت کالاها و فرآورده‌ها را به‌شکل بومی افزایش دهد و برایشان بازارهای جدید و دادوستد خارجی در سطح ملی و جهانی فراهم کند. برای نمونه، افزایش تقاضا برای خرید صنایع دستی بومی یک منطقه (مانند گَبه و گلیم) به بازآفرینی آیین‌های بومی، افزایش و تخصصی‌شدن تولید (مانند طرح‌ها و رنگ‌های نوآورانه) و فروش محلی، ملی و یا صادرات خارجی می‌انجامد (نگاره ۳۱).

نگاره ۳۱ـ گردشگری می‌تواند مایه رونق بازارهای کوچک محلی شود

1. Receptionist
2. Tour Leader
3. Information Technology (IT)
4. Tramway

پیامدهای منفی

گردشگری می‌تواند پیامدهای منفی اقتصادی نیز داشته باشد که به چند نمونه اشاره می‌شود:

دگرگونی در کاربری زمین از پیامدهای منفی اقتصادی گسترش گردشگری است که جدا از دگرگونی در طبیعت منطقه می‌تواند پیامدهای جدی دیگری نیز داشته باشد. برای نمونه، با گسترش زیرساخت‌های گردشگری همچون اقامتگاه‌ها، راه‌ها و مانند آن، تقاضا برای زمین افزایش می‌یابد و ارزشش دوچندان می‌شود. از سوی دیگر، برخی از زمین‌های کشاورزی، جنگلی و مرتعی، به‌شکل قانونی یا غیرقانونی، تغییر کاربری می‌یابند و به زیرساخت‌های گردشگری تبدیل می‌شوند که خود می‌تواند در کوتاه‌مدت و بلندمدت به الگوهای زندگی مردم بومی آسیب جدی برساند و ساختارهای اقتصادی منطقه را برای همیشه و به‌شکل بازگشت‌ناپذیر دگرگون کند.

یکی دیگر از پیامدهای منفی اقتصادی گردشگری، هزینه زیرساخت‌هایش است که می‌تواند فشار اقتصادی به جامعه بومی را به‌دنبال داشته باشد. برای نمونه، ساخت شبکه راه‌های دسترسی به مناطق دوردست (مانند راه‌آهن) نیازمند سرمایه‌گذاری سنگین است که دست‌کم در کوتاه‌مدت بر اقتصاد کشور فشار می‌آورد و بر اجرای دیگر برنامه‌های توسعه‌ای (مانند گسترش سامانه بهداشتی برای مردم بومی) اثر می‌گذارد.

افزایش کارهای غیرقانونی و نامناسب از دیگر پیامدهای منفی اقتصادی است. با گسترش گردشگری و تقاضاهای گوناگون از سوی بازار آن، برخی پیشه‌ها و کارهای غیرقانونی و واسطه‌گری پدید می‌آید که می‌تواند در بازار گردشگری نابسامانی ایجاد کند. برای نمونه، افزایش تقاضا برای زمین، واسطه‌گری غیرقانونی برای تغییر کاربری را افزایش می‌دهد و گروهی از افراد را پدید می‌آورد که نه‌تنها نقشی در توسعه مناسب گردشگری ندارند، چه‌بسا بازدارنده رشد پایدار گردشگری نیز هستند. از چنین موارد دیگری می‌توان به افزایش افزونه‌های اقتصادی[1] (رانت)، رشد گروه‌های تبهکار، فساد، قاچاق و مانند آن اشاره کرد.

نگاره ۳۲ـ رقابت شرکت‌های جهانی با شرکت‌های بومی از پیامدهای منفی اقتصادی گردشگری است

پیامد دیگر، آسیب به بازارهای بومی به‌ویژه به‌دلیل مصرف کالاهای غیربومی و وارداتی است. اگر برنامه‌ریزی اقتصادی به‌گونه‌ای باشد که اقتصاد بومی رشد نکند، بی‌چون‌وچرا شکست بازارهای بومی رخ می‌دهد. برای نمونه، از آن‌جا که در مناطق گردشگری تقاضا برای کالاهای مصرفی و پرطرفدار (مانند نوشیدنی‌های تجاری گازدار کولا[2]) افزایش می‌یابد، کالاهای بومی (هم‌چون نوشیدنی‌های محلی مانند دوغ) خریدار پیدا نمی‌کنند و کم‌کم از بازار کنار می‌روند. این موضوع، پیامد بدی بر اقتصاد و ساختار بازار بومی دارد؛ نخریدن کالای بومی، سبب از رونق افتادن بازارهای بومی و آسیب به اقتصاد خانواده‌هایی می‌شود که همه یا بخشی از گذران زندگی‌شان به فروش این فرآورده‌ها وابسته است (نگاره ۳۲).

1. Economic Rent
2. Cola

کادر٤- پارك ملی رویال چیتوان، نپال: نمونه‌ای از گردشگری با سود بومی ناکافی

در سال ۱۹۹٤ بیش از ٦۰ هزار بازدیدکننده از این پارك ملی بازدید کردند ولی با این‌وجود، پیامدهای اقتصادی گردشگری بر مردم بومی ناچیز بود و به روستاهای نزدیك ورودی اصلی پارك محدود می‌شد. یک پژوهش نشان داد از نزدیک به ۸۷ هزار نفر نیروی جویای کار که نزدیك پارك زندگی می‌کردند، کمتر از ۱۱۰۰ نفر به‌شکل مستقیم در گردشگری درگیر بودند و تنها ٦ درصد از خانواده‌ها درآمدشان را مستقیم یا غیرمستقیم از آن به‌دست می‌آوردند. شناخت بیشتر و مناسب از سود اقتصادی گردشگری بسیار مهم است و برنامه‌ریزان نباید انتظار نادرست از پیامدهای اقتصادی آن پدید آورند.

نشتی اقتصادی از دیگر پیامدهای منفی گردشگری به‌شمار می‌رود. در برنامه‌ریزی درست و کارآمد، درآمدهای گردشگری دوباره به خود منطقه برمی‌گردد، یعنی در گردشگری یا دیگر بخش‌های تولیدی و خدماتی سرمایه‌گذاری جدید می‌شود، زیرساخت‌های توسعه‌ای منطقه بهبود می‌یابد، به حفاظت محیط‌زیست، بهداشت و سلامت عمومی و بهبود مشکلات اجتماعی و فرهنگی جامعه بودجه داده می‌شود و مانند آن. ولی در مدیریت ناکارآمد گردشگری، درآمدها به‌جای این‌کار، به خارج از منطقه جابه‌جا و در دیگر جاها یا بخش‌های اقتصادی سرمایه‌گذاری می‌شود. در حقیقت، از سامانه اقتصادی جامعه نشت پیدا می‌کند و از دست می‌رود. این یکی از پیامدهای جدی منفی اقتصادی گردشگری است که در بسیاری از مقصدهای گردشگری دیده می‌شود و بهره جامعه بومی از گردشگری تنها درآمدها و کارهای خرد و پیش‌پا افتاده است که توسعه مناسبی را به‌دنبال نخواهد داشت.

۱-۸-۳- پیامدهای فرهنگی و اجتماعی گردشگری چیست؟

گسترش گردشگری در یك سرزمین به‌ویژه مناطق حساس می‌تواند رفتارهای فرهنگی و اجتماعی یك جامعه را در جهت مثبت یا منفی دگرگون کند و پیامدهای برگشت‌ناپذیری به بار آورد. از آن‌جا که روندهای اجتماعی و فرهنگی دشوارتر دریافته و دیده می‌شوند، بنابراین پیامدهایشان در سنجش با پیامدهای اقتصادی و تا اندازه‌ای محیط‌زیستی، خود را دیرهنگام و در بلندمدت نشان می‌دهد که در خیلی از موارد به‌آسانی قابل‌ردیابی و بررسی نیستند.

پیامدهای مثبت

پیامدهای مثبت گردشگری بسیار گوناگون است، ولی روی‌هم‌رفته گردشگری این توان را دارد که توسعه فرهنگی و اجتماعی را پیشرفت دهد که از میان آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد:

گردشگری به میراث فرهنگی و طبیعی به‌عنوان جاذبه‌های این صنعت ارج می‌گذارد و منابعی را حفظ می‌کند که شاید تاکنون افراد بومی به ارزش آن‌ها توجه نکرده بودند. از این‌رو، یک پیامد مثبت فرهنگی و اجتماعی گردشگری این است که با تفسیر درست میراث طبیعی، میراث فرهنگی ملموس[1] (مانند یادمان‌ها و صنایع دستی) و ناملموس[2] (مانند زبان و

1. Tangible Cultural Heritage
2. Intangible Cultural Heritage

آیین‌ها)، به انتقال ارزش‌های فرهنگی به بازدیدکنندگان و بومیان یاری می‌رساند. بدین‌گونه مردم جامعه تشویق می‌شوند، ارزش محیط‌زیست و فرهنگ بومی خود را می‌دانند، در جهت حفاظت و پیشرفت آن کوشش می‌کنند و خودباوری آن‌ها افزایش می‌یابد. برای نمونه، برخی از جوامع بومی نسبت به محیط زندگی، آیین‌ها، پوشش یا زبان خود احساس خوبی ندارند و در برابر افراد بیگانه سرافکنده هستند، ولی این موضوع با آموزش و آگاهی‌رسانی درست برطرف می‌شود و ارزش‌های زیباشناختی و معنوی رواج می‌یابد.

از دیگر پیامدهای گردشگری این است که می‌تواند مایه بهبود کیفیت آموزش و استانداردهای فرهنگی و اجتماعی زندگی مهمان و میزبان شود. در گردشگری این فرصت هست که گردشگران و مردم بومی تااندازه‌ای زبان و فرهنگ یکدیگر را یاد بگیرند. از آن‌جا که زبان، دریچه مستقیم به شناخت فرهنگ هر جامعه است، آشنایی با زبان میزبان و مهمان در سفر، فرصت مناسبی برای هر دو گروه است تا بدون میانجی، فرهنگ یکدیگر را تجربه کنند. از سوی دیگر، آموزش محیط‌زیستی که هنگام سفر و بازدیدها به‌شکل مستقیم یا غیرمستقیم به گردشگران و افراد بومی داده می‌شود، می‌تواند به افزایش دانش و مسئولیت اجتماعی یاری برساند. بدین‌گونه هم سطح آموزش و آگاهی همگانی بالا می‌رود و هم شناخت و ارج دوسویه افزایش می‌یابد.

پیامد دیگر آن است که با گردشگری می‌شود همدلی بین فرهنگ گردشگران و مردم بومی را بهبود بخشید. گاهی تفاوت‌های فرهنگی بین مهمان و میزبان بسیار ژرف و درک‌نشدنی است. برای نمونه، گردشگران در برخی موارد، جامعه بومی را واپس‌گرا و عقب‌افتاده می‌پندارند و میزبان نیز گمان می‌کند مهمان‌ها افرادی بی‌بندوبار هستند که نباید به آن‌ها اعتماد کرد، تنها قرار است برای چند روز، پولی در منطقه هزینه کنند و باید تا می‌توان از آن‌ها بهره‌برداری اقتصادی کرد. گردشگری می‌تواند با گفتمان فرهنگی به شناخت دوسویه و مناسب بین جامعه بازدیدکننده و بازدیدشونده بیانجامد. هر گردشگر و فرد بومی به‌عنوان نماد فرهنگی و اجتماعی جامعه خود رفتار می‌کند و گفتمان درست بین این‌دو می‌تواند شکاف برآمده از نبود شناخت دوسویه را کمتر سازد (نگاره ۳۳).

نگاره ۳۳- زنده نگه‌داشتن آیین‌های بومی از پیامدهای مثبت گردشگری است

مورد دیگر، پیامد مثبت گردشگری بر فرهنگ و ساختار اجتماعی گروه‌های کمتر دیده‌شده، آسیب‌پذیر و مانند آن است. گردشگری با توسعه فرهنگی و ارج‌نهادن به هویت اجتماعی می‌تواند به خودباوری بخشی از مردم بومی بیانجامد که به دلایل گوناگون همواره در کارهای اجتماعی یا کارآفرینی نادیده گرفته می‌شوند، مانند دختران و زنان، کودکان بدسرپرست، افراد کم‌توان، اقلیت‌های قومی و مانند آن. گردشگری نه‌تنها این گروه‌ها را به‌عنوان یک نیروی اقتصادی سازنده پیشنهاد می‌کند، چه‌بسا آن‌ها را به جامعه باز می‌گرداند و دیدگاه منفی چیره دیگر گروه‌های اجتماعی نسبت به آن‌ها را دگرگون می‌سازد.

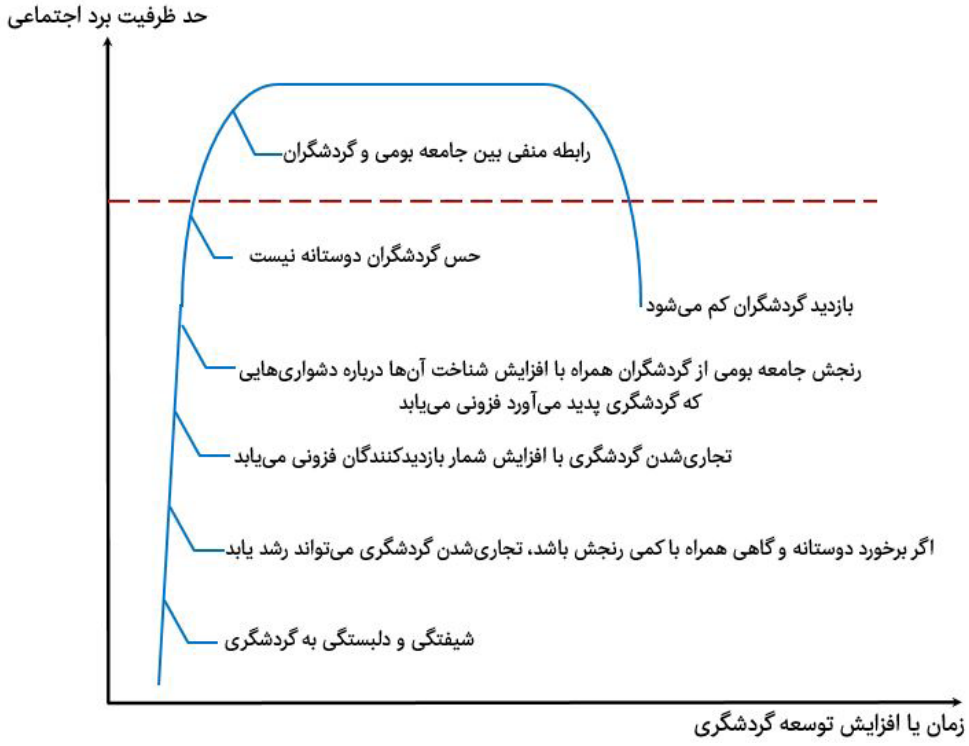
پیامدهای منفی

گردشگری این توان را دارد که پیامدهای منفی بسیار بزرگ و جدی بر فرهنگ و اجتماع داشته باشد. این موضوع هنگامی خود را بیشتر نشان می‌دهد که مهمان یعنی گردشگر به هر دلیل باخشنودی به سفر نرود و بدین‌گونه برای خود و جامعه میزبان دردسرآفرین شود. درحقیقت، سفر به‌عنوان راه فرار از فشار زندگی و کار، می‌تواند ناخشنودی اجتماعی را گسترش دهد. در نگاره ۳٤ برهمکنش فرهنگ و جامعه با گردشگری دیده می‌شود که پیامدهای مثبت و بیشتر منفی را بررسی می‌کند. مانند محیط‌زیست، یک ظرفیت برد اجتماعی برای هر جامعه تعریف می‌شود که فشاری فراتر از آن می‌تواند به نابسامانی و شکست جامعه بیانجامد که در چپ نگاره نشان داده شده است. در پایین نگاره، گردشگری است که یا با زمان جلو می‌رود یا توسعه‌اش افزایش می‌یابد.

در گام نخست، جامعه بومی که دیدگاه آرمانی به گردشگری دارد، شیفتگی و دلبستگی به آن نشان می‌دهد، خواهان توسعه است و هنوز از پیامدهای منفی محیط‌زیستی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آن آگاه نیست. با گسترش گردشگری و رفت‌وآمد گردشگران، برخوردهای بین مهمان و میزبان، دوستانه و گاهی هم با رنجش است ولی خوبی‌های برجسته اقتصادی گردشگری بسیاری از این موارد را توجیه می‌کند و تجاری‌سازی گردشگری آغاز می‌شود. با این کار، شمار بازدیدکنندگان افزایش می‌یابد و گردشگران، پیوسته در زندگی روزانه جامعه بومی دیده می‌شوند. گردشگران با فرهنگ‌های گوناگون به منطقه سفر می‌کنند و از آن‌جا که فرهنگ عاملی پویاست که همواره دستخوش دگرگونی است، بنابراین رفتارهای آگاهانه یا ناآگاهانه گردشگران (مانند بی‌توجهی به باورها، آیین‌ها، فرهنگ و رفتار بومی) می‌تواند بر فرهنگ جامعه بومی پیامد منفی داشته باشد و بنیاد و روش زندگی را به خطر اندازد. بدین‌گونه، شناخت مردم از دشواری‌هایی که گردشگری پدید می‌آورد و بر زندگی آن‌ها اثر منفی می‌گذارد، افزایش می‌یابد.

از سوی دیگر، چون کوشش دوسویه‌ای برای افزایش شناخت فرهنگی و اجتماعی رودررو بین میزبان و مهمان نیست، گردشگران نیز به جامعه بومی نگاه مثبت ندارند و آن‌ها را نادیده می‌گیرند. بدین‌گونه، رفتارهای ناسازگارشان ادامه می‌یابد و گردشگران هم حس خوب و دوستانه به بومیان ندارند. همه این موارد همچون تفاوت‌های ژرف فرهنگی بین مهمان و میزبان (مانند نوع پوشش)، خواسته‌های غیرمنطقی گردشگران از مردم بومی (مانند فروش نوشیدنی‌های الکلی در بیشتر کشورهای مسلمان)، کم‌توجهی به فرهنگ بومی (مانند بی‌احترامی به آیین‌های جشن و سوگواری)، دگرگونی در سبک زندگی (مانند کشش به مصرف‌گرایی در خانواده‌ها)، دگرگونی ارزش‌های اجتماعی، مذهبی و اخلاقی (مانند تغییر رفتار اجتماعی جوانان)، دگرگونی در ساختار اجتماعی میزبان (مانند مهاجرت افراد جویای کار در گردشگری به منطقه میزبان که تفاوت‌های چشم‌گیر فرهنگی، اجتماعی و قومی با جامعه بومی دارند) و تجاری‌سازی فرهنگی (مانند برگزاری جشن‌هایی که از ریشه هویت

فرهنگی خود دور افتاده‌اند)، گردایه‌ای از پیامدهای منفی فرهنگی و اجتماعی هستند که در مقصد گردشگری دیده می‌شوند. اگر این رفتارها، رنجش‌ها و پیامدها مدیریت نشوند به رابطه منفی بین جامعه بومی و گردشگران می‌انجامد و دیگر مهمان و میزبان خواهان همکاری و همدلی با یکدیگر نیستند. بنابراین، گردشگری که در آغاز برای درآمدزایی و توسعه جامعه پدید آمده بود، سبب نابودی ساختارهای فرهنگی و اجتماعی (و بی‌گمان طبیعت و اقتصاد) منطقه می‌شود و در پایان، خود نیز از بین می‌رود. یعنی پدیده‌ای که آن را به نام نظریه خودویران‌گری گردشگری[1] می‌شناسند.

نگاره ۳۴- رابطه بین گردشگری و تحمل اجتماعی جامعه میزبان

۱-۹- پایداری چیست و توسعه پایدار کدام است؟

دیدیم که گردشگری پیامدهای مثبت و منفی فراوان دارد. بنابراین، سال‌هاست که اندیشمندان و دست‌اندرکارانش بر این باورند که این صنعت باید رو به پایداری رود یا گردشگری، پایدار باشد. ولی پیش از آن‌که به گردشگری پایدار بپردازیم، نخست باید آن را بشناسیم. در بخش‌های پیشین، مفهوم گردشگری را شناختیم. اما منظور از پایداری[2] چیست؟ آیا همان ایستادگی، استواری و سفت‌وسخت بودن است؟ پاسخ، «خیر» است.

هنگامی‌که درباره پایداری و به‌دنبالش، توسعه پایدار سخن می‌گوییم، منظورمان مفهوم بزرگ‌تر و علمی‌تری است.

1. Self-destruction Theory of Tourism
2. Sustainability

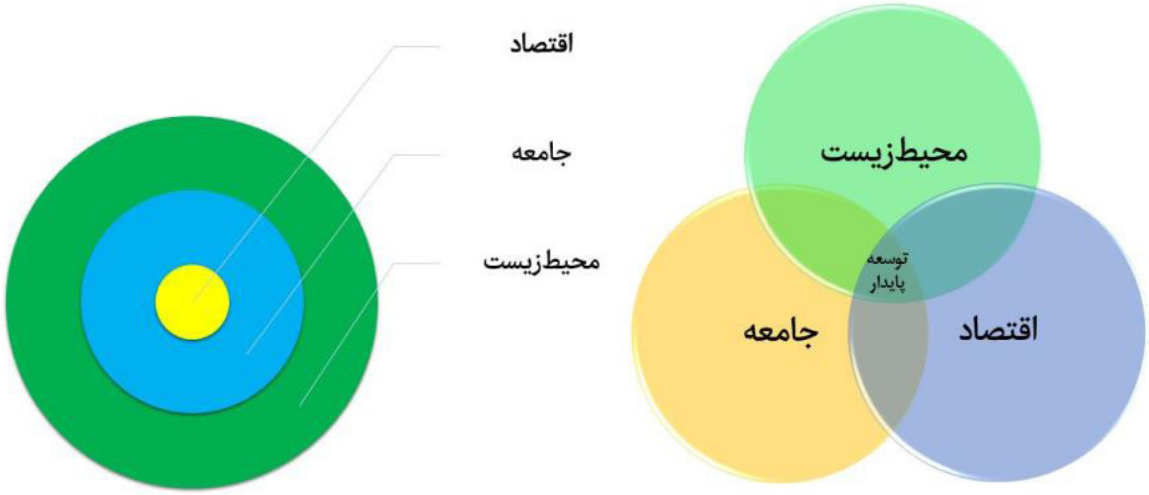
پایداری مفهومی است که شاید برداشت‌های گوناگونی از آن شود، ولی هنگامی‌که به این مفهوم اشاره می‌کنیم، منظورمان درون‌مایه شناخته‌شده‌ای است. روی‌هم‌رفته می‌شود گفت که:

پایداری فرایندی است که افراد، دگرگونی در یک محیط هماهنگ و هم‌ایستا را حفظ می‌کنند و بهره‌برداری از منابع، جهت‌گیری سرمایه‌گذاری، سمت و سوی توسعه فناوری و دگرگونی نهادی، همگی در آن هماهنگ هستند و توان کنونی و آینده را توانا می‌سازند تا نیازها و آرزوهای بشر برآورده شود. پس پایداری بر سه ستون استوار است: محیط، اقتصاد و جامعه.

همین مفهوم در توسعه پایدار[1] نهفته است که کم‌کم از آغاز دهه ۱۹۸۰ به ادبیات جهانی توسعه، افزوده و در کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه[2] در سال ۱۹۹۲ به‌شکل رسمی پذیرش شد. ولی توسعه پایدار چه می‌گوید؟ توسعه پایدار یعنی:

الگوی توسعه و به‌کارگیری منابع با هدف برآوردن نیازهای انسان و به همان‌سان، حفاظت از محیط‌زیست، آن‌گونه که افزون‌بر به‌کارگیری خردمندانه برای نسل کنونی، نسل آینده نیز از این منابع بهره ببرند.

نگاره پایین، دو برداشت و الگو از توسعه پایدار را نشان می‌دهد. راست، دیدگاه «سنتی» است که می‌گوید روندهای اقتصادی، شاخص‌های اجتماعی و ویژگی‌های محیطی از هم جدا هستند و در جایی که هم‌پوشانی دارند، توسعه پایدار رخ می‌دهد ولی در دیدگاه «مرکز خال» که جدیدتر است، اقتصاد تنها در بستر جامعه رخ می‌دهد، اجتماع در بستر بزرگ‌تری به نام محیط‌زیست است و نمی‌توان اقتصاد و جامعه را از آن جدا کرد.

نگاره ۳۵- الگوی سنتی (راست) و مرکز خال توسعه پایدار (چپ)

1. Sustainable Development
2. United Nations Conference on Environment and Development

اگر بخواهیم ساده‌تر بگوییم، الگویی که به‌دنبال هماهنگی توسعه و رشد بین منابع محیطی، اقتصادی و اجتماعی برای برآوردن نیازهای منطقی نسل کنونی همراه با حفظ آن برای نسل آینده است، توسعه پایدار نام دارد. پس هر گونه توسعه‌ای که این مفهوم را به‌شکل درست با خود داشته باشد را می‌توان توسعه پایدار نامید، چه توسعه کشاورزی، صنعتی و یا هر گونه دیگر. این نکته درباره گردشگری هم درست است. اکنون ببینیم گردشگری پایدار به چه می‌گویند؟

کادر ۵- پرسش درباره توسعه پایدار

از دیدگاه شما آیا انسان امروزی می‌تواند به توسعه پایدار دست یابد؟

۱-۱۰- گردشگری پایدار چیست؟

هنگامی‌که درباره گردشگری پایدار سخن می‌گوییم به گونه‌ای گردشگری اشاره می‌کنیم که این مفهوم را در بردارد. مانند همیشه از این واژه نیز تعریف‌های گوناگونی ارائه شده است. برای نمونه، گفته‌اند گونه‌ای گردشگری است که می‌توان آن را در بلندمدت حفظ کرد چون به سود خالص از محیط‌های اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و فرهنگی منطقه گردشگری می‌انجامد. یا گونه‌ای گردشگری است که یکپارچگی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی یا محیط‌زیستی مقصد گردشگری را در بلندمدت به خطر نمی‌اندازد.

خیلی‌ها می‌گویند گردشگری پایدار، واژه‌ای پرکاربرد است که خوب تعریف نشده است. روی‌هم‌رفته این مفهوم نشان‌دهنده این است که گردشگری از اصول توسعه پایدار پیروی می‌کند و بیشتر به مدیریت محیط‌زیست در همه بخش‌های صنعت گردشگری برمی‌گردد. می‌توان گفت گردشگری پایدار به‌عنوان پیشرو در مدیریت همه منابع دیده می‌شود، به‌گونه‌ای که نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیباشناختی بتواند همراه با حفظ یکپارچگی فرهنگی، فرآیندهای بنیادین بوم‌شناختی، تنوع زیستی و سامانه‌های پشتیبان زندگی، برآورده شود. فلسفه این نوع گردشگری آن است که توسعه و مدیریت پایدار گردشگری به‌گونه‌ای انجام شود که نسل‌های آینده نیز از سودش بهره ببرند.

تعریف «سازمان جهانی گردشگری» در این‌باره می‌گوید:

آن نوع گردشگری که به پیامدهای کنونی و آینده اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی خود توجه کامل دارد و به نیازهای بازدیدکنندگان، صنعت، محیط‌زیست و جوامع میزبان می‌پردازد.

گفت‌وگو در این‌باره بسیار است و از دیدگاه‌های گوناگون می‌شود به آن پرداخت (کادر ٦). ولی روی‌هم‌رفته، گردشگری پایدار همان مفهوم توسعه پایدار را در بردارد و از این‌روست که امروزه بر آن بیش از پیش پافشاری می‌شود و سال ۲۰۱۷ نیز سال بین‌المللی گردشگری پایدار برای توسعه[1] نامیده شد (کادر ۷).

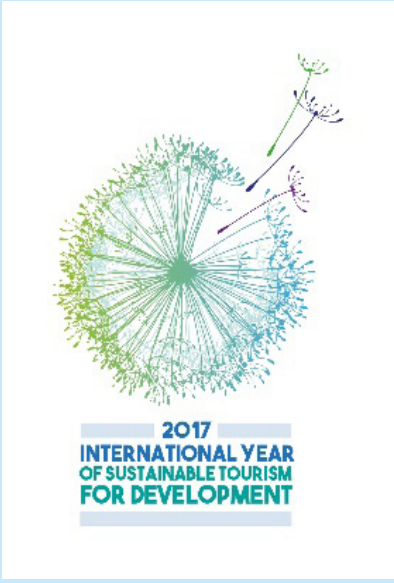
1. International Year of Sustainable Tourism for Development

کادر ٦- پایداری گردشگری از دیدگاه بوم‌شناختی

هنگامی گردشگری از دید بوم‌شناختی پایدار است که:

- منابع تجدیدناپذیر را سریع‌تر از آن‌که بتوانند دوباره بازسازی شوند یا بتوان جانشین تجدیدپذیری برای‌شان پیدا کرد، به‌کار نبرند.
- به‌کارگیری انرژی کاری را به کمترین اندازه برساند.
- آلاینده‌ها را سریع‌تر از آن‌که زیست‌کره بتواند آن‌ها را به‌شکل بی‌خطر درآورد، در طبیعت رها نکند.
- پیامدی بر تنوع زیستی و سامانه‌های بوم‌شناختی نداشته باشد.
- از فرصت‌های تفریحی، آموزشی و فرهنگی برای نسل کنونی و آینده پشتیبانی کند.
- از دید اجتماعی و اقتصادی به جامعه محلی و منطقه سود برساند.
- برای رسیدن به پایداری بوم‌شناختی، بر ظرفیت سایر بخش‌های اقتصادی پیامدی نداشته باشد.

کادر ۷- سال بین‌المللی گردشگری پایدار برای توسعه

سازمان ملل متحد سال ۲۰۱۷ را «سال بین‌المللی گردشگری پایدار برای توسعه» نامید. این سال فرصتی بی‌همتا برای افزایش سطح آگاهی در مشارکت گردشگری پایدار برای توسعه در میان تصمیم‌گیران بخش دولتی و خصوصی و جامعه، فراهم و همه هم‌سودها را بسیج کرد تا با هم کار کنند و دگرگونی مثبت در گردشگری پدید آورند. هدف این سال، پشتیبانی از دگرگونی در خط‌مشی‌ها، فعالیت‌های بازرگانی و رفتار مصرف‌کننده به سوی گردشگری پایدارتر بود که می‌تواند در «دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار و هدف‌های توسعه پایدار» مشارکت کند. این سال نقش گردشگری در پنج زمینه مهم را تشویق کرد:

- رشد اقتصادی فراگیر و پایدار
- فراگیری اجتماعی، کارآفرینی و کاهش فقر
- کارایی منابع، حفاظت از محیط زیست، و تغییر اقلیم
- ارزش فرهنگی، تنوع و میراث
- شناخت رودررو، صلح و امنیت

کادر ۸- پرسش درباره گردشگری پایدار

آیا از دیدگاه شما، تعریفی که سازمان جهانی گردشگری از گردشگری پایدار داده، مناسب است؟

فکر می‌کنید آیا می‌شود آن را بهتر کرد؟ نمونه‌های آن چه می‌تواند باشد؟

۱-۱۱- چکیده گفتار

گردشگری و سفر از آغاز تاریخ بوده و درگذر زمان و بنابر ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی سرزمین‌ها، شکل‌های گوناگون داشته است. امروزه هر گونه سفر که دربرگیرنده ماندن در جایی به‌مدت دست‌کم یك شب ولی کمتر از یك سال و دور از خانه است را گردشگری می‌گویند که نهاد بین‌المللی آن، سازمان جهانی گردشگری است. گردشگری، توسعه کشور، رشد اقتصادی جامعه، کارآفرینی در جامعه، صلح و امنیت برای یک کشور، حفاظت از محیط‌زیست و میراث فرهنگی سرزمین را به دنبال دارد. از دید اقتصادی، گردشگری سومین صادرات بزرگ دنیا پس از صنایع شیمیایی و نفت است و در سال ۲۰۱۸، حدود ۱/٤ میلیارد نفر در جهان به‌شکل گردشگر بین‌المللی جابه‌جا شدند که درآمد ۱/۷ تریلیون دلاری به دنبال داشته است. گردشگری گوناگونی بسیار دارد ولی برای سنجش علمی، آن‌را به سه شکل داخلی، ورودی، و خروجی دسته‌بندی می‌کنند. باید گفت که گردشگری یک سامانه است که مانند زنجیر با یکدیگر پیوند نزدیک دارند و کار کردن یا نکردن هرکدام از بخش‌ها می‌تواند به ناهماهنگی و آشفتگی در دیگر بخش‌ها بیانجامد. گردشگری بر همه چیز پیرامون ما اثر دارد: از محیط طبیعی گرفته تا اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی. بر پایه این‌ها می‌توان سه گونه پیامد محیط‌زیستی، اقتصادی، و فرهنگی و اجتماعی را شناسایی کرد. هر پیامدی دوسویه است. یعنی اثرات مثبت و منفی را باید دید و هر پیامدی خود، پیامدهای دیگر پدید می‌آورد و همه زنجیروار به‌هم پیوند دارند. یک پیامد تنها در همان محیط رخ نمی‌دهد و به محیط‌های دیگر نیز می‌رود؛ یعنی یک پیامد محیط‌زیستی خود را در پیامدهای اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی نمایان می‌سازد و برعکس. پیامدهای منفی محیط‌زیستی گردشگری به سه شکل کلی آسیب به زیاگان و گیاگان، تخریب بوم‌سازگان و آلودگی‌ها خود را نشان می‌دهد که پیامدهای مثبت نیز دارد. پیامدهای اقتصادی گردشگری در سه گروه مستقیم، غیرمستقیم و تولیدی مثبت و منفی دسته‌بندی می‌شوند. پیامدهای فرهنگی و اجتماعی گردشگری نیز جنبه مثبت و منفی دارند که در خیلی از موارد به‌آسانی قابل ردیابی و بررسی نیستند. پیامدها اگر مدیریت نشوند می‌توانند به‌دلیل پدیده خودویران‌گری، به نابودی همیشگی مقصد گردشگری بیانجامند. از سوی دیگر، برای شناخت گردشگری پایدار باید مفهوم پایداری و توسعه پایدار را بشناسیم. پایداری فرایندی است که افراد، دگرگونی در یک محیط هماهنگ و هم‌ایستا را حفظ می‌کنند و بهره‌برداری از منابع، جهت‌گیری سرمایه‌گذاری، سمت‌وسوی توسعه فناوری و دگرگونی نهادی، همگی در آن هماهنگ هستند و توان کنونی و آینده را توانا می‌سازند تا نیازها و آرزوهای بشر برآورده شود؛ پس پایداری بر سه ستون استوار است: محیط، اقتصاد و جامعه. همین مفهوم نیز در توسعه پایدار نهفته است که می‌گوید توسعه پایدار یعنی الگوی توسعه و به‌کارگیری منابع با هدف برآوردن نیازهای منطقی انسان و به همان‌سان، حفاظت از محیط‌زیست آن‌گونه که افزون بر به‌کارگیری خردمندانه برای نسل کنونی، نسل آینده نیز از این منابع بهره ببرند. بنابراین، هنگامی‌که درباره گردشگری پایدار سخن می‌گوییم به گونه‌ای گردشگری اشاره داریم که این مفهوم را در بردارد یعنی به پیامدهای کنونی و آینده اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی خود توجه کامل دارد و به نیازهای بازدیدکنندگان، صنعت، محیط‌زیست و جوامع میزبان می‌پردازد.

گفتار دوم:

بوم‌گردی

۲-۱- هدف گفتار

هدف این گفتار آن است که خواننده، بوم‌گردی را بشناسد. بنابراین در این گفتار:

- نخست می‌پرسیم مفهوم بوم‌گردی چیست و تعریف درست آن کدام است؟
- سپس پیوند آن را با دیگر گونه‌های گردشگری بررسی می‌کنیم
- می‌پرسیم بوم‌گردی در مناطق حفاظت‌شده[1] چگونه است؟
- سپس برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی را بررسی می‌کنیم
- و در پایان می‌گوییم آیا می‌شود به بوم‌گردی دست یافت؟ و آینده آن چیست؟

همه این موارد همراه با پرسش‌ها، تمرین‌ها و نمونه‌هایی آمده است که مخاطب را بیشتر درگیر موضوع می‌کند و همکاری وی در شناخت درون‌مایه آن‌را افزایش می‌دهد. در پایان گفتار، خواننده باید بتواند به پرسش‌های بالا پاسخ دهد و چکیده‌ای مانند آن‌چه که در پایان هر گفتار آمده است را ارائه دهد.

۲-۲- بوم‌گردی چیست؟

اکنون می‌رسیم به موضوع بنیادین این بسته آموزشی: مفهوم بوم‌گردی چیست و چرا ارزش پیدا کرده است؟

هنگامی‌که هکتور سبالوس لاسکورین[2] برای نخستین‌بار این واژه را در سال ۱۹۸۳ پدید آورد، شاید هیچ‌گاه باور نمی‌کرد روزگاری این پدیده یکی از پرهوادارترین گونه‌های گردشگری انسان امروزی شود؛ به‌طوری‌که سازمان ملل متحد، سال ۲۰۰۲ را سال بین‌المللی بوم‌گردی[3] نام‌گذاری کرد و صدها همایش جهانی برگزار شد که بزرگ‌ترینش در شهر کِبِک[4] کانادا بود.

بوم‌گردی برابر فارسی «اکوتوریسم» پیشنهاد شده و آمیزه‌ای است از پیشوند «اکو» و واژه «توریسم». در فارسی آن را طبیعت‌گردی هم خوانده‌اند ولی چندان درست نیست. همان‌گونه که پیش از این گفتیم، طبیعت‌گردی (گردشگری طبیعت‌محور) دامنه و منابع گسترده‌ای از کارها را در بردارد و فراتر از بوم‌گردی است. واژه «اکو»، کوتاه‌شده «اکولوژی»[5] یا همان «بوم‌شناسی» و توریسم هم که گردشگری است؛ پس «توریسم اکولوژیکی»[6] یعنی «گردشگری بوم‌شناختی». از این‌رو، بهترین ترجمه با توجه به مفهوم واژه اصلی، بوم‌گردی است که درون‌مایه این فعالیت پرطرفدار را نشان می‌دهد. می‌شود گفت بوم‌گردی واژه‌ای است که نوعی فعالیت، فلسفه و الگوی توسعه‌ای را در خود نهفته دارد.

از آن‌جا که در تعریف‌های نخستینِ بوم‌گردی، هنوز سرشت پیچیده‌اش شناخته نشده بود، مانند همیشه چندین تعریف از آن می‌شد و می‌شود که شاید شناخته‌شده‌ترینش از آنِ انجمن بین‌المللی بوم‌گردی[7] و اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت[8] باشد (کادر ۹).

1. Protected Area
2. Hector Ceballos-Lascurain
3. International Year of Ecotourism
4. Quebec
5. Ecology
6. Ecological Tourism
7. The International Ecotourism Society
8. International Union for Conservation of Nature (IUCN)

کادر ۹- چند نمونه از تعریف‌های بوم‌گردی

- سفر محیط‌زیستی مسؤولانه به سرزمین‌های کم‌وبیش آسیب‌ندیده طبیعی برای ستایش از طبیعت و خوش‌گذراندن در آن (و هرگونه ویژگی فرهنگی همراهش)، آن‌گونه که از طبیعت حفاظت کند، پیامدهای بازدیدکنندگانش اندك باشد، و مشارکت پُرکُنش اجتماعی و اقتصادی مفید برای جامعه بومی فراهم کند.
- سفر مسؤولانه و آموزشی به سرزمین‌های طبیعی و منظرهای روستایی (به‌ویژه در بخش‌های ضربه‌گیر و توسعه‌نیافته) است که از محیط‌زیست، حفاظت و رفاه مردم محلی را توانمند می‌کند.
- گردشگری طبیعت‌محور که دربردارنده آموزش و تفسیر محیط‌زیست طبیعی است و مدیریتش از دید بوم‌شناختی، پایدار است.
- گونه‌ای گردشگری که بر پایه تجربه منابع طبیعی و فرهنگی است.
- مفهومی که نوعی توسعه است و فرهنگ و آیین را پاس می‌دارد، از محیط زیست حفاظت می‌کند و به بازدیدکنندگان آموزش می‌دهد. افزون بر این، از دیدگاه اقتصادی در بلندمدت باید پایدار باشد.
- بازدید از پارك‌های ملی و دیگر سرزمین‌های طبیعی با هدف دیدن و لذت‌جویی از گیاهان و جانوران و نیز هرگونه فرهنگ بومی.
- تجربه سفری آگاهی‌بخش در طبیعت که در حفاظت از بوم‌سازگان، همراه با پاسداشت یکپارچگی جامعه میزبان، مشارکت می‌کند.
- گردشگری که دربردارنده سفر به سرزمین‌های طبیعی تا اندازه‌ای آسیب‌ندیده و آلوده‌نشده با هدف ویژه بررسی، ستایش و لذت‌جویی از منظرها، گیاهان و جانوران وحشی و نیز هر گونه سویه‌های فرهنگی (گذشته و آینده) که در این سرزمین‌ها یافت می‌شود.
- گردشگری که بر محیطهای طبیعی تااندازه‌ای آلوده نشده استوار است، ویران‌گر نیست، پیرو یك ساختار مدیریتی مناسب و همکاری مستقیم در حفاظت پیوسته و مدیریت مناطق حفاظت‌شده است.
- سفر با پشتکاری که از تاریخ طبیعی و فرهنگی دریافت‌هایی دارد، و در همان‌سان از یکپارچگی بوم‌سازگان و سودآوری اقتصادی که به حفاظت انگیزه می‌دهد، پشتیبانی می‌کند.
- طبیعت‌گردی کم‌اثری که در حفاظت گونه‌ها و زیستگاه‌ها، مستقیم از راه همیاری در حفاظت، یا غیرمستقیم با پیش‌بینی درآمدها برای جامعه بومی همکاری کند، آن‌سان که درآمدها چنان بس باشد که مردم به میراث حیات‌وحش خود ارزش دهند و بنابراین از آن‌ها همچون یك منبع درآمد حفاظت کنند.

این کادر نشان می‌دهد که همه این تعریف‌ها، ناهمسان اما کم‌وبیش در یك گستره هستند و با کمی چشم‌پوشی می‌شود از آن‌ها به یک تعریف یکسان دست یافت و دید که روی‌هم‌رفته بوم‌گردی بر حفظ محیط‌زیست، ارج نهادن به جامعه بومی، آموزش بازدیدکنندگان و درآمدزایی مردم بومی پافشاری می‌کند. شاید این گفته درخور این مفهوم باشد که می‌گوید بوم‌گردی، گردشگری در خانه خودمان است. بوم‌گرد به همان‌اندازه که از خانه خودش نگهداری می‌کند، باید حواسش به حفاظت از مقصد بازدید نیز باشد.

کادر ۱۰- سال بین‌المللی بوم‌گردی

هدف سال ۲۰۰۲ به‌عنوان سال بین‌المللی بوم‌گردی، فراهم کردن محیطی برای تدوین دستورکارهای نخستین و مجموعه‌ای از توصیه‌ها برای توسعه فعالیت‌های بوم‌گردی در بستر توسعه پایدار بود. برای آماده‌سازی همایش اصلی، برنامه محیط‌زیست سازمان ملل و سازمان جهانی گردشگری، نخست در سال ۲۰۰۱، ۱۸ همایش تدارکاتی در مناطق گوناگون جهان برگزار کردند. در روزهای ۱۹ تا ۲۲ ماه مِی سال پس از آن، همایش اصلی و جهانی در کِبِک کانادا برگزار شد که ۳۰۰۰ نماینده از نهادهای ملی، محلی، فعالان بخش خصوصی، سمن‌ها، دانشگاه‌ها، مشاوران، سازمان‌های بین‌المللی و جامعه بومی در آن شرکت داشتند.

محورهای همایش بر حفاظت و توسعه، مشارکت، فرهنگ و دانش بومی و سرمایه طبیعی استوار بود و بیانیه کبک درباره بوم‌گردی را تصویب کرد که موارد گوناگونی را در برداشت. بیانیه تاکید کرد که بوم‌گردی دربرگیرنده اصول گردشگری پایدار درباره پیامدهای محیط‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی است و همچنین اصول ویژه زیر را دارد که آن را از مفهوم گسترده گردشگری پایدار جدا می‌سازد:

- فعالانه در حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی مشارکت می‌کند.
- جامعه بومی را در برنامه‌ریزی، توسعه و اجرا دربرمی‌گیرد و در رفاهشان مشارکت دارد.
- میراث طبیعی و فرهنگی مقصد را برای بازدیدکنندگان تفسیر می‌کند.
- بیشتر مناسب بازدیدکنندگان مستقل و گشت‌های سازمان‌دهی‌شده برای گروه‌های کوچک است.

روی‌هم‌رفته با نگاهی به نکته‌های مشترک تعریف‌های گوناگون می‌توان بوم‌گردی را این گونه تعریف کرد که:

بوم‌گردی، سفری از روی دلبستگی به طبیعت، هدفدار، مسئولانه، کُنش‌گرایانه و بیشتر به‌شکل گروه‌های کوچک، به سرزمین‌های طبیعی کمتردست‌خورده است که افزون‌بر تجربه‌اندوزی، نه‌تنها به منابع محیط‌زیستی آسیب نمی‌رساند، چه‌بسا برای بهبود و بازسازی شرایط آن منطقه نیز کوشش می‌کند و با تفسیر هوشمندانه میراث طبیعی، بنیان‌های فرهنگ محیط‌زیستی را به بوم‌گردها آموزش می‌دهد. ارج‌نهادن به جاذبه‌های فرهنگی جامعه میزبان نیز از بخش‌های بنیادین رفتار بوم‌گردها است. بوم‌گردی باید مایه پیشرفت اقتصاد خُرد بومی شود و در بلندمدت، رفاه و اقتصاد پایدار برای همه همسودها پدید آورد. همه این‌ها در چهارچوب همیاری و همکاری با جامعه بومی و دیگر همسودها در برنامه‌ریزی، اجرا و مدیریت بهره‌وری پایدار از منابع محیط‌زیست رخ می‌دهد.

پس بوم‌گردی از بخش‌های گوناگون شکل گرفته (نگاره ۳۶) که در این‌جا به بررسی مفهومش می‌پردازیم:

• **یکم:** دلبستگی به طبیعت، حرف نخست بوم‌گردی است. اگر به طبیعت دلبستگی و وابستگی نداریم، پایه بنیادین بوم‌گردی را نداریم و وقت را هدر می‌دهیم. بوم‌گردی از آنِ کسانی است که دلشان برای طبیعت می‌تپد.

• **دوم:** بوم‌گردی این نیست که بخواهیم بی‌برنامه و از روی بخت و اقبال جایی برویم. در بوم‌گردی باید هدف داشت. یعنی برای‌چه، چگونه و کجا می‌خواهیم برویم، چه تجربه‌هایی به‌دست می‌آوریم و چه پیامدهایی می‌گذاریم.

• **سوم:** بوم‌گردی یک سفر مسئولانه در همه بخش‌هایش است. نمی‌شود کسی که مصرف‌گراست را بوم‌گرد بدانیم. بوم‌گردها تا جایی که بتوانند در زندگی شخصی خودشان هم کوشش می‌کنند رفتار و گزینش کالا و خدمات غیرمصرف‌گرایانه داشته باشند.

• **چهارم:** در بوم‌گردی نیاز است افراد، رویکرد کُنش‌گرایانه داشته باشند. یعنی داشتن روحیه کنش‌گری می‌تواند به اندیشه و کردار بوم‌گرد یاری بسیار برساند. کسی که کنش‌گری اجتماعی و همکاری شایسته‌ای با دیگران نداشته باشد، شاید نتواند بوم‌گرد خوبی از کار دربیاید.

• **پنجم:** بوم‌گردی سفر گروهی بزرگ و گلگشت تفریحی و دورهمی نیست. کسی که طبیعت را می‌شناسد با مفهوم ظرفیت بُرد (توان تحمل) محیط هم آشناست و نیاز است آشنایی پایه با محیط‌زیست داشته باشد. کارهایی که بوم‌گردها در طبیعت انجام می‌دهند هم روشن است. پس خودبه‌خود اندازه گروه کوچک و هدفدار می‌شود.

• **ششم:** بوم‌گردی سفر به سرزمین‌های طبیعی به‌ویژه مناطق کمتر دست‌خورده است. رفتن به پارک جنگلی شهری یا کوهستان از کسی بوم‌گرد نمی‌سازد. بوم‌گرد به سرزمین‌هایی می‌رود که دست‌نخورده یا کمتر دست‌خورده است مانند پارک‌های ملی[1]، مناطق حفاظت‌شده و همانند آن؛ یعنی مناطقی که انسان کم است یا پیامدهای کمتری دارد.

• **هفتم:** برای این بوم‌گردی می‌رویم تا تجربه جسمی و روانی بیاندوزیم. خوشی پیاده‌روی در طبیعت پاک و آرام، نه‌تنها از دید جسمی بدن را آماده می‌سازد، از دید روان‌شناختی نیز سرخوشی و آرامش می‌بخشد. افزون بر این، بوم‌گردی به ما تجربه‌هایی می‌دهد که شاید در همه زندگی‌مان تنها یک یا چندبار کوتاه رخ دهد. دیدن حیات‌وحش کمیاب از نزدیک در زیستگاه طبیعی‌شان، نمونه آن است.

• **هشتم:** بنیان بوم‌گردی، آسیب نرساندن به محیط‌زیست و منابعش است. کسی که آگاهانه به طبیعت آسیب می‌رساند یا از الگوی مصرف محیط‌زیستی پیروی نمی‌کند، بوم‌گرد نیست. یک بوم‌گرد افزون بر این کارها، باید برای بهبود و بازسازی محیط منطقه نیز کوشش کند. امروزه یکی از برنامه‌های برخی گشت‌های بوم‌گردی، بازسازی و به‌سازی محیط‌زیست مقصد بازدید است مانند ساخت و به‌سازی آبشخور جانوران و کاشت نهال‌های بومی.

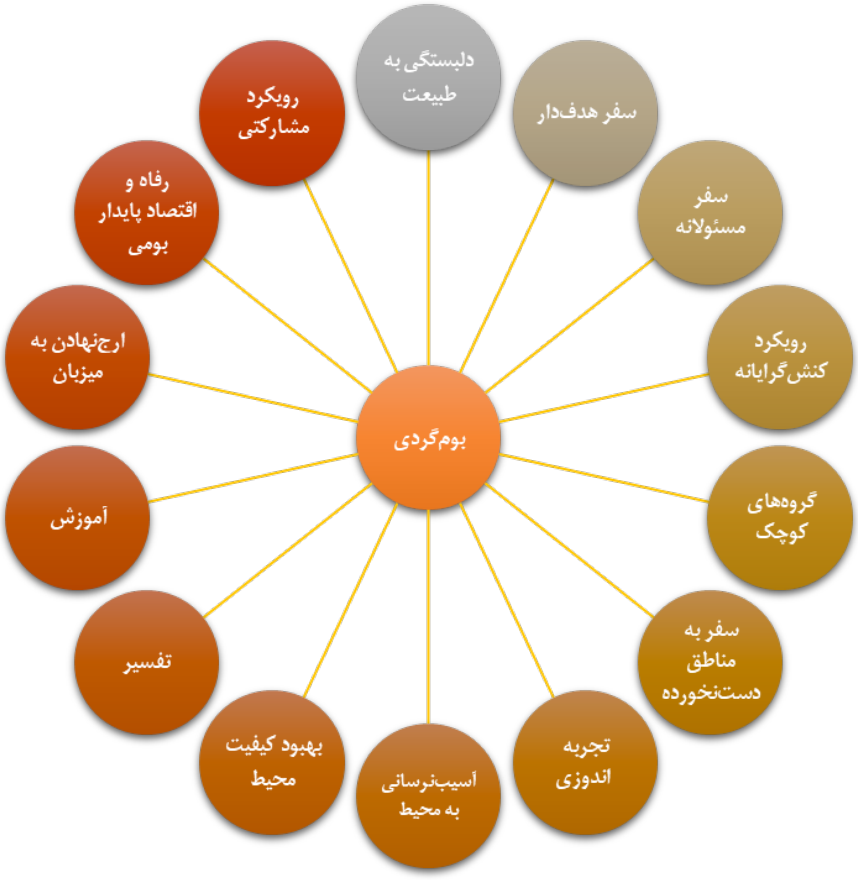
• **نهم:** بوم‌گردی باید تفسیر[2] داشته باشد: یعنی بیان درست، علمی و هوشمندانه میراث طبیعی[3] منطقه بازدید به‌گونه‌ای که بازدیدکنندگان با همه ارزش‌های بوم‌سازگان آشنا شوند و آن‌را دریابند. این‌گونه، نگرش و رفتار بازدیدکننده دگرگون می‌شود و ناخودآگاه، فرهنگ محیط‌زیستی آن‌ها افزایش می‌یابد. پس تفسیر و آموزش با روش آگاهانه و ناآگاهانه، از بخش‌های بنیادین بوم‌گردی به‌شمار می‌رود.

1. National Park
2. Interpretation
3. Natural Heritage

• **دهم:** روشن است هنگامی‌که بوم‌گرد از منطقه‌ای بازدید می‌کند نمی‌تواند فرهنگ را نادیده بگیرد و تنها به جاذبه‌های طبیعی بسنده کند. از سوی دیگر، بیشتر مردم جامعه میزبان در مناطق بازدید بوم‌گردی، روستایی یا قبیله‌ای هستند و روشن است که فرهنگشان با بوم‌گردها یکسان نیست. ارج‌نهادن به جاذبه‌های فرهنگی سخت (مانند جاهای تاریخی و معماری) و نرم (مانند موسیقی، ادبیات و فرهنگ عامه) منطقه باید بخش بنیادینی از رفتار کُنش‌گرایانه بوم‌گردها باشد. این نکته درباره میزبان نیز هست یعنی ارج‌نهادن دوسویه بین مهمان و میزبان.

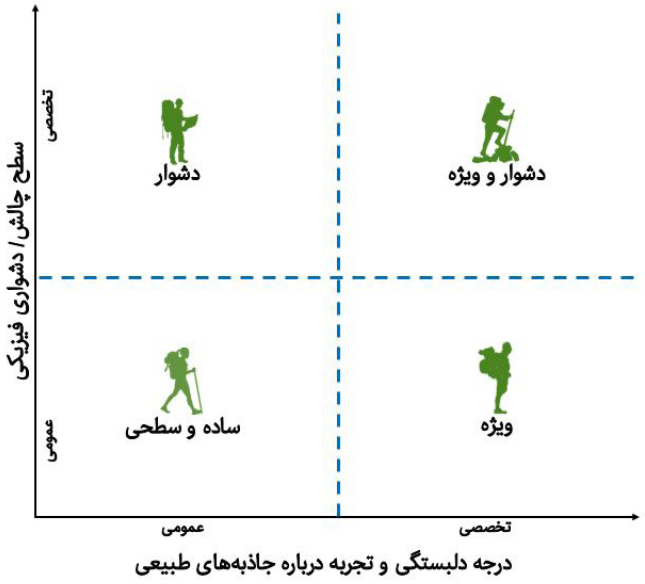
• **یازدهم:** بوم‌گردی باید به‌گونه‌ای کار کند که داد و ستد در مقیاس بومی انجام شود و برای اقتصاد خُرد بومی و همه هم‌سودهای درگیر، درآمدزایی داشته باشد. در بسیاری جاها، بوم‌گردی نیروی برانگیزاننده پیشرفت اقتصادی است. این‌گونه، رفاه و اقتصادی برای همسودهای بوم‌گردی در بلندمدت پدید می‌آید که در چهارچوب توسعه پایدار است.

• **دوازدهم:** بنیان بوم‌گردی همیاری و همکاری همه همسودها به‌ویژه جامعه بومی در فرایند برنامه‌ریزی، اجرا و مدیریت بهره‌وری پایدار از منابع طبیعی است. هنگامی بوم‌گردی موفق است که الگویی برای حفظ محیط‌زیست و فرهنگ و دستیابی به اقتصادی درخور و شایسته داشته باشد.

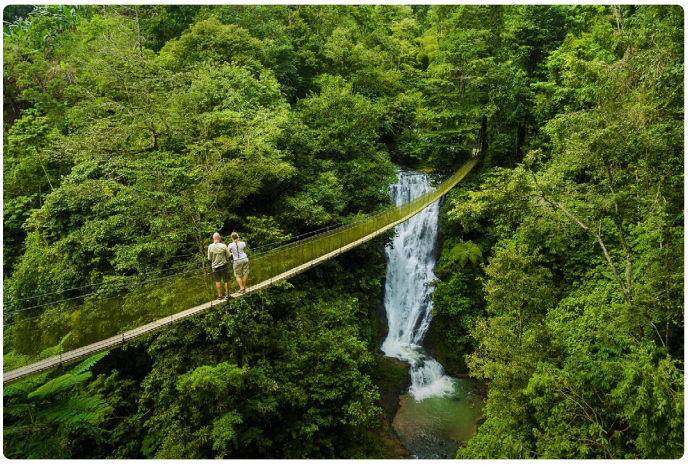

نگاره ۳۶- بُن‌مایه‌های بوم‌گردی

این نکته را باید یادآور شد که از این تعریف نیز برداشت‌های گوناگونی وجود دارد. برای نمونه، برخی بوم‌گردی را به دو گروه «عمومی»[1] و «تخصصی»[2] دسته‌بندی می‌کنند. در این دیدگاه، دلبستگی بوم‌گردهای تخصصی بسیار است و بیشتر به آزمودن جدی کارها گرایش دارند و آماده‌اند که به‌شکل ساده و با ابزار کم، زندگی و در شرایط سخت بلندمدت در وحش‌بوم[3]، طبیعت را به‌شکل واقعی تجربه کنند. از سوی دیگر، دلبستگی بوم‌گرد عمومی نسبت به طبیعت، سرسری و کمتر است و انتظار دارد جاذبه‌ها را سطحی‌تر و غیرمستقیم تجربه کند (نگاره ۳۷ تا ۳۹).

نگاره ۳۷- بوم‌گردی عمومی و تخصصی

نگاره ۳۸- نمونه‌ای از بوم‌گردی عمومی

1. Soft Ecotourism
2. Hard Ecotourism
3. Wilderness Area

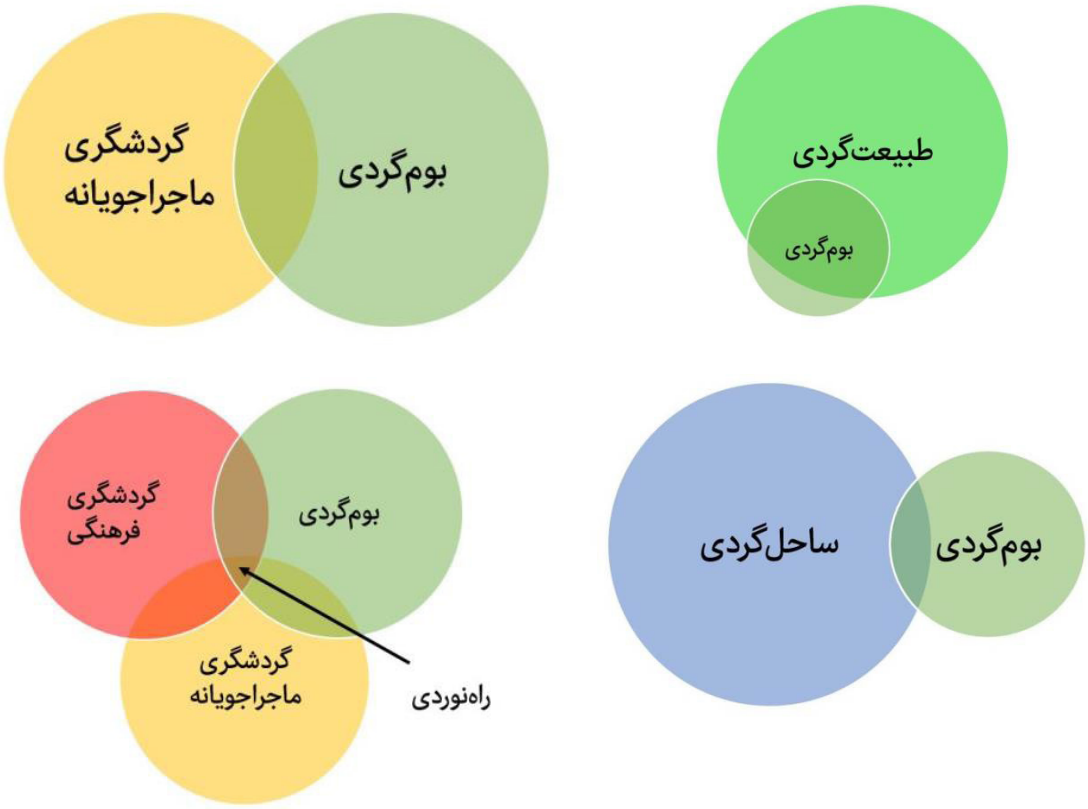
نگاره ۳۹- نمونه‌ای از بوم‌گردی تخصصی

۲-۳- پیوند بوم‌گردی با دیگر گونه‌های گردشگری

با نگاهی به گفته‌های بالا، روشن است که بوم‌گردی نکته‌های همسویی با دیگر گونه‌های گردشگری دارد (نگاره ۴۰). بودن در طبیعت، کارهایی که نیاز به کوشش بدنی یا آمادگی روانی دارند، دیدن و آشنایی با میراث فرهنگی، کارهای کنش‌گرایانه و مانند آن، نمونه‌هایی است که در دیگر گونه‌های گردشگری نیز دیده می‌شود. برای نمونه، چند نکته را یادآور می‌شویم:

- **بوم‌گردی و طبیعت‌گردی:** این دو پیوند نزدیکی با هم دارند و بخش بزرگی از سرشت آن‌ها با هم هم‌پوشانی دارد. ولی همان‌گونه که پیشتر گفته شد، طبیعت‌گردی یک سفر سرگرمی است که از منابع طبیعی سرزمین بهره می‌گیرد و ناچار نیست مواردی که بنیان بوم‌گردی است را رعایت کند. از این‌رو، هر گشت طبیعت‌گردی، بوم‌گردی نیست و می‌تواند نه‌تنها دوستدار محیط‌زیست نباشد، چه‌بسا به آن آسیب جدی بزند. برای نمونه در ایران بسیاری از گشت‌های طبیعت‌گردی به دلایل گوناگون همچون شمار زیاد بازدیدکنندگان، کارهای پرسروصدا و مانند آن، آسیب‌های چشم‌گیری به طبیعت می‌آورند (مانند گشت‌های جنگلی یا بیابانی).
- **بوم‌گردی و گردشگری ماجراجویانه:** بخشی از کارهای این دو با یکدیگر هم‌پوشانی دارد چون در برخی موارد، سه انگیزه‌ای که در گردشگری ماجراجویانه هست (یعنی خطر، کوشش فیزیکی و توانایی ویژه) در بوم‌گردی نیز دیده می‌شود. با این‌حال، یک گشت ماجراجویانه می‌تواند بسیاری از مفاهیم بوم‌گردی را نداشته باشد. در ایران بسیاری از این گشت‌ها تنها به هیجان و ماجراجویی بسنده می‌کنند و گاهی خود مایه تخریب طبیعت می‌شوند.
- **بوم‌گردی، گردشگری ماجراجویانه و گردشگری فرهنگی:** نقطه هم‌پوشان این سه گونه گردشگری، راه‌نوردی است. از آن‌جا که این‌گونه گردشگری آمیزه‌ای از کوه‌پیمایی بلندمدت، بازدید از روستاها، تجربه‌های ماجراجویانه و بهره‌مندی از طبیعت و منظرها است، از این‌رو از هر کدام از سه گونه دیگر گردشگری چیزهایی را وام گرفته است. پس راه‌نوردی نیز بوم‌گردی نیست ولی می‌تواند بخشی از بُن‌مایه‌هایش را در خود داشته باشد. برای نمونه در شمار کمی از گشت‌های راه‌نوردی در ایران می‌توان این مفاهیم را به شکل شخصی دید.

• **بوم‌گردی و ساحل‌گردی:** ساحل‌گردی به‌شکل ویژه وابسته به دریا، خورشید و کرانه‌ها است. از این‌رو، با بخش کوچکی از منابع بوم‌گردی پیوند دارد. از آن‌جا که بیشتر گشت‌های ساحل‌گردی تنها برای سرگرمی و نمونه برجسته گردشگری انبوه هستند، بنابراین پیوندشان با بوم‌گردی بسیار کمتر است ولی در برخی گشت‌ها می‌توان ردپایی از مفاهیم بوم‌گردی را آن‌هم به شکل تکی و شخصی دید.

نگاره ۴۰- پیوند بوم‌گردی با دیگر گونه‌های گردشگری

همان‌طور که پیشتر اشاره شد، بوم‌گردی مفهومی مستقل است که می‌تواند در برخی زمینه‌ها با دیگر انواع گردشگری هم‌پوشانی داشته باشد ولی مشکل در ایران از آنجا آغاز می‌شود که حتی مفهوم و واژه بوم‌گردی هنوز جا نیفتاده یا بدتر از آن، نادرست برداشت شده است. در بسیاری موارد در ایران، واژه گردشگری در طبیعت، طبیعت‌گردی، گردشگری طبیعت‌محور، سفر به طبیعت و مانند آن، برابر بوم‌گردی به کار می‌رود که نادرست است. پیش از این نیز گفتیم که سفر به طبیعت بدون در نظر گرفتن مسئولیت‌ها و دلواپسی‌های محیط‌زیستی را می‌توان تنها در چارچوب موارد بالا و نه بوم‌گردی به شمار آورد. بنابراین هر کسی که به طبیعت سفر می‌کند، بوم‌گرد نیست. پس نیاز است از این موارد تعریف درستی داشته باشیم و هر کاری و هر کسی را بوم‌گردی و بوم‌گرد نخوانیم.

از سوی دیگر، در ایران برخی گونه‌های دیگر گردشگری که خیلی هم با طبیعت پیوندی ندارند بوم‌گردی نامیده شده‌اند که نادرستی بسیار بزرگی است. برای نمونه در برخی موارد، واژه «گردشگری بومی» با بوم‌گردی یکی گرفته می‌شود در حالی‌که هیچ ارتباطی با هم ندارند چون گردشگری بومی واژه غیررسمی همان گردشگری داخلی است که پیشتر توضیح دادیم. در این بین، نکته مهمی که بدان توجه نشده آن است که آن‌چه امروزه در ایران به عنوان بوم‌گردی و به‌ویژه اقامت‌گاه بوم‌گردی یا بوم‌کلبه[1] گسترش یافته، نوعی گردشگری روستایی[2] است که با برخی دیگر از انواع گردشگری همچون فرهنگی همانندی دارد. به‌طور کلی، گردشگری روستایی هر شکلی از گردشگری است که نشان‌دهنده نوعی از زندگی روستایی، هنر، و میراث فرهنگی در مکان‌های روستایی باشد و سودآوری اقتصادی و اجتماعی برای جوامع محلی داشته باشد و نیز برهمکنش‌هایی بین گردشگران و افراد محلی برای تجربه بیشتر فرهنگی و اجتماعی ایجاد نماید. گردشگری روستایی باید به عنوان بخشی از فرآیند توسعه پایدار روستایی دیده شود. پس همان‌طور که در این تعریف دیده می‌شود، بوم‌گردی تنها در بخش‌هایی می‌تواند با گردشگری روستایی و اقامتگاه‌های آن هم‌پوشانی داشته باشد، نه همه آن. چون گردشگری روستایی می‌تواند انبوه و تجاری باشد و یا بدون مسئولیت‌پذیری محیط‌زیستی رخ دهد. بنابراین اکنون در ایران، از مفهوم بوم‌گردی برداشت نادرست شده و گردشگری روستایی (روستاگردی) جایگزینش شده است.

نگاره ۴۱- نمونه‌ای از اقامتگاه روستایی در ایران با تاکید بر آداب و نشانه‌های فرهنگی

1. Ecolodge
2. Rural Tourism

۲-۴- بوم‌گردی، مناطق حفاظت‌شده و میراث‌های طبیعی

یکی از جاهایی که بوم‌گردها برای سفر بسیار دوست دارند، مناطق حفاظت‌شده است. ولی یک منطقه حفاظت‌شده به چه جایی می‌گویند؟

منطقه حفاظت‌شده یک عنوان کلی است و بنابر تعریف اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت:

یک فضای جغرافیایی به‌روشنی تعریف‌شده، به رسمیت شناخته‌شده، اختصاصی و مدیریت‌شده از راه قانونی یا دیگر ابزارهای کارآمد، برای دستیابی به حفاظت بلندمدت از طبیعت همراه با خدمات بوم‌سازگانی و ارزش‌های فرهنگی آن است.

مناطق حفاظت‌شده، ساخته فرهنگی بشر هستند و تاریخچه‌ای دیرپا دارند. برای نمونه برخی شواهد نشان می‌دهد که بیش از دو هزار سال پیش، مناطقی از ایران، هند و برخی دیگر کشورها به حفاظت از منابع طبیعی اختصاص یافته بود. ولی در سده نوزدهم میلادی در آمریکا و اروپا بود که بحث مناطق حفاظت‌شده جدی و اجرایی شد. در سال ۱۸۷۲ نخستین پارک ملی به مفهوم علمی آن به نام یلواستون[1] در آمریکا پایه‌گذاری شد و سپس کشورهایی مانند استرالیا، کانادا، آفریقای جنوبی و نیوزلند آن‌را ادامه دادند که همچنان دنبال می‌شود، به‌طوری که اکنون ۹/۶ درصد جهان را مناطق حفاظت‌شده پوشش می‌دهند (جدول ۸).

جدول ۸) آمار سال ۲۰۲۰ مناطق حفاظت‌شده در جهان برپایه مناطق و بوم‌سازگان‌های گوناگون

محدوده	شمار مناطق حفاظت‌شده	گستره مناطق حفاظت‌شده (کیلومتر مربع)		شمار کشورهای دارای منطقه حفاظت‌شده
		خشکی	دریایی و ساحلی	
آسیا و اقیانوسیه	۳۷۱۸۴	۴۶۵۴۸۸۴	۱۱۱۷۶۴۵۴	۵۶
آفریقا	۸۴۴۸	۴۲۷۶۵۵۲	۱۷۳۶۵۸۳	۵۸
اروپا	۱۶۰۶۹۵	۳۱۷۹۲۳۶	۱۳۷۸۶۲۶	۶۲
آمریکای لاتین و کارائیب	۹۷۶۷	۴۹۴۹۵۶۷	۳۹۶۷۱۵۹	۵۲
قطب‌ها	۳۵	۸۹۴۳۱۳	۳۰۶۴۸۲۲	۵
آمریکای شمالی	۴۴۶۷۸	۲۲۱۸۳۰۱	۳۳۸۸۹۹۱	۳
غرب آسیا	۳۷۸	۱۳۴۶۳۴	۱۵۸۶۵	۱۲
کل	**۲۶۱۱۸۵**	**۲۰۳۰۷۴۸۷**	**۲۴۷۲۸۵۰۰**	**۲۴۸**

مناطق حفاظت‌شده سازوکار کلیدی برای حفاظت از تنوع زیستی به‌شمار می‌روند و از سوی دیگر، فرصت‌های بسیاری برای همکنش انسان و محیط‌زیست از راه گردشگری فراهم می‌کنند. از آن‌جا که گردشگری و مفهوم پایداری در همه گروه‌های مناطق

1. Yellowstone

حفاظت‌شده جهان، به‌ویژه دسته‌بندی اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت، دستمایه‌ای رایج و بخش جدانشدنی مدیریت آن‌ها به‌شمار می‌رود، بنابراین کارهای مشخصی از گردشگری در آن‌ها پذیرفته شده است. این مناطق به‌دلیل ویژگی‌های یگانه خود مانند دست‌نخوردگی، دیدن حیات‌وحش، چشم‌اندازهای زیبا و مانند آن از پسندیدگی ویژه‌ای در میان بوم‌گردها برخوردارند. از این‌رو، تقاضای جهانی برای بازدید از آن‌ها بسیار است و امروزه توجه به بوم‌گردی و مدیریتش، نقش برجسته‌ای در مدیریت آن‌ها دارد. این مناطق به شش گروه (با عنوان و شناسه ویژه) دسته‌بندی می‌شوند که هر کدام فلسفه و کارکردهای خود را دارند (جدول ۹).

جدول ۹) هدف‌های مدیریت و دسته‌بندی مدیریت مناطق حفاظت‌شده اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت

شناسه منطقه	نام گروه / هدف‌های مدیریت	پژوهش علمی	حراست از وحش‌بوم	حفظ گونه‌ها و تنوع ژنتیکی (تنوع زیستی)	حفظ خدمات محیط‌زیستی	حراست از جنبه‌های طبیعی و فرهنگی ویژه	گردشگری و تفریح	آموزش	استفاده پایدار از منابع بوم‌سازگان‌های طبیعی	حفظ ویژگی‌های سنتی و فرهنگی
Ia	ذخیره‌گاه طبیعت محض[1]	۱	۲	۱	۲	-	-	-	-	-
Ib	وحش‌بوم	۳	۱	۲	۱	-	۲	-	۳	-
II	پارک ملی	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۲	۳	-
III	یادمان طبیعی[2]	۲	۳	۱	-	۱	۱	۲	-	-
IV	منطقه مدیریتی زیستگاه‌ها و گونه‌ها[3]	۲	۳	۱	۱	۳	۳	۲	۲	-
V	منظرهای خشکی و دریایی حفاظت‌شده[4]	۲	-	۲	۲	۱	۱	۲	۲	۱
VI	منطقه حفاظت‌شده منابع مدیریت‌شده[5]	۳	۲	۱	۱	۳	۳	۳	۱	۲

راهنما: ۱= هدف نخستین، ۲= هدف دوم، ۳= هدف دست‌یافتنی پتانسیل، - = دست‌نیافتنی

در ایران ۱۰/۶۶ درصد از گستره کشور به شکل مناطق حفاظت‌شده یا چهارگانه مدیریت می‌شوند و افزون‌بر این، مناطقی با عنوان شکار و تیراندازی ممنوع و همچنین ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره[6] و تالاب‌های بین‌المللی نیز وجود دارند. مدیریت همه این‌ها بر دوش سازمان حفاظت محیط‌زیست است که هر کدام تعریف‌های قانونی ویژه خود را دارند.

1. Strict Nature Reserve
2. Natural Monument
3. Habitat/Species Management Area
4. Protected Landscape/Seascape
5. Managed Resource Protected Area
6. Biosphere Reserve

جدول ۱۰) مناطق چهارگانه حفاظت‌شده، ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره و تالاب‌های بین‌المللی ایران (آمار سال ۱۳۹۹)

نام گروه	شمار	گستره (هکتار)	نمونه
پارک ملی	۳۰	۲۰۵۶۵۷۷	گلستان، خجیر، لار، توران، کویر، دنا
پناهگاه حیات‌وحش	۴۵	۵۸۶۴۶۵۷	انگوران، خوش‌ییلاق، بختگان، زریوار، میانکاله، هندورابی
اثر طبیعی ملی	۳۷	۴۰۹۳۹	قله دماوند، جزیره خارکو، لاله واژگون، غار ماهی کور، سرو ابرکوه
منطقه حفاظت‌شده	۱۷۰	۹۷۹۵۰۱۳	ارسباران، جاجرود، البرز مرکزی، بینالود، کرخه، جهان‌نما، حرا، کرکس
ذخیره‌گاه زیست‌کره	۱۳	۵۷۴۱۴۴۰	کپه‌داغ، حرا، گنو، ارژن
تالاب بین‌المللی	۲۵	۱۴۸۸۶۲۴	بوجاق، گمیشان، پریشان، زریوار

- پارک ملی

پارك ملی به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه‌های طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که نمایان‌گر نمونه‌های برجسته‌ای از مظاهر طبیعی ایران باشد و به‌منظور حفظ همیشگی وضع زندگی و طبیعی آن و همچنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد رستنی‌ها در شرایط کاملا طبیعی تحت حفاظت قرار می‌گیرد. پارک ملی جای مناسبی برای آموزش، پژوهش و بوم‌گردی است و برای حفاظت بنیادی از تنوع زیستی، ذخایر ژنتیکی، یکپارچگی بوم‌شناختی و چشم‌اندازها، بهره‌برداری‌های مصرفی و مسکونی در آن مجاز نیست. از این‌رو برای پارک‌های ملی پشتوانه قانونی حفاظتی محکم‌تری نسبت به دیگر مناطق حفاظت‌شده پیش‌بینی شده است.

- اثر طبیعی ملی

آثار طبیعی ملی عبارت از پدیده‌های نمونه و نادر گیاهی یا حیوانی یا اشکال یا مناظر کم‌نظیر و کیفیات ویژه طبیعی زمین یا درختان کهنسال یادگار تاریخی می‌باشد که با در نظر داشتن محدوده متناسبی تحت حفاظت قرار می‌گیرد. حفاظت این پدیده‌ها باید تضمین‌کننده پایداری بهره‌برداری غیرمصرفی از آن‌ها در گذر زمان باشد.

- پناهگاه حیات‌وحش

پناهگاه حیات‌وحش به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع بیشه طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که دارای زیستگاه‌های طبیعی نمونه و شرایط اقلیمی خاص برای جانوران وحشی بوده و به‌منظور حفظ و یا احیاء این زیستگاه‌ها تحت حفاظت قرار می‌گیرد. این مناطق محیط مناسبی برای آموزش و پژوهش به‌ویژه در ارتباط با جانوران وحشی به‌شمار می‌آیند. بهره‌برداری‌های مصرفی و سازگار و همچنین فعالیت‌های گردشگری کنترل‌شده در آن مجاز است.

- منطقه حفاظت‌شده

منطقه حفاظت‌شده به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ و یا احیاء رستنی‌ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاصی بوده

و تحت حفاظت قرار می‌گیرد. این‌ها محیط مناسبی برای اجرای برنامه‌های آموزشی و پژوهش‌های محیط زیستی به‌شمار می‌آیند. انجام فعالیت‌های گردشگری و بهره‌برداری مصرفی و اقتصادی هماهنگ با پهنه‌های منطقه و برپایه طرح جامع مدیریت آن، مجاز است.

ـ مناطق شکار ممنوع

در زیستگاه‌هایی با ویژگی‌های بارز که جمعیت جانوری‌شان به دلیل شکار بی‌رویه، رو به کاهش است و از این‌رو به حمایت نیاز دارند، برای مدت ۳ تا ۵ سال، شکار ممنوع اعلام می‌شود. چنانچه جمعیت جانوری آن در این دوره ترمیم شود، می‌توان آن‌را با توجه به دیگر معیارها به عنوان یکی از مناطق چهارگانه مدیریتی مشخص کرد.

ـ ذخیره‌گاه زیست‌کره

ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره به‌عنوان گونه‌ای از مناطق حفاظت‌شده، اکوسیستم‌های خشکی، دریایی و ساحلی را دربردارند. هر ذخیره‌گاه، راه‌حل‌های سازگار با حفاظت از تنوع زیستی همراه با بهره‌برداری پایدار از آن‌را ترویج می‌کند و «مکان‌های پشتیبان علم برای پایداری» هستند؛ یعنی مکان‌هایی ویژه برای آزمودن رویکردهای بین‌رشته‌ای در شناخت و مدیریت تغییرات و کنش و واکنش بین سامانه‌های بوم‌شناختی و اجتماعی، مانند پیش‌گیری از تعارض و مدیریت تنوع زیستی. معرفی ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره با دولت‌هاست و به‌عنوان یک سایت جهانی شناخته می‌شوند ولی همچنان زیرنظر حاکمیت همان دولت می‌مانند. گردشگری پایدار نقش باارزشی در برآوردن کارکردهای ذخیره‌گاه بازی می‌کند و در چندگونه از این سایت‌ها، رویکردهای آزمایش‌شده توسعه گردشگری، بخشی از توجه و تمرکز مدیریتی است.

ـ تالاب بین‌المللی

بنابر تعریف کنوانسیون رامسر[1]، تالاب یعنی مناطق مردابی، مرغزاری، تورب‌زاری یا آبی چه طبیعی و چه مصنوعی، دائمی یا موقتی، با آب ساکن، جاری شیرین، لب‌شور یا شور شامل آن دسته از آب‌های دریایی که عمق آب در هنگام جزر از ۶ متر تجاوز نکند. تالاب‌ها یکی از بهترین جاها برای طبیعت‌گردی و بوم‌گردی به‌ویژه پرنده‌نگری هستند.

کادر ۱۱ـ مناطق حفاظت‌شده کاستاریکا: نمونه‌ای از بنیان کارآمد بوم‌گردی

پارك‌های ملی، پناهگاه‌های حیات‌وحش و ذخیره‌گاه‌های زیستی کاستاریکا بیش از ۲۵ درصد گستره آن را شکل می‌دهند. در دهه ۱۹۷۰ دولت بیشتر این زمین‌ها را خرید و مدیریت کرد ولی در دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ بحران اقتصادی رخ داد و کمك‌های جهانی کاهش یافت. دولت تصمیم گرفت ورودی پارك‌های ملی را افزایش دهد. یك سامانه پرداخت ورودی دوگانه نیز طراحی شد تا گردشگران خارجی بهای بیشتری نسبت به داخلی‌ها بپردازند. با این وجود، پارك‌های کاستاریکا هم‌چنان یك مقصد گردشگری بین‌المللی پرطرف‌دار هستند و اگر مقدار سال ۱۹۹٦ را معیار بگیریم، ٦٦ درصد گردشگران از مناطق حفاظت‌شده بازدید کردند. هم‌اکنون درآمد سالانه گردشگری کاستاریکا به بیش از ۱ میلیارد دلار آمریکا می‌رسد و این پارك‌های ملی هستند که بنیان موفق بوم‌گردی را شکل می‌دهند.

1. Ramsar Convention

جدول ۱۱) هدف‌ها و دسته‌بندی مناطق حفاظت‌شده اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت و رویکرد گردشگری

گروه	هدف نخستین و ارزش‌های حفاظتی	رویکرد به گردشگری و استفاده بازدیدکنندگان	گوناگونی بازدیدکنندگان					
			فردی	پژوهش‌گر	کاربران تجاری	گردشگران و تفریح‌کنندگان	کاربران معنوی و فرهنگی	کاربران یادبودی
Ia	حفاظت از تنوع زیستی یا میراث زمین‌شناختی (ارزش‌های بوم‌شناختی و علمی)	تنها از راه برنامه سازماندهی‌شده علمی، علم برای شهروندان یا خدمات داوطلبانه، دسترسی همگانی امکان دارد	✓	✓			✓	
Ib	حفاظت از ویژگی طبیعی و شرایط مناطق دگرگون‌نشده یا کمی دگرگون‌شده (ارزش‌های وحش‌بوم و بوم‌شناختی)	– هدف مدیریت، بیشتر استفاده بازدیدکنندگان کم‌تراکم و متکی‌به‌خود است – دسترسی همگانی کم از دیدگاه استفاده، اندازه گروه، فعالیت و مانند آن – فعالیت گردشگری محدود و بسیار قانون‌مند (برای نمونه: پروانه استفاده ویژه)	✓	✓				
II	حفاظت از بوم‌سازگان و فرایندهای بوم‌شناختی بزرگ‌مقیاس (ارزش‌های بوم‌شناختی، تفریحی و اجتماعی)	– هدف مدیریت، بیشتر استفاده و تجربه بازدیدکنندگان است – دامنه‌ای از فرصت‌های تفریحی که بیشتر از راه پهنه‌بندی، توسعه زیرساخت‌ها و خدمات بازدیدکنندگان فراهم می‌آید (کشورها تفاوت نگرش خود به اقامتگاه‌های گردشگری در مناطق حفاظت‌شده را نشان داده‌اند)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
III	حفاظت از ویژگی‌های طبیعی برجسته (ارزش‌های بوم‌شناختی، تفریحی و اجتماعی)	– هدف مدیریت، بیشتر استفاده و تجربه بازدیدکنندگان است – فرصت تفریحی بیشتر به این دلیل فراهم می‌شود تا حفاظت از ویژگی و شناخت همگانی را آسان سازد	✓	✓	✓	✓	✓	✓
IV	حفاظت از راه دخالت مدیریتی (ارزش‌های بوم‌شناختی، اجتماعی و تفریحی)	– بازدید تفریحی و گردشگری تجاری، بیشتر وقت‌ها هدف مدیریتی است – دامنه‌ای از فرصت‌های تفریحی همراه با زیرساخت‌ها و خدمات همراه آن فراهم می‌شود – رواج گردشگری تجاری برای دیدن حیات وحش	✓	✓	✓		✓	✓
V	حفاظت از منظرهای خشکی و دریا (ارزش‌های اجتماعی، بوم‌شناختی و تفریحی)	– گردشگری بیشتر وقت‌ها یک هدف مدیریتی است – دامنه‌ای از فرصت‌های تفریحی همراه با زیرساخت‌ها و خدمات همراه آن فراهم می‌شود – گردشگری تجاری رایج است	✓	✓	✓	✓	✓	✓
VI	بهره‌گیری پایدار از بوم‌سازگان‌های طبیعی (ارزش‌های اجتماعی، تفریحی و بوم‌شناختی)	– بازدید تفریحی و گردشگری تجاری می‌توانند هدف‌های کلیدی باشند – دامنه‌ای از فرصت‌های تفریحی همراه با زیرساخت‌ها و خدمات همراه آن فراهم می‌شود – گردشگری تجاری رایج است	✓	✓	✓	✓	✓	✓

همان‌گونه که گفتیم، مناطق حفاظت‌شده از بهترین جاهایی هستند که یک بوم‌گرد می‌تواند برود چرا که همه ویژگی‌های سفر بوم‌گردی را دارند. از این‌رو، این مناطق یکی از پرهوادارترین مقصدهای بوم‌گردی در جهان به‌شمار می‌روند. کارهای مشخصی از گردشگری در برخی از این‌گونه مناطق پذیرفته شده، یعنی هرگونه گردشگری را نمی‌توان در آن‌ها اجرا کرد و بهترین گزینه، بوم‌گردی است که انجامش به گروه آن منطقه بستگی دارد. همان‌گونه که در جدول ۱۱ می‌بینیم، هرچه از دسته نخست بالاتر برویم، امکان بازدید از مناطق حفاظت‌شده بیشتر می‌شود. بنابراین، زمینه مناسب بوم‌گردی در آن‌ها به این مفهوم نیست که می‌توانیم در همه آن‌ها این کار را انجام دهیم.

پس در ارتباط با بوم‌گردی در مناطق حفاظت‌شده می‌توان گفت که در گروه ذخیره‌گاه طبیعت محض و وحش‌بوم (گروه ۱) این کار نمی‌شود یا امکان آن خیلی کم است. زیرا رویکرد این گروه از مناطق، بودنِ کمتر بازدیدکنندگان در آن‌هاست و هدف بنیادی، حفاظت از تنوع زیستی، میراث زمین‌شناختی، ویژگی‌های طبیعی و شرایط مناطق دگرگون‌نشده یا کمی دگرگون‌شده است. در دیگر گروه‌ها امکان این کار بیشتر می‌شود چرا که جدا از کارکردهای اصلی مناطق مانند موارد بالا که بیان شد، هدف مدیریت از بودنِ انسان‌ها در این مناطق، استفاده و تجربه‌اندوزی و همکنش بیشترشان از و با طبیعت است. از این‌رو، پارک ملی (گروه ۲) و یادمان طبیعی (گروه ۳) دو عنوان منطقه‌ای هستند که فرصت مناسبی برای فعالیت‌های بوم‌گردی فراهم می‌کنند. در گروه ۴ یعنی منطقه مدیریتی زیستگاه‌ها و گونه‌ها، گردشگری به شکل کلی هدف دست‌یافتنی پتانسیل است ولی بوم‌گردی می‌تواند در آن تعریف شود. در منظرهای خشکی و دریایی حفاظت‌شده (گروه ۵) بوم‌گردی مشکلی ندارد، زیرا بخشی از هدف نخستین منطقه است. در گروه ۶ (منطقه حفاظت‌شده منابع مدیریت‌شده)، گردشگری به شکل کلی، هدف دست‌یافتنی پتانسیل است و بوم‌گردی می‌تواند در آن تعریف شود.

پس به شکل کلی، هنگامی بوم‌گردی می‌تواند در مناطق مدیریت‌شده‌ای مانند مناطق حفاظت‌شده رخ دهد که با هدف‌های مدیریتی آن‌ها سازگار باشد. از این‌رو، هر منطقه دست‌نخورده و زیبای حفاظت‌شده، هرچند هم توان مناسبی برای بوم‌گردی داشته باشد را نمی‌توان به چشم مقصد بوم‌گردی دید. چرا که شاید از دیدگاه مدیریت محیط‌زیست، نوعی منطقه باشد که امکان بودنِ انسان و انجام فعالیت‌های بوم‌گردی در آن شدنی نباشد.

کادر ۱۲- دیدن گوریل‌ها: نمونه سود اقتصادی که به سامانه مناطق حفاظت‌شده کمک مالی می‌کند

بازدید از گوریل‌ها در پارک ملی ولکانو در کشور روآندا آن‌قدر بود که دولت آن را برای تامین مالی شماری از مناطق حفاظت‌شده به‌کار می‌گرفت. تا سال ۱۹۸۹ هزینه برگزاری این‌گونه گشت‌ها کمتر از ۲۰۰ هزار دلار بود ولی درآمدشان به یك میلیون دلار می‌رسید. در این پارك ملی تقاضا برای دیدن گوریل‌های کوهستانی آن‌قدر بیش از بیشترین شمار بازدیدها (روزانه ۲٤ نفر) بود که دولت توانست بهای ورودی هر نفر را نزدیک به ۲۰۰ دلار برای بازدید یك ساعته افزایش دهد. این درآمدها توانست دیگر هزینه‌های حفاظتی (مانند راهنماها و محافظان) و خدمات را نیز جبران کند. این سیاست تا هنگامی‌که جنگ‌های داخلی این نوع گردشگری را تعطیل کرد، سالانه نزدیک به یك میلیون دلار درآمدزایی داشت.

از سوی دیگر، یکی دیگر از مناطق دلخواه و هدف بازدید بوم‌گردها، مناطق میراثی و ثبت‌شده ملی و جهانی هستند. میراث طبیعی در ایران، زیرمجموعه‌ای از میراث ملی است که عوامل طبیعی در ایجادشان آن نقش بنیادی داشته است و ویژگی‌های برجسته طبیعی و بی‌همتا یا نادر دارند. این میراث دربردارنده محدوده‌های جغرافیایی طبیعی و مناطق خاصی از کشور است که به علت کیفیت ویژه فیزیکی و زیست‌شناسی، مناظر بدیع جغرافیایی، محوطه‌های طبیعی‌تاریخی، پدیده‌ها و نمونه‌های ارزشمند گیاهی، جانوری و زیستگاه‌های‌شان، تعیین و تحت محافظت و بهره‌برداری پایدار قرار می‌گیرند.

همچنین برپایه قوانین سازمان یونسکو، آثار طبیعی جهانی متشکل از ترکیبات فیزیکی و زیست‌شناسی یا مجموعه‌ای از این نوع ترکیبات است که از نظر زیبایی‌شناسی یا علمی حائز ارزش جهانی استثنائی هستند. ترکیبات ارضی و جغرافیایی طبیعی و مناطق کاملا مشخص که زیستگاه حیوانات و منطقه رشد گیاهان مورد تهدید بوده، از نظر علمی و حفاظت حائز ارزش جهانی استثنایی هستند و محوطه طبیعی یا مناطق طبیعی که دقیقاً مشخص شده و به لحاظ علمی، حفاظت یا زیبایی طبیعی دارای ارزش جهانی استثنایی است (جدول ۱۲).

جدول ۱۲) نمونه‌هایی از میراث طبیعی ایران

سطح	نام گروه	نمونه
ملی	منظرها و ساختارهای جغرافیایی	آبشارهای شیرآباد، دریاچه شورمست، تنگه ویژدرون، غار طلسم
	گونه‌های گیاهی کهنسال	سرو کهن‌سال روستای زول، درخت چنار کهن‌سال طاق بستان
جهانی	میراث جهانی یونسکو	کویر لوت، جنگل‌های هیرکانی

موضوع دیگر، مناطقی است که در چند سال گذشته در ایران با نام «قرق‌های اختصاصی» سامان‌دهی و قانونمند شده‌اند و هدفشان حفاظت، زادآوری و شکار جانوران وحشی و نیز بهره‌برداری گردشگری در زیستگاه‌های طبیعی خارج از مناطق چهارگانه سازمان حفاظت محیط‌زیست است. در حقیقت، این مناطق همانند «ذخیره‌گاه شکار»[1] در کشورهای آفریقایی هستند که در آن‌ها گشت‌های شکار تفریحی در راستای گردشگری شکار و طبیعت‌گاه انجام می‌شود. روشن است این‌گونه گردشگری جزو بوم‌گردی نیست و پیوندی هم با آن ندارد و بوم‌گردها نیز از مناطقی که به‌جای دیدن حیات‌وحش، آن‌ها را شکار می‌کنند بازدید نخواهند کرد.

۲-۵- برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی چیست؟

همان‌گونه که در بخش‌های پیشین گفتیم، بهره‌گیری پایدار از منابع طبیعی که از بنیان‌های بوم‌گردی است باید به شیوه‌ای انجام شود که حفاظت محیط‌زیست و درآمدزایی و رفاه بلندمدت را با هم داشته باشیم. افزون‌بر این، ارج نهادن به فرهنگ، تفسیر، یادگیری، آموزش، کنش‌گری، همیاری و همکاری، و گام‌برداشتن در جهت توسعه پایدار از دیگر بخش‌های بنیادین این‌گونه گردشگری است. اما چگونه می‌توان این‌ها را انجام داد؟

1. Game Reserve

نخست این‌که یادمان باشد که همیشه برنامه‌ریزی و مدیریت در این موارد به‌خاطر چندگانگی مسؤولیت‌ها از مساله همیشگی «مربوط به همه است و و به کسی مربوط نیست» رنج می‌برد. از سوی دیگر، انگیزه اصلی بوم‌گردها با دیگر گردشگران یکی نیست. از این‌رو، شیوه برنامه‌ریزی و مدیریت همیشگی برای گردشگری همگانی پاسخ‌گوی این‌گونه گردشگران نیست. یک کارشناس مدیریت بوم‌گردی باید بین حفاظت محیط‌زیست، استفاده و خواسته بازدیدکنندگان، مردم بومی، جاذبه‌های منطقه، خواسته‌های بخش دولتی و خصوصی و دیگر همسودها هماهنگی و تراز ایجاد کند. ولی پیش از آن باید بدانیم که همسود (ذی‌نفع) کیست؟

همسود یعنی همه افراد و گروه‌هایی که یک کار یا فرایند بر آن‌ها اثر می‌گذارد که در بوم‌گردی بسیارند:

- دولت (مانند وزارت گردشگری)
- سرمایه‌گذار (کسی که سرمایه معنوی و مادی در بوم‌گردی می‌آورد)
- دفتر خدمات مسافرتی (به‌ویژه آن‌هایی که کار تخصصی بوم‌گردی می‌کنند)
- گشت‌پرداز (کسی یا شرکتی که گشت بوم‌گردی را سازمان‌دهی می‌کند)
- سازمان مردم‌نهاد (یا همان سَمَن[1]، سازمانی که کنش‌گری اجتماعی دارد مانند کارهای محیط‌زیستی)
- بوم‌گرد (به‌عنوان نخستین نیروی پیشران بوم‌گردی)
- مردم بومی (به‌عنوان میزبان انسانی بوم‌گردی)

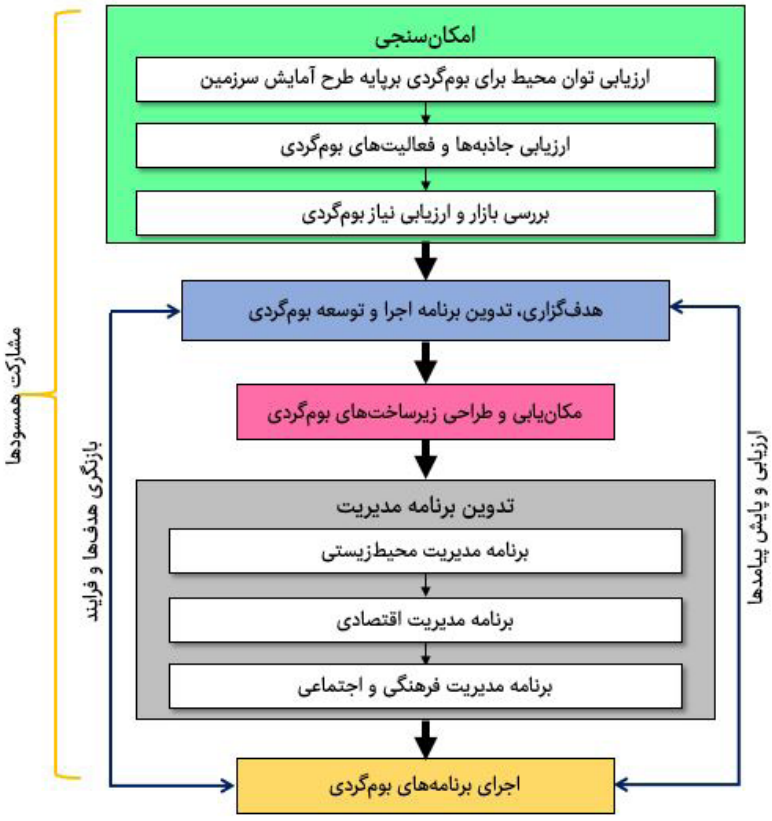
کادر ۱۳- همسودها

از دیدگاه شما چه همسودهایی در بوم‌گردی هستند که کمتر به آن‌ها پرداخته شده است؟

۲-۵-۱- فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی چگونه است؟

برای برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی نیاز به فرایند چندسویه و پیچیده‌ای داریم که کار آسانی نیست. یک کارشناس بوم‌گردی باید دانش مناسب از علوم محیط‌زیست، گردشگری و مدیریت داشته باشد و پایه‌های علم اقتصاد، طراحی، معماری، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، آموزش و همانند آن را بشناسد. همه این‌ها باید در زمینه نگاه کلان‌نگر، چندسویه، علمی و اجرایی باشد تا بتوان یک طرح بوم‌گردی خوب را طراحی، اجرا و مدیریت کرد. ولی پیش از آن که به این فرایند وارد شویم باید به این پرسش فلسفی به‌شکل شفاف و روشن پاسخ دهیم که هدفمان چیست؟ آیا به‌راستی نیاز است بوم‌گردی در این‌جا رخ دهد یا چون «مُد» شده، ما نباید از این هیاهو جا بمانیم؟ بود و نبود بوم‌گردی در این سرزمین چه فرقی دارد؟ اگر به‌راستی می‌خواهیم بوم‌گردی رخ دهد، آن‌گاه می‌توانیم فرایند برنامه‌ریزی آن را آغاز کنیم. در نگاره ۴۲، فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی را می‌بینید که در این جا به موارد کلیدی آن اشاره می‌کنیم.

1. Non-Governmental Organization (NGO)

نگاره ۴۲- فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی

امکان‌سنجی

گام یکم فرآیند، امکان‌سنجی است. در این‌جا سه کار باید انجام شود:

۱- ارزیابی توان محیط برای بوم‌گردی بر پایه طرح آمایش سرزمین[1]

۲- ارزیابی جاذبه‌ها و فعالیت‌های بوم‌گردی

۳- بررسی بازار و ارزیابی نیاز بوم‌گردی

- ارزیابی توان محیط برای بوم‌گردی بر پایه طرح آمایش سرزمین

در این‌جا باید بدانیم چه جاهایی از سرزمین، توانایی برپایی و توسعه بوم‌گردی دارد. به زبان ساده‌تر، آیا این سرزمین برای بوم‌گردی مناسب است یا خیر؟ این کار باید بر پایه طرح آمایش سرزمین باشد. آمایش سرزمین یعنی:

سامان‌دهی رابطه بین انسان، سرزمین و کار انسان در سرزمین، برای بهره‌برداری پایدار از همه توانایی‌های انسانی و فضایی سرزمین، برای بهبود جایگاه مادی و معنوی جامعه در گذر زمان.

1. Land Use Planning

پس برپایه پژوهش‌های گسترده و بلندمدت آمایش سرزمین که توان منطقه را برای کاربری‌های گوناگون شناسایی و تعریف کرده، نمی‌توانیم هر کاری انجام دهیم. پس نمی‌شود در جایی از سرزمین که بوم‌گردی شدنی نیست، بر گسترش آن پافشاری کنیم. این نکته درباره همه کاربری‌های سرزمین مانند گردشگری، صنعت، شهرسازی، کشاورزی، مرتع‌داری، حفاظت و مانند آن کاربرد دارد.

کادر ۱۴- پرسش درباره آمایش سرزمین

چگونه می‌توانیم برپایه طرح‌های آمایش سرزمین کشور، توسعه را سامان‌دهی کنیم؟ چه کاربری‌هایی برای مناطق گوناگون ایران شناسایی و پیشنهاد شده است؟ فکر می‌کنید توسعه کنونی در استان‌های کشور همسان با این طرح‌ها است؟

- ارزیابی جاذبه‌ها و فعالیت‌های بوم‌گردی

در این بخش می‌پرسیم که محیط چه جاذبه‌های همگانی و ویژه برای بازدیدکننده دارد؟ آیا دارای منظرهای زیبا و چشم‌گیر است؟ جاذبه‌های ویژه‌ای دارد که بازدیدکننده تنها می‌تواند آن‌ها را در این‌جا ببیند؟ بوم‌گرد چه کارهایی می‌تواند انجام دهد و چه تجربه‌هایی به‌دست می‌آورد؟ آیا می‌تواند در این‌جا حیات‌وحش در خطر تهدید را از فاصله ایمن ببیند؟ تجربه کوهنوردی و راه‌نوردی در یک محیط دست‌نخورده چطور؟ و نکته‌هایی مانند این‌ها.

کادر ۱۵- بحث درباره تجربه‌های بوم‌گردی

از مخاطبان بخواهید فهرستی از تجربه‌های جسمی و روانی ویژه‌ای که بازدیدکنندگان می‌توانند در وحش‌بوم یا سرزمین‌های کمتر دست‌خورده به‌دست آورند را فراهم کنند. گفتگو کنید که آیا این تجربه‌ها آن اندازه ویژه و یگانه هست که بوم‌گرد را از دور و نزدیک به این منطقه بکشاند؟

نگاره ۴۳- دیدن حیات‌وحش کمیاب از فاصله ایمن، یکی از تجربه‌های جذاب بوم‌گردی است

- بررسی بازار و ارزیابی نیاز بوم‌گردی

پرسش این است که بازار بوم‌گردی چیست؟ بوم‌گردها از چه جاهایی می‌آیند و به کجا می‌روند؟ برای نمونه مبدا آن‌ها کجاست؟ هر کس برای رسیدن به مقصد و هنگام سفر خود چه مقدار هزینه می‌کند؟ برای چه چیزها و کارهایی پول می‌دهد؟ برای سفر، ماندن و کارهای خود در مقصد بوم‌گردی چه خواسته‌هایی دارد؟ و نکته‌هایی مانند این‌ها.

کادر ۱۶- بحث درباره خواسته‌های بوم‌گردها

از دیدگاه شما، هر بوم‌گرد چه‌اندازه می‌خواهد و می‌تواند پول ورودی به یک منطقه بدهد؟ برای شب‌مانی چطور؟ اگر بوم‌گرد پول بیشتر پرداخت کند، می‌تواند به جاهای دست‌نخورده‌تر سفر کند یا به حیات‌وحش نزدیک‌تر شود؟

■ **هدف‌گذاری و تدوین برنامه و سند اجرا و توسعه بوم‌گردی**

در گام دوم فرآیند، باید به این پرسش پاسخ دهیم که هدف از توسعه بوم‌گردی در این سرزمین چیست؟ هدف‌گذاری‌ها چگونه باید باشد تا بوم‌گردی درست انجام شود؟ چه کسانی می‌خواهند و می‌توانند در اجرا و گسترش بوم‌گردی همیاری و همکاری کنند؟ هزینه و درآمدهای اجرا چیست؟ و نکته‌هایی همانند این.

■ **مکان‌یابی[1] و طراحی زیرساخت‌های بوم‌گردی**

در این‌جا باید بدانیم کجاهای سرزمین مناسب زیرساخت‌های بوم‌گردی مانند بوم‌کلبه، گذر و مانند آن است؟ بهترین جا برای تابلوهای راهنما کجاست؟ از همه مهم‌تر، طراحی آن‌ها با توجه به منطقه چگونه باشد تا بیشترین اثر را بر بازدیدکننده داشته باشد؟ و نکته‌هایی از این دست. همه این‌ها در این بخش باید با ژرف‌بینی و توجه به سنجه‌های ویژه انجام شود.

کادر ۱۷- زیرساخت‌های بوم‌گردی

چه سنجه‌هایی نیاز داریم تا بهترین طراحی برای زیرساخت‌های بوم‌گردی انجام شود؟ آیا می‌توانیم یک الگوی معماری سازگار با محیط‌زیست را برای گذرها و بوم‌کلبه‌های شمال و مرکز ایران به‌کار ببریم؟ چرا؟

■ **تدوین برنامه مدیریت**

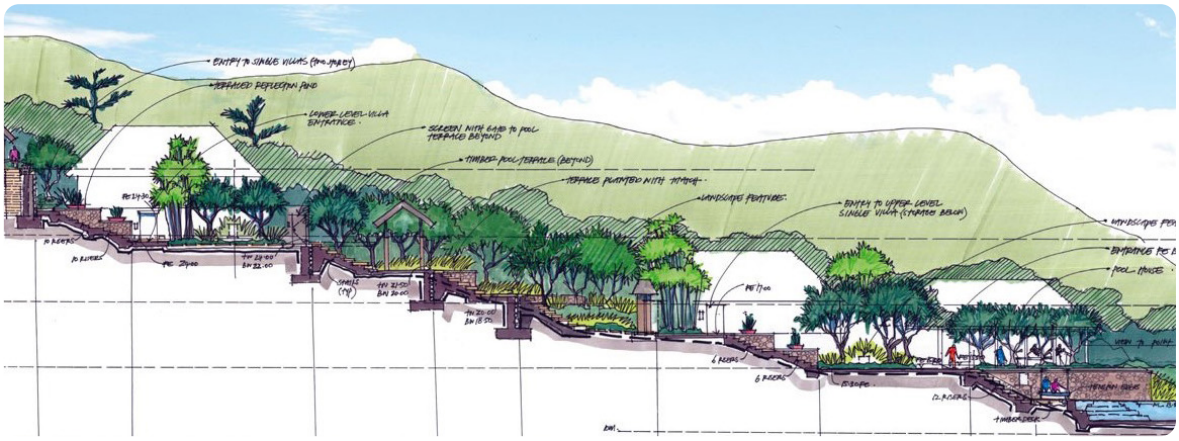
در این گام، سه برنامه مدیریتی گسترده و اجرایی برای بوم‌گردی تدوین می‌شود:

۱- مدیریت محیط‌زیستی

۲- مدیریت اقتصادی

۳- مدیریت فرهنگی و اجتماعی

1. Site selection

نگاره ۴۴- مکان‌یابی و طراحی زیرساخت‌های بوم‌گردی نیاز به دقت و تخصص ژرف دارد

- تدوین برنامه مدیریت محیط‌زیستی

در این برنامه، نکته‌های کلیدی مدیریت محیط‌زیست به‌شکل گسترده نوشته می‌شوند مانند این‌که بازدیدکنندگان چگونه مدیریت می‌شوند تا به محیط‌زیست آسیب نرسانند؟ برنامه‌های آموزش آن‌ها چه و چگونه است؟ چه نکاتی از محیط باید تفسیر و چگونه انجام شود؟ و از این نکته‌ها.

نگاره ۴۵- تفسیر محیط برای بازدیدکنندگان یکی از بنیادهای بوم‌گردی است

کادر۱۸- پیشنهادهایی برای آموزش

یکی از اصول بوم‌گردی، جنبه‌های آموزشی است که تنها موارد محیط‌زیستی را دربر ندارد و می‌تواند بر جنبه‌های فرهنگی، تاریخی، بهداشتی و اجتماعی نیز متمرکز باشد. بنابراین نکته‌های زیر را در ذهن داشته باشید:

- کوشش کنید تا فراگیران توانمند شوند
- بهترین روش برای آموزش، تجربه‌اندوزی در طبیعت است
- به فراگیران فرصت آزمون و خطا بدهید
- فراگیران را به چالش بکشید
- تمرین‌ها و فعالیت‌ها را طوری طراحی کنید که تنها بیان و کلام نباشد و کار بدنی را نیز داشته باشد تا شادابی بیشتری در گروه ایجاد کند
- با هم‌افزایی، مهارت دیگر اعضا را توانمند کنید. این مهارت‌ها می‌تواند دربردارنده عکاسی، تصویربرداری، نقشه‌خوانی، تقلید آوای جانوران، برپایی چادر، تهیه خوراک در طبیعت، جهت‌یابی، شناسایی گیاهان و دیگر مهارت‌های زندگی در طبیعت باشد
- از فراگیران بخواهید جاذبه‌های طبیعی محل زندگی، تحصیل یا کار خود را بررسی کنند. این فرآیند می‌تواند به شکل سلسله مراتبی از روستا یا بخش شروع شده و تا سطح استان ادامه یابد
- فراگیران را تشویق به ارایه ایده‌های نوآورانه برای بوم‌گردی کنید
- مسابقه عکاسی یا نقاشی برگزار کنید
- می‌توانید از مسابقه ورزشی همگام با جمع‌آوری زباله بهره بگیرید
- در فضای مجازی گروهی ایجاد کنید و در ان به بحث و ارایه اطلاعات اقدام کنید
- مسابقه کتابخوانی محیط زیستی برگزار کنید

کادر۱۹- پرسش درباره تفسیر

از دیدگاه شما برای تفسیر محیط و یادگیری بهتر بوم‌گردها چه نکاتی بهتر است مطرح شود؟ چرا؟

- تدوین برنامه مدیریت اقتصادی

در این گونه برنامه باید آشکار باشد که بازاریابی بوم‌گردی چگونه خواهد بود؟ چه شیوه‌هایی برای بازاریابی مقصد بوم‌گردی و فعالیت‌های آن در پیش گرفته خواهد شد؟ سود مالی به‌دست‌آمده چگونه بین همسودها پخش می‌شود؟ جایگاه مردم بومی در این سود کجاست؟ چه‌اندازه درآمدزایی و کارآفرینی دارد؟ و نکته‌هایی مانند این‌ها.

کادر۲۰- درباره اقتصاد بوم‌گردی

چگونه می‌شود سازوکار درآمدزایی و کارآفرینی بوم‌گردی را به روشی سامان‌دهی کرد تا به مردم بومی سود بیشتری برسد؟

-تدوین برنامه مدیریت فرهنگی و اجتماعی

در این بخش برنامه‌ریزی می‌شود که کدهای اخلاقی بازدیدکنندگان چیست یا به‌گفته دیگر، بوم‌گردها چگونه رفتار کنند؟ جامعه میزبان چه برخوردی داشته باشد؟ بایدها و نبایدهای فرهنگی و اجتماعی بین مهمان و میزبان چگونه باشد تا از تفاوت‌های فرهنگی، برداشت بد و نادرست نشود؟ و نکته‌هایی از این دست.

کادر۲۱- تفاوت‌های فرهنگی

از دیدگاه شما چه چیزهایی در مهمان و میزبان می‌تواند برداشت‌های نادرست از فرهنگ و اجتماع به‌دست‌دهد؟پوشش،گفتار،رفتار؟چرا؟

نگاره ۴۶- ارج‌نهادن دوسویه فرهنگ میزبان و مهمان از بنیادهای بوم‌گردی است

■ اجرای برنامه، ارزیابی، بازنگری و مشارکت

پس از همه فرایندهای گفته‌شده، برنامه بوم‌گردی اجرا می‌شود. در این‌جا با سه نکته روبرو هستیم:

یکم: لازم است بدانیم برگزاری برنامه توسعه بوم‌گردی چه پیامدهای محیط‌زیستی، اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی بر سرزمین داشته و دارد؟ به‌گفته دیگر، پیامدها باید پیوسته پایش شوند تا در جاهای لازم دوباره برنامه‌ریزی کنیم.

دوم: نیاز است بدانیم موفقیت برنامه اجراشده بر پایه هدف‌ها چه‌اندازه است. اگر برنامه برابر هدف‌ها پیش نرود، باید در هدف‌گزاری و تدوین برنامه بازنگری کنیم.

سوم: سراسر این فرایند باید با مشارکت همه همسودها باشد، یعنی همه افراد و نهادهایی که به شکلی با بوم‌گردی در سرزمین پیوند دارند و مستقیم یا غیرمستقیم از آن تاثیر می‌پذیرند یا بر آن اثر دارند. همان‌گونه که پیش از این گفته شد، نیاز است که جایگاه جامعه بومی در این فرایند برجسته و ویژه باشد.

کادر۲۲- پرسش درباره مشارکت جامعه بومی

در چه جاهایی از اجرای برنامه بوم‌گردی می‌توان نقش جامعه بومی را برجسته‌تر و پررنگ‌تر دید؟ آیا جامعه بومی توان مشارکت در همه بخش‌های این برنامه را دارد؟ چرا؟

۲-۶- آینده بوم‌گردی چیست؟

بوم‌گردی از دو دهه گذشته در بسیاری از کشورها مانند ایران کم‌وبیش انجام می‌شود و گویا رو به فزونی است. ولی به‌راستی آینده بوم‌گردی چیست؟ آیا پدیده‌ای گذراست یا تا همیشه به‌عنوان بخشی از گردشگری جهان خواهد ماند؟ پاسخ به این پرسش دشوار است، زیرا موارد بسیاری بر بوم‌گردی اثر می‌گذارند که می‌توان آن‌ها را دو دسته کرد:

۱- مواردی که به خودِ برنامه‌ریزی، توسعه و مدیریت بوم‌گردی برمی‌گردد مانند حفاظت بیشتر از سرزمین‌های کمتردست‌خورده و حفاظت‌شده، بازاریابی، خدمات و خیلی از چیزهایی که با یکدیگر در پیوند نزدیک و زنجیروار هستند تا بوم‌گردی رخ دهد. بنابراین، آشفتگی در هر کدام از بخش‌ها می‌تواند به ناهماهنگی در دیگر بخش‌ها بیانجامد و کار را با دشواری روبرو کند.

۲- موارد پیش‌بینی‌نشده که بر بوم‌گردی تاثیر می‌گذارند. مانند تغییر اقلیم، بیماری‌های همه‌گیر و دنیاگیر، جنگ و مانند آن. بسیاری از پیش‌بینی‌های اقلیمی نشان می‌دهد که تغییر اقلیم یک چالش سترگ جهانی برای انسان امروزی است و بر بیشتر فعالیت‌های انسانی مانند گردشگری اثر می‌گذارد. تجربه بیماری همه‌گیر کُروناویروس ۲۰۱۹ (کووید-۱۹)[1] که انسان از پایان سال ۲۰۱۹ با آن درگیر است (و هنگام نگارش این کتاب در اوج همه‌گیری خود است) نشان می‌دهد بیشترین ضربه از گسترش این بیماری به گردشگری جهان وارد آمده است. این موضوع درباره جنگ‌ها، انقلاب‌ها، شورش‌ها و مانند آن نیز درست است. پس هنگامی‌که طبیعت ناسالم و آسیب‌دیده، خدمات نامناسب، هزینه غیرمنطقی، اقلیم نامناسب، بیماری‌های همه‌گیر، ناپایداری سیاسی و مانند آن باشد، هیچ‌گاه بوم‌گردی و دیگر گونه‌های گردشگری نمی‌توانند رشد و گسترش یابند.

بنابراین باید چشم به راه رویدادهای آینده و رفتار انسان با طبیعت باشیم.

1. Coronavirus 2019 (COVID-19)

۲-۷- چکیده گفتار

بوم‌گردی برابر فارسی اکوتوریسم پیشنهاد شده و یک فعالیت، گونه‌ای فلسفه و نیز یك الگوی توسعه در آن نهفته است. می‌توان بوم‌گردی را این‌گونه تعریف کرد که سفری از روی دلبستگی به طبیعت، هدفدار، مسئولانه، کُنش‌گرایانه و بیشتر به‌شکل گروه‌های کوچک، به سرزمین‌های طبیعی کمتردست‌خورده است که افزون‌بر تجربه‌اندوزی، نه‌تنها به منابع محیط‌زیستی آسیب نمی‌رساند، چه‌بسا برای بهبود و بازسازی شرایط آن منطقه نیز کوشش می‌کند و با تفسیر هوشمندانه میراث طبیعی، بنیان‌های فرهنگ محیط‌زیستی را به بوم‌گردها آموزش می‌دهد. ارج‌نهادن به جاذبه‌های فرهنگی جامعه میزبان نیز از بخش‌های بنیادین رفتار بوم‌گردها است. بوم‌گردی باید مایه پیشرفت اقتصاد خُرد بومی شود و در بلندمدت، رفاه و اقتصاد پایدار برای همه هم‌سودها پدید آورد. همه این‌ها در چهارچوب همیاری و همکاری با جامعه بومی و دیگر همسودها در برنامه‌ریزی، اجرا و مدیریت بهره‌وری پایدار از منابع محیط‌زیست رخ می‌دهد. از سوی دیگر، یکی از جاهایی که بوم‌گردها برای سفر بسیار دوست دارند، مناطق حفاظت‌شده است که تقاضای جهانی بسیاری دارند. از آن‌جا که کارهای مشخصی از گردشگری در این گونه مناطق پذیرفته شده است و هرگونه گردشگری را نمی‌توان در آن‌ها اجرا کرد، از این‌رو، بوم‌گردی نقش ارزشمندی در مدیریت این مناطق بازی می‌کند. یادآور می‌شود که شیوه برنامه‌ریزی و مدیریت همیشگی برای گردشگری همگانی، پاسخ‌گوی بوم‌گردی نیست و باید بین حفاظت محیط‌زیست، استفاده و خواسته بازدیدکنندگان، مردم بومی، جاذبه‌های منطقه، خواسته‌های بخش دولتی و خصوصی و دیگر همسودها هماهنگی ایجاد شود و نیاز به فرایند چندسویه و پیچیده‌ای است که کار آسانی نیست. فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت بوم‌گردی در بردارنده این موارد است: امکان‌سنجی (ارزیابی توان محیط برای بوم‌گردی برپایه طرح آمایش سرزمین؛ ارزیابی جاذبه‌ها و فعالیت‌های بوم‌گردی؛ بررسی بازار و ارزیابی نیاز بوم‌گردی)؛ هدف‌گذاری و تدوین برنامه و سند اجرا و توسعه بوم‌گردی؛ مکان‌یابی و طراحی زیرساخت‌های بوم‌گردی؛ تدوین برنامه‌های مدیریت محیط‌زیستی، اقتصادی، و فرهنگی و اجتماعی؛ اجرای برنامه، ارزیابی، بازنگری و مشارکت. از سوی دیگر، آینده بوم‌گردی به حفاظت محیط‌زیست، مدیریت کارآمد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و مدیریت موارد پیش‌بینی‌نشده مانند تغییر اقلیم، بیماری‌های همه‌گیر و دنیاگیر، جنگ و همانند آن بستگی دارد.

پیوست‌ها

◇ کتاب‌هایی برای خواندن بیشتر

◇ وبگاه‌هایی برای اطلاعات بیشتر

◇ واژه‌نامه کاربردی و تخصصی

◇ فهرست مناطق حفاظت شده ایران

◇ قوانین فرادستی برای اطلاعات بیشتر

کتاب‌هایی برای خواندن بیشتر

در این بخش، شماری از کتاب‌هایی که می‌توانند در شناخت بهتر مفهوم بوم‌گردی، گردشگری، پیامدها، محیط‌زیست، مدیریت و برنامه‌ریزی و مانند آن به خواننده یاری برسانند ارائه شده است:

- اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت. (۱۳۸۲). **مناطق حفاظت‌شده و توسعه پایدار**. (ترجمه هنریك مجنونیان). تهران: سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- احسانی، افسانه. (۱۳۹٤). **اکوتوریسم: راهی برای گردشگری پایدار**. تهران: مهکامه.
- احسانی، امیر هوشنگ. (۱۳۹٤). **گردشگری کاربردی (مفاهیم و مدل‌ها)**. تهران: دانشگاه تهران.
- ادینگتون، جان، و ادینگتون، آن. (۱۳۷٤). **اکولوژی، فعالیت‌های تفریحی و صنعت جهان‌گردی**. (ترجمه اسماعیل کهرم). تهران: سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- اکبری، علی. (۱۳۹۷). **جغرافیای گردشگری ایران**. تهران: سمت.
- ایگلز، پل، مک‌کول، استفن، و هینس، کریستین. (۱۳۸۷). **برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری پایدار در مناطق حفاظت‌شده** (ترجمه مزدک دربیکی). تهران: سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- بختیاری، پرویز. (۱۳۹۵). **پرنده‌نگری**. تهران: مهکامه.
- برگر، کارن. (۱۳۹٤). **کوه‌پیمایی و طبیعت‌گردی**. (ترجمه سامان شاهین‌پور و احمد نظری). تهران: مهرسا.
- برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد. (۱۳۹۰). **مدیریت آب، فاضلاب و پسماندهای جامد در صنعت گردشگری** (ترجمه سارا اوحدی و مزدک دربیکی). گرگان: پیک ریحان.
- پاپلی یزدی، محمد حسین، و سقایی، مهدی. (۱۳۹۳). **گردشگری (ماهیت و مفاهیم)**. تهران: سمت.
- جباریان امیری، بهمن. (۱۳۹۸). **ارزیابی اثرات محیط‌زیستی**. تهران: دانشگاه تهران.
- حبیبی‌زاد، زهرا. (۱۳۸۹). **اکو موزه، انسان و بوم**. تهران: ایران‌شناسی.
- دانلد، لاندبرگ. (۱۳۹۱). **اقتصاد گردشگری** (ترجمه محمدرضا فرزین). تهران: نشر بازرگانی.
- درام، اندی، و مور، الن. (۱۳۸۸). **مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت اکوتوریسم** (ترجمه محسن رنجبر). تهران: آییژ

- دلبری، سیدعلی، و رجبی، محمد هادی. (۱۳۹۰). **مدیریت مقصد توریسم**. تهران: مهکامه.
- رضوانی، علی‌اصغر. (۱۳۸۵). **جغرافیا و صنعت توریسم**. تهران: دانشگاه پیام نور.
- رهنمایی، محمد تقی. (۱۳۹۳). **اوقات فراغت و گردشگری**. تهران: مهکامه.
- زندی، ابتهال. (۱۳۹٤). **برنامه‌ریزی و طراحی پایدار اکوتوریسم**. تهران: مهکامه.
- زیاری، کرامت‌الله، سرخ‌کمال، کبری، و زیاری، رضا. (۱۳۹٤). **تکنیک‌های برنامه‌ریزی و گردشگری**. تهران: دانشگاه تهران.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست. (۱۳۹۹). **دستورالعمل تخصصی مطالعات ارزیابی آثار و پیامدهای زیست‌محیطی مجتمع‌های گردشگری و تفریحی**. تهران: کلام ماندگار.
- سقایی، مهدی، و مسعودی، محمدباقر. (۱۳۹۳). **اکوسیستم‌های طبیعی و اکوتوریسم با تاکید بر ایران**. تهران: مهکامه.
- شارپلی، ریچارد. (۱۳۹۵). **توسعه گردشگری و محیط‌زیست**. (ترجمه یاسر رمضان‌نژاد و علی پورقیومی). تهران: مهکامه.
- شریفی، مرتضی. (۱۳۸۹). **پارک‌سازی و مدیریت پارک‌های جنگلی**. تهران: دانشگاه تهران.
- قلیچی‌پور، زهرا، و مجنونیان، هنریک. (۱۳۹٦). **مناطق حفاظت‌شده و بوم‌گردشگری**. مشهد: صحرا شرق
- کاظمی، مهدی. (۱۳۸۵). **مدیریت گردشگری**. تهران: سمت.
- مجتبوی، کوروش، و بهمن‌پور، هومن. (۱۳۸۷). **توریسم ورزشی**. تهران: کمیته ملی المپیک جمهوری اسلامی ایران.
- مجنونیان، هنریک. (۱۳۹۳). **مناطق حفاظت‌شده**. تهران: دی‌نگار.
- مجنونیان، هنریک. (۱۳۹٤). **پارکداری: طرح‌ریزی مدیریت پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده** (همراه با مبانی عملی، مثال‌های تشریحی و تمرینات). تهران: دی‌نگار.
- مخدوم، مجید. (۱۳۸۹). **شالوده آمایش سرزمین**. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مخدوم، مجید. (۱۳۹۰). **طراحی و مهندسی پارک‌های ملی و جنگلی**. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- سبالوس لاسکورین، هکتور، مك‌نیلی، جفری، و تورسل، جی. دابلیو. (۱۳۷۷). **راهنمای آماده‌سازی پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده برای توریسم**. (ترجمه هنریك مجنونیان). تهران: سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- منوری، مسعود. (۱۳۸۳). **راهنمای ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های گردشگری و طبیعت‌گردی**. تهران: کتاب فرزانه.
- مهدوی، داوود، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، سجاسی قیداری، حمدالله. (۱۳۹٦). **بنیان‌های نظری توسعه پایدار گردشگری**. تهران: سمت.
- میربد، مجید، مهرجو، محمدرضا، و حسینی، محمد. (۱۳۹۲). **آموزش کاربردی تهیه طرح‌های توجیهی گردشگری**. تهران: پارسیا.
- نجمی، شمس‌الدین. (۱۳۹۵). **واژه‌نامه گردشگری**. تهران: فرهنگ معاصر.
- نکوئی صدری، بهرام. (۱۳۹۸). **مبانی زمین‌گردشگری: با تاکید بر ایران**. تهران: سمت.
- نیوسام، دیوید، مور، سوزان. ای. و داولینگ، راس. کی. (۱۳۹٦). **طبیعت‌گردی: بوم‌شناسی، اثرات، مدیریت**. (ترجمه: مجید کریم‌پور ریحان). تهران: دانشگاه تهران.
- هولدن، اندرو. (۱۳۹٤). **محیط و گردشگری**. (ترجمه علی موحد و رضا زارعی). تهران: سمت.

وبگاه‌هایی برای اطلاعات بیشتر

در این بخش، شماری از وبگاه‌های ارزشمندی که می‌توانند در شناخت بهتر مفاهیم طرح‌شده در این کتاب به خواننده یاری برسانند ارائه شده است:

نام	نشانی	نام کوتاه‌شده	نشان‌واره
برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد (یونپ)	https://www.unep.org/	UNEP	
سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو)	https://en.unesco.org/	UNESCO	
برنامه توسعه سازمان ملل متحد	https://www.undp.org/	UNDP	
سازمان جهانی گردشگری	https://www.unwto.org/	UNWTO	
اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت	https://www.iucn.org/	IUCN	
صندوق جهانی طبیعت	https://www.worldwildlife.org/	WWF	
سازمان محیط‌زیست اروپا	https://www.eea.europa.eu/	EEA	

نشان‌واره	نام کوتاه‌شده	نشانی	نام
	EPA	https://www.epa.gov/	آژانس حفاظت محیط‌زیست آمریکا
	PC	https://www.pc.gc.ca/en	سازمان پارک‌های کانادا
	TIES	https://ecotourism.org/	انجمن بین‌المللی بوم‌گردی
	GSTC	https://www.gstcouncil.org/	شورای جهانی گردشگری پایدار
	CREST	https://www.responsibletravel.org/	مرکز سفر مسئولانه
	FWS	https://www.fws.gov/	اداره آبزیان و حیات‌وحش آمریکا
	FS	https://www.fs.usda.gov/	اداره جنگل‌داری آمریکا
	NPS	https://www.nps.gov/index.htm	اداره پارک‌های ملی آمریکا
	MFE	https://www.mfe.govt.nz/	وزارت محیط زیست نیوزلند

نام	نشانی	نام کوتاه‌شده	نشان‌واره
سازمان حفاظت نیوزلند	https://www.doc.govt.nz/	DOC	
سازمان کشاورزی، آب و محیط زیست استرالیا	https://www.awe.gov.au/	AWE	
بوم‌گردی استرالیا	https://www.ecotourism.org.au/	EA	
سازمان پارک‌های آفریقا	https://www.africanparks.org/	AP	
سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران	https://doe.ir/portal/home/	DOE	
وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران	https://www.mcth.ir/	MCTH	
سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری ایران	https://frw.ir/02/Fa/default.aspx	FRW	

واژه‌نامه کاربردی و تخصصی

در این بخش، شماری از واژگان پرکاربرد که در بسته آموزشی به‌کار رفته، ارائه شده است:

فارسی	انگلیسی
آشیان بوم‌شناختی	Ecological Niche
آگهی‌نما	Bilboard
آلودگی آب	Water pollution
آلودگی خاک	Soil pollution
آلودگی صدا	Sound pollution
آلودگی نوری	Light pollution
آلودگی هوا	Air pollution
آمایش سرزمین	Land Use Planning
اتحادیه بین‌المللی سازمان‌های رسمی تبلیغاتی گردشگری	International Union of Official Tourist Propaganda Organizations (IUOTPO)
اتحادیه بین‌المللی سازمان‌های رسمی مسافرتی	International Union of Official Travel Organisations (IUOTO)
اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت	International Union for Conservation of Nature (IUCN)
اردوگاه	Camp
افزونه اقتصادی (رانت)	Economic Rent
انجمن بین‌المللی بوم‌گردی	The International Ecotourism Society (TIES)
بازار هدف	Target Market
برنامه توسعه سازمان ملل متحد	United Nations Development Programme (UNDP)
بسته تعطیلات	Package Holidays
بوم‌سازگان	Ecosystem
بوم‌شناسی	Ecology
بوم‌کلبه	Ecolodge
بوم‌گردی (اکوتوریسم)	Ecotourism
بوم‌گردی تخصصی	Hard Ecotourism

فارسی	انگلیسی
بوم‌گردی عمومی	Soft Ecotourism
بیماری آب‌زاد	Waterborne Disease
پارک ملی	National Park
پایداری	Sustainability
پذیرش‌گر	Receptionist
پرنده‌نگری	Birdwatching
تفسیر	Interpretation
تماشاگشت	Sightseeing Tour
تنوع زیستی	Biodiversity
توسعه پایدار	Sustainable Development
توقف‌گاه	Parking
خودروهای چهارچرخ‌محرک	Four-Wheel Drive (4WD)
خودروی برف‌رو	Snowmobile
دستور کار توسعه پایدار ۲۰۳۰	2030 Agenda for Sustainable Development
ذخیره‌گاه شکار	Game Reserve
ذخیره‌گاه طبیعت محض	Strict Nature Reserve
راه‌نوردی	Trekking
ردپای بوم‌شناختی	Ecological Footprint
روز جهانی گردشگری	World Tourism Day
زنجیره غذایی	Food Chain
زیاگان	Fauna
زیست‌زمین‌شیمیایی	Biogeochemistry
ساحل‌گردی	Sea, Sand, Sun (3S) Tourism
سازمان جهانی گردشگری	World Tourism Organization (UNWTO)
سازمان مردم‌نهاد	Non-Governmental Organization (NGO)
سازمان ملل متحد	United Nations (UN)

فارسی	انگلیسی
سال بین‌المللی گردشگری پایدار برای توسعه	International Year of Sustainable Tourism for Development
سال بین‌المللی بوم‌گردی	International Year of Ecotourism
طبیعت‌گردی (گردشگری طبیعت‌محور)	Nature-based Tourism
ظرفیت بُرد (توان تحمل)	Carrying Capacity
فروشگاه سوغاتی	Souvonier Shop (Gift Shop)
قطار خیابانی (تراموا)	Tramway
کاربر یادبودی	Commemorative user
کاشف	Explorer
کلک‌رانی	Rafting
کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه	United Nations Conference on Sustainable Development
کوله‌گرد	Backpacker
گردشگری	Tourism
گردشگری انبوه	Mass Tourism
گردشگری انگیزشی (تشویقی)	Incentive Tourism
گردشگری بوم‌شناختی	Ecological Tourism
گردشگری پایدار	Sustainable Tourism
گردشگری جایگزین	Alternative Tourism
گردشگری حیات‌وحش	Wildlife Tourism
گردشگری خروجی	Outbound Tourism
گردشگری داخلی	Domestic Tourism
گردشگری سبز	Green Tourism
گردشگری سرگرمی (تفریحی)	Recreational Tourism
گردشگری سلامت	Health Tourism
گردشگری طبیعت‌کاه	Consumptive Tourism
گردشگری طبیعت‌نکاه	Non-consumptive Tourism
گردشگری فرهنگی	Cultural Tourism

فارسی	انگلیسی
گردشگری ماجراجویانه	Adventure Tourism
گردشگری مرسوم (متداول)	Convention Tourism
گردشگری ورزشی/ماجراجویانه	Sports/Adventure Tourism
گردشگری ورودی	Inbound Tourism
گشت	Tour
گشت‌بَر	Tour Leader
گشت‌پرداز	Tour Operator
گونه غیربومی	Exotic species
گیاگان	Flora
مرکز بازدیدکنندگان	Visitor Centre
مکان‌یابی	Site selection
منطقه حفاظت‌شده	Protected Area
منطقه حفاظت‌شده منابع مدیریت‌شده	Managed Resource Protected Area
منطقه مدیریتی زیستگاه‌ها و گونه‌ها	Habitat/Species Management Area
منظر	Landscape
منظرآلایی	Visual Pollution
منظرهای خشکی و دریایی حفاظت‌شده	Protected Landscape/Seascape
میراث طبیعی	Natural Heritage
میراث فرهنگی ملموس	Tangible Cultural Heritage
میراث فرهنگی ناملموس	Intangible Cultural Heritage
نظریه خودویران‌گری گردشگری	Self-destruction Theory of Tourism
وحش‌بوم	Wilderness Area
وحش‌گشت	Safari
ورودی	Entrance Fee
همسود (ذی‌نفع)	Stakeholder
یادمان	Monument
یادمان طبیعی	Natural Monument

فهرست مناطق حفاظت‌شده ایران[1]

پارک‌های ملی

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱	ارومیه	۵۴۱۳۱۵	آذربایجان غربی و شرقی
۲	کنتال	۶۹۹۱	آذربایجان شرقی
۳	ارسباران	۸۹۲۳	آذربایجان شرقی
۴	کلاه‌قاضی	۴۷۲۶۲	اصفهان
۵	قمیشلو	۲۹۸۸۶	اصفهان
۶	امن موته	۳۲۵۷۲	اصفهان
۷	نای‌بند	۴۷۷۵۹	بوشهر
۸	دیر نخیلو	۲۰۴۳۴	بوشهر
۹	خجیر	۱۰۶۹۲	تهران
۱۰	سرخه‌حصار	۸۶۹۴	تهران
۱۱	لار	۳۵۷۶۵	تهران
۱۲	تنگ صیاد	۴۳۷۲	چهارمحال و بختیاری
۱۳	تندوره	۳۵۵۴۲	خراسان رضوی
۱۴	سالوك	۸۲۳۱	خراسان شمالی
۱۵	ساریگل	۷۰۳۸	خراسان شمالی
۱۶	ضامن آهو	۱۵۲۷۳	خراسان شمالی
۱۷	دز	۴۱۱۸	خوزستان
۱۸	کرخه	۷۴۷۶	خوزستان
۱۹	صیدوا	۷۳۳۹	سمنان
۲۰	توران	۱۰۱۰۷۳	سمنان
۲۱	کویر	۴۴۲۲۱۲	سمنان
۲۲	بختگان	۱۷۵۴۰۹	فارس
۲۳	بمو	۴۸۲۱۱	فارس
۲۴	قطرویه	۳۱۷۵۵	فارس
۲۵	خبر	۱۴۹۹۸۲	کرمان
۲۶	دنا	۲۵۸۳۹	کهگیلویه و بویراحمد
۲۷	گلستان	۹۰۹۶۰	گلستان
۲۸	بوجاق	۳۴۷۷	گیلان
۲۹	پابند	۲۷۷۱۷	مازندران
۳۰	کیاسر	۹۲۶۵	مازندران
۳۱	سیاهکوه	۷۸۳۳۴	یزد
جمع کل		**۲۰۶۳۹۱۶**	

۱. این فهرست بر پایه آمار رسمی سال ۱۳۹۹ سازمان حفاظت محیط زیست استخراج شده است.

پناهگاه‌های حیات‌وحش

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱	کیامکی	۸۹۰۱۴	آذربایجان شرقی
۲	تالاب کانی برازان	۸۷۷	آذربایجان غربی
۳	دشت سوتا وحمامیان	۴۸۸۰	آذربایجان غربی
۴	قمیشلو	۱۱۴۱۵۶	اصفهان
۵	کلاه قاضی	۳۶۲۳	اصفهان
۶	موته	۱۶۸۹۶۰	اصفهان
۷	یخاب	۲۷۱۰۰۰	اصفهان
۸	عباس آباد	۳۰۵۴۳۳	اصفهان
۹	خارك	۲۰۸۲	بوشهر
۱۰	تالاب کجی نمکزار	۲۱۷۸۵	خراسان جنوبی
۱۱	نایبندان طبس	۱۵۱۶۹۹۴	خراسان جنوبی
۱۲	رباط شور	۶۳۵۵۵	خراسان جنوبی
۱۳	میاندشت	۶۹۱۷۴	خراسان شمالی
۱۴	حیدری	۴۶۸۵۴	خراسان رضوی
۱۵	شیر احمد	۲۳۱۰۷	خراسان رضوی
۱۶	دشت لاغری	۲۸۸۱۶	خراسان رضوی
۱۷	میانگران	۲۴۷۶	خوزستان
۱۸	شادگان	۳۲۸۹۲۳	خوزستان
۱۹	انگوران	۲۹۸۱۲	زنجان
۲۰	توران	۳۰۳۴۰۱	سمنان
۲۱	خوش ییلاق	۱۵۰۰۵۷	سمنان
۲۲	هامون	۲۹۳۰۳۱	سیستان و بلوچستان
۲۳	بختگان	۱۵۳۷۲۱	فارس

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۲۴	زریوار	۳۲۹۲	کردستان
۲۵	روچون	۲۸۱۷۰	کرمان
۲۶	دربند راور	۱۳۵۲۷۴۱	کرمان
۲۷	زریاب	۴۵۲۵۰	کرمان
۲۸	مهروئیه	۵۵۸۲	کرمان
۲۹	بیستون	۴۱۷۱۳	کرمانشاه
۳۰	امیرکلایه	۱۰۸۵	گیلان
۳۱	لوندویل	۱۰۷۴	گیلان
۳۲	سلکه	۳۶۰	گیلان
۳۳	سرخا نگل	۱۲۰۹	گیلان
۳۴	چوکام	۴۴۴	گیلان
۳۵	میانکاله	۶۶۹۳۳	مازندران
۳۶	دودانگه	۱۶۹۰۴	مازندران
۳۷	دشت ناز	۵۶	مازندران
۳۸	سمسکنده	۱۰۴۱	مازندران
۳۹	فریدونکنار	۴۷	مازندران
۴۰	جاسب	۱۷۳۰۰	مرکزی
۴۱	راسبند	۱۰۶۱۶	مرکزی
۴۲	شیدور	۹۸	هرمزگان
۴۳	هندورابی	۴۲۸۰	هرمزگان
۴۴	بوروئیه	۷۷۱۷۵	یزد
۴۵	دره انجیر و نی باز	۱۷۵۲۰۸	یزد
۴۶	سفیدکوه	۲۴۸۲۴	لرستان
	جمع کل	**۵۸۶۷۱۳۳**	

اثر طبیعی ملی

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱	فسیلی مراغه	۱۴۶۹/۰۰	آذربایجان شرقی
۲	غار سهولان	۲/۰۰	آذربایجان غربی
۳	قله سبلان	۶۶۴۳/۰۰	اردبیل
۴	غار یخکان	۱۲۲۸/۰۰	اردبیل
۵	سپاهان	۶/۳۰	اصفهان
۶	دهلران	۱۴۷۶/۰۰	ایلام
۷	تنگ رازیانه	۵۳/۰۰	ایلام
۸	کوه نمک جاشک	۳۷۲۰/۰۰	بوشهر
۹	جزیره خارکو	۳۵۶۲/۰۰	بوشهر
۱۰	تارو هویر	۱۰۵۱/۰۰	تهران
۱۱	تنگه واشی	۳۴۴۱/۰۰	تهران
۱۲	غار رود افشان	۳/۱۴	تهران
۱۳	لاله واژگون	۴۱۳/۰۰	چهارمحال و بختیاری
۱۴	بزنگان	۳۹۶/۰۰	خراسان رضوی
۱۵	چشمه گراب	۱۶۶۱/۰۰	خراسان رضوی
۱۶	قلل بینالود	۷۶۹۴/۰۰	خراسان رضوی
۱۷	ارس سرانی	۸۲/۰۰	خراسان شمالی
۱۸	سرو قره باغ	۱/۲۶	خراسان شمالی
۱۹	آبشار شوی	۴۵/۴۰	خوزستان
۲۰	صنوبر شیروان	۱/۲۶	خراسان شمالی
۲۱	سرو زربین سنگان	۰/۰۱	سیستان و بلوچستان
۲۲	چشمه گل فشان تنگ	۲/۰۰	سیستان و بلوچستان
۲۳	چشمه گل فشان پیر گل	۱۲/۰۰	سیستان و بلوچستان
۲۴	قله تفتان	۲۱۸/۰۰	سیستان و بلوچستان
۲۵	سرو سیرچ	۰/۰۴	کرمان
۲۶	غار پروآ	۰/۰۱	کرمانشاه
۲۷	غار قوری قلعه	۱۷/۰۰	کرمانشاه
۲۸	سوسن سفید	۰/۶۰	گیلان
۲۹	سروهرزویل	۰/۶۳	گیلان
۳۰	درفك	۲۶۰/۰۰	گیلان
۳۱	چشمه فکجور دمکش	۰/۰۵	گیلان
۳۲	غار ماهی کور	۱/۰۰	لرستان
۳۳	غار چال نخجیر	۴/۰۰	مرکزی
۳۴	خشکه داران	۲۵۴/۰۰	مازندران
۳۵	قلل سه گانه علم کوه، سیاه کمان، تخت سلیمان	۴۰۷۷/۰۰	مازندران
۳۶	قله دماوند	۱۱۹۲/۰۰	مازندران
۳۷	گنبدهای نمکین خرسین	۱۹۵۶/۰۰	هرمزگان
۳۸	سرو ابرکوه	۲/۳۳	یزد
	جمع کل	**۴۰۹۴۵**	

مناطق حفاظت‌شده

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱	ارسباران	۷۶۸۵۷	آذربایجان شرقی
۲	مراکان	۱۰۳۹۸۳	آذربایجان غربی و شرقی
۳	سهند	۶۶۰۰۴	آذربایجان شرقی
۴	دیزمار	۶۹۳۶۶	آذربایجان شرقی
۵	کاغذ کنان	۵۱۷۳۳	آذربایجان شرقی
۶	قوریگل	۵۵۵	آذربایجان شرقی
۷	علمدار داغی	۱۲۶۸۵	آذربایجان شرقی
۸	چاراویماق	۷۵۶۵۳	آذربایجان شرقی
۹	صوفی چای	۱۳۰۹۲	آذربایجان شرقی
۱۰	یاری قاری	۷۳۰۰۰	آذربایجان شرقی
۱۱	بزقوش	۴۹۴۰۷	آذربایجان شرقی
۱۲	میرآباد	۱۱۴۳۵	آذربایجان غربی
۱۳	تالاب سد نوروزلو	۸۳۲	آذربایجان غربی
۱۴	مغان	۳۵۲۱۸	اردبیل
۱۵	آق داغ	۹۳۸۹۰	اردبیل
۱۶	کرکس	۱۱۳۹۱۱	اصفهان
۱۷	دالانکوه	۳۳۷۳۱	اصفهان
۱۸	قمصر وبزرك	۵۹۸۹۰	اصفهان
۱۹	کهیاز	۹۲۲۵۲	اصفهان
۲۰	رودخانه کرج	۸۶۱۷	البرز
۲۱	مانشت و قلارنگ	۳۰۴۴۵	ایلام
۲۲	کولك	۶۱۸۵۸	ایلام
۲۳	کبیر کوه	۱۷۹۳۷	ایلام
۲۴	دینار کوه	۴۱۵۹۰	ایلام
۲۵	منـــد	۳۲۹۶۷	بوشهر
۲۶	حلـــه	۴۴۷۸۳	بوشهر

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۲۷	جاجرود	۵۵۴۲۴	تهران
۲۸	ورجین	۲۶۹۸۱	تهران
۲۹	کویر	۲۴۸۹۵۷	تهران
۳۰	رودخانه جاجرود	۲۹۸۶	تهران
۳۱	البرز مرکزی	۳۹۸۰۹۱	تهران و مازندران
۳۲	سبزکوه	۵۶۰۸۱	چهارمحال و بختیاری
۳۳	تنگ صیاد	۲۷۲۶۹	چهارمحال و بختیاری
۳۴	هلن	۴۰۱۳۱	چهارمحال و بختیاری
۳۵	قیصری	۹۸۱۶	چهارمحال و بختیاری
۳۶	شیدا	۲۳۸۹۹	چهارمحال و بختیاری
۳۷	شیرستان	۴۴۵۴۶	چهارمحال و بختیاری
۳۸	آرک و کرنگ	۲۴۴۵۴	خراسان جنوبی
۳۹	شاسکو ه واسفدن	۷۰۳۰۰	خراسان جنوبی
۴۰	در میان و سربیشه	۸۴۰۳۹	خراسان جنوبی
۴۱	مظفری	۹۲۸۰۷	خراسان جنوبی
۴۲	گرزمی	۱۲۵۷۱	خراسان رضوی
۴۳	کوه بزنگان	۷۳۵۶۵	خراسان رضوی
۴۴	تخت سلطان	۲۰۰۲۷	خراسان رضوی
۴۵	بینالود	۶۴۳۷۵	خراسان رضوی
۴۶	تندوره	۹۵۸۰	خراسان رضوی
۴۷	دربادام	۳۰۴۳۷	خراسان رضوی
۴۸	درونه	۶۲۴۳۱	خراسان رضوی
۴۹	رئیسی	۷۲۱۴	خراسان رضوی

ادامه جدول مناطق حفاظت‌شده

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۵۰	هلالی	۱۱۹۸۷۶	خراسان رضوی
۵۱	ارس سیستان	۱۵۰۶۰۵	خراسان رضوی
۵۲	جنگل خواجه	۳۸۵۰۶	خراسان رضوی
۵۳	افتخاری	۶۶۸۸۴	خراسان رضوی
۵۴	باغ کشمیر	۲۰۲۹۹	خراسان رضوی
۵۵	هنگام	۳۱۶۹۸	خراسان رضوی
۵۶	قرچغه	۳۱۱۷۱	خراسان رضوی
۵۷	پروند	۲۱۴۱۱	خراسان رضوی
۵۸	الله اکبر	۳۹۸۷۹	خراسان رضوی
۵۹	سیرخون	۴۸۰۹۸	خراسان رضوی
۶۰	زرین کوه	۳۲۷۱۸	خراسان رضوی
۶۱	رودخانه کشف رود	۱۹۴۹۰	خراسان رضوی
۶۲	رودخانه تجن	۷۴۰۸	خراسان رضوی
۶۳	قرخود	۴۳۱۵۰	خراسان شمالی
۶۴	ساریگل	۲۱۳۰۹	خراسان شمالی
۶۵	سرانی	۱۸۱۴۴	خراسان شمالی
۶۶	سالوك	۱۱۶۷۷	خراسان شمالی
۶۷	شیمبار و حوزه دریاچه سدکارون	۵۴۱۳۹	خوزستان
۶۸	دز	۱۵۴۳۰	خوزستان
۶۹	کرخه	۵۵۱۴	خوزستان
۷۰	شالو و مونگشت	۱۳۱۲۲	خوزستان
۷۱	هفت شهیدان	۹۷۸۹	خوزستان
۷۲	کرایی	۴۰۷۳۴	خوزستان
۷۳	دیمه	۱۱۳۰۳	خوزستان
۷۴	چهل پا	۱۶۷۱۱	خوزستان
۷۵	میشداغ	۵۴۹۲۶	خوزستان

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۷۶	هورالعظیم	۱۲۲۳۲۵	خوزستان
۷۷	انگوران	۹۲۵۰۹	زنجان
۷۸	سرخ آباد	۱۲۱۸۴۳	زنجان
۷۹	توران	۱۰۳۷۱۲۰	سمنان
۸۰	جنگل ابر	۱۰۴۷۹	سمنان
۸۱	پـــرور	۶۵۵۱۰	سمنان
۸۲	گاندو	۴۶۵۱۸۱	سیستان و بلوچستان
۸۳	کوه بیرك	۷۴۹۰۷	سیستان و بلوچستان
۸۴	کوه پوزك	۴۶۱۴۴	سیستان وبلوچستان
۸۵	شیله	۶۵۲۵	سیستان وبلوچستان
۸۶	تنگ بستانك	۱۴۹۶۰	فارس
۸۷	آبشار مارگون	۳۱۹۵	فارس
۸۸	بهرام گور	۴۰۳۵۳۹	فارس
۸۹	هرمد	۲۰۸۰۶۸	فارس
۹۰	ارژن و پریشان	۵۶۷۱۳	فارس
۹۱	میان جنگل فسا	۵۵۰۲۶	فارس
۹۲	ماله گاله	۵۱۹۵۵	فارس
۹۳	دره باغ	۳۳۶۷۷	فارس
۹۴	باشگل	۲۵۴۵۴	قزوین
۹۵	الموت	۴۶۷۵۱	قزوین
۹۶	طارم سفلی	۴۷۲۰۹	قزوین
۹۷	پلنگ دره	۳۴۱۷۷	قم
۹۸	بیجار	۳۱۷۷۰	کردستان
۹۹	بدر و پریشان	۴۲۳۳۱	کردستان
۱۰۰	عبدالرزاق	۳۸۵۶۷	کردستان

ادامه جدول مناطق حفاظت‌شده

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱۰۱	کوسالان و شاهو	۷۵۹۹۹	کردستان
۱۰۲	بیدوئیه	۱۵۵۹۵۷	کرمان
۱۰۳	بحر آسمان	۱۱۹۵۷۲	کرمان
۱۰۴	دهج	۱۰۲۸۰۲	کرمان
۱۰۵	سنگ مس	۱۰۳۱۶	کرمان
۱۰۶	کوه شیر	۱۵۰۳۹	کرمان
۱۰۷	مارز	۲۱۳۵۷۸	کرمان
۱۰۸	کوه جوپار	۸۳۳۵۰	کرمان
۱۰۹	چاه کوچه	۷۲۹۷۳	کرمان
۱۱۰	سعدی	۳۷۳۰۰	کرمان
۱۱۱	کوه آسیاب کوهبنان	۱۳۳۳۲	کرمان
۱۱۲	قلاجه	۴۲۹۳۸	کرمانشاه
۱۱۳	بیستون	۵۶۲۷۳	کرمانشاه
۱۱۴	بوزین و مرخیل	۲۵۴۳۰	کرمانشاه
۱۱۵	دنـــا	۶۸۰۰۹	کهکیلویه و بویر احمد
۱۱۶	کوه خیزوکوه سرخ	۳۲۳۳۲	کهکیلویه و بویر احمد
۱۱۷	سولك	۲۳۲۶	کهگیلویه و بویر احمد
۱۱۸	خامین	۲۵۵۸۶	کهگیلویه و بویراحمد
۱۱۹	کوه دیل	۱۰۳۷۴	کهگیلویه و بویراحمد
۱۲۰	دنای شرقی	۳۱۳۷۵	کهگیلویه و بویراحمد
۱۲۱	سیوك	۱۲۸۵۸	کهگیلویه و بویراحمد
۱۲۲	زاو	۱۲۸۵۰	گلستان
۱۲۳	لوه	۳۶۷۰	گلستان

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱۲۴	جهان نما	۳۱۳۱۷	گلستان
۱۲۵	لیسار	۳۱۱۴۲	گیلان
۱۲۶	سیاه کشیم	۴۴۹۸	گیلان
۱۲۷	گشت رودخان و سیاه مزگی	۳۹۵۱۴	گیلان
۱۲۸	سیاهرود رودبار	۲۸۲۹۰	گیلان
۱۲۹	سرولات و جواهر دشت	۲۱۲۵۴	گیلان
۱۳۰	اشترانکوه	۸۱۹۰۲	لرستان
۱۳۱	تنگ هفت (سمندر۱)	۸۹۱	لرستان
۱۳۲	سفیدکوه	۶۹۶۴۵	لرستان
۱۳۳	خیبوس و انجیل سی	۴۰۰۰	مازندران
۱۳۴	واز	۹۶۴۶	مازندران
۱۳۵	اساس	۴۳۱۴	مازندران
۱۳۶	بلس کوه	۱۱۲۱۲	مازندران
۱۳۷	چهارباغ	۱۹۴۸۲	مازندران
۱۳۸	هراز	۱۵۵۴۰	مازندران
۱۳۹	آبشار شیرگاه	۳۷۶۳	مازندران
۱۴۰	بولا	۳۷۵۹	مازندران
۱۴۱	شش رودبار	۷۹۲۲	مازندران
۱۴۲	رودخانه حفاظت شده چالوس	۱۵۸۲۷	مازندران
۱۴۳	رودخانه حفاظت شده سردآبرود	۴۲۵۶	مازندران
۱۴۴	رودخانه حفاظت شده هراز	۵۵۲۷	مازندران
۱۴۵	الوند	۸۲۶۷	مرکزی
۱۴۶	هفتادقله	۹۷۴۳۸	مرکزی

ادامه جدول مناطق حفاظت‌شده[1]

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱۴۷	حرا	۸۶۲۵۸	هرمزگان
۱۴۸	گنو	۴۳۲۹۸	هرمزگان
۱۴۹	جزایر فارور	۲۸۴۹	هرمزگان
۱۵۰	سراج	۵۱۴۹۹	هرمزگان
۱۵۱	حرای تیاب و میناب	۷۸۰۹۹	هرمزکان
۱۵۲	حرا (گابریك و جاسك)	۳۵۵۰۷	هرمزگان
۱۵۳	حرا رود گز	۲۷۰۵۱	هرمزگان
۱۵۴	حرای خوران	۲۵۱۸	هرمزگان
۱۵۵	کوه کشار	۲۹۳۴۸	هرمزکان
۱۵۶	کوه هماگ	۱۰۰۵۰۹	هرمزگان
۱۵۷	کوه باز	۳۳۱۸۷	هرمزگان
۱۵۸	پرزوئیه	۱۲۳۳۴۹	هرمزگان

ردیف	نام	مساحت (هکتار)	محل جغرافیایی
۱۵۹	طارم	۸۰۸۲۷	هرمزگان
۱۶۰	لشکردر	۱۵۵۱۸	همدان
۱۶۱	خانگرمز	۸۸۲۸	همدان
۱۶۲	گلپرآباد	۸۳۴۶	همدان
۱۶۳	شراء (نشر)	۱۰۷۳۴	همدان
۱۶۴	آلموبلاغ	۹۶۹۶	همدان
۱۶۵	ملوسان	۹۲۲۹	همدان
۱۶۶	کالمند	۲۳۰۶۹۱	یزد
۱۶۷	کوه بافق	۸۸۳۹۴	یزد
۱۶۸	سیاه کوه	۱۲۴۷۴۹	یزد
۱۶۹	باغ شادی	۱۰۸۱۰	یزد
جمع کل		**۹۷۹۲۵۳۷**	

۱. برای آگاهی بیشتر و به روز رسانی آمارهای مناطق، سایت سازمان حفاظت محیط زیست را ببینید.

قوانین فرادستی برای اطلاعات بیشتر

در این بخش، متن دقیق شماری از قوانین و مصوبات گردشگری، بوم‌گردی، طبیعت‌گردی، مناطق حفاظت‌شده و همانند آن که در بسته آموزشی بدان‌ها اشاره شده است، معرفی می‌شوند:

قانون الحاق ایران به کنوانسیون حمایت میراث فرهنگی و طبیعی جهان مصوب ۱۳۵۳/۱۰/۸

ماده واحده - کنوانسیون حمایت میراث فرهنگی و طبیعی جهان که در تاریخ ۱۶ نوامبر ۱۹۷۲ (۲۵ آبان‌ماه ۱۳۵۱) به تصویب هفدهمین اجلاسیه کنفرانس عمومی یونسکو رسیده است، مشتمل بر یك مقدمه و سی و هشت ماده تصویب و اجازه تسلیم اسناد الحاق آن داده می‌شود.

قانون فوق مشتمل بر یك ماده و متن کنوانسیون ضمیمه پس از تصویب مجلس سنا در جلسه روز دوشنبه ۱۳۵۳/۸/۲۷، در جلسه روز یکشنبه هشتم دی‌ماه یك‌هزار و سیصد و پنجاه و سه شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید.

کنوانسیون برای حمایت میراث فرهنگی و طبیعی جهان

کنفرانس عمومی سازمان ترتیبی، علمی و فرهنگی ملل متحد منعقد در پاریس ضمن هفدهمین اجلاسیه خود مورخ ۱۷ اکتبر تا ۲۱ نوامبر ۱۹۷۲، با در نظر گرفتن این‌که میراث فرهنگی و میراث طبیعی، نه تنها بر اثر عوامل عادی تخریب بلکه به علت تحول زندگی اجتماعی و اقتصادی که با پدیده‌های زیان‌بار و مخرب وخامت آن تشدید می‌گردد، بیش از پیش در معرض تهدید قرار میگیرند، با توجه به این که ویرانی یا انهدام هر قسمت از میراث فرهنگی و طبیعی موجب فقر شدید میراث همه ملل جهان می‌گردد. با توجه به این‌که حمایت از این میراث در سطح ملی غالباً به خاطر کثرت وسائل مورد نیاز و کمبود منابع اقتصادی، علمی و فنی کشوری که اموال مورد حمایت در قلمرو آن واقع است کافی نیست، با یادآوری این‌که در اساس‌نامه سازمان پیش‌بینی شده، که این سازمان با مراقبت در حفظ و حمایت میراث جهانی و توصیه کنوانسیون‌های بین‌المللی لازم به ملل ذی‌نفع به پاسداری پیشبرد و اشاعه دانش کمك خواهد کرد، با توجه به این‌که کنوانسیون‌ها توصیه‌نامه‌ها و قطعنامه‌های بین‌المللی موجود درباره اموال فرهنگی و طبیعی نمایش‌گر اهمیتی است که حفظ این اموال منحصر به فرد و جایگزین‌ناپذیر به هر ملتی که متعلق باشد، برای کلیه ملل جهان دربردارد، با توجه به این‌که برخی از میراث فرهنگی و طبیعی دارای مزایای استثنائی هستند که باید به‌عنوان میراث جهانی بشریت حفظ گردند، با توجه به این‌که در مقابل وسعت و وخامت خطرات جدیدی که این اموال را تهدید می‌کند، لازم است که جامعه بین‌المللی با بذل کمك جمعی، که جای اقدامات دولت مربوط را نمی‌گیرد، لیکن کمك مؤثری برای آن به شمار می‌رود، در امر حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی دارای ارزش جهانی استثنائی، شرکت جوید، با توجه به این‌که برای نیل به این مقصود ضرورت دارد مقررات تازه‌ئی به‌صورت کنوانسیون، که متضمن روش مؤثری جهت حمایت جمعی میراث فرهنگی و طبیعی دارای ارزش جهانی استثنائی باشد به نحو دائم و بر طبق روش‌های علمی و جدید وضع گردد، کنفرانس عمومی پس از این‌که طی شانزدهمین اجلاسیه خود تصمیم گرفت که این امر، موضوع یك کنوانسیون بین‌المللی واقع شود، در تاریخ ۱۶نوامبر ۱۹۷۲ کنوانسیون حاضر را مورد تصویب قرار داد.

۱ـ تعاریف میراث فرهنگی و طبیعی

ماده ۱- به لحاظ کنوانسیون حاضر، آنچه ذیلاً ذکر می‌گردد به‌عنوان «میراث فرهنگی» تلقی می‌شود:

آثار: آثار معماری، مجسمه‌سازی یا نقاشی در بناها، عوامل و بناهائی که جنبه باستانی دارند، کتیبه‌ها، غارها و مجموع عواملی که از نظر تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنائی هستند، مجموعه‌ها: مجموعهٔ بناهای مجزا یا مجتمع که از نظر معماری، منحصر به فرد بودن، یا بستگی و موقع آن‌ها در یك منظره طبیعی، به لحاظ تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنائی هستند.

محوطه‌ها: آثار انسان یا آثاری که توأماً بوسیله انسان و طبیعت ایجاد شده است و نیز مناطق شامل محوطه‌های باستانی که به لحاظ تاریخی، زیبائی‌شناسی، نژادشناسی یا مردم‌شناسی ایران دارای ارزش جهانی استثنائی هستند.

ماده ۲- به لحاظ کنوانسیون حاضر، آنچه ذیلا ذکر می‌گردد «میراث طبیعی» به شمار می‌رود:

آثار طبیعی متشکل از ترکیبات فیزیکی و زیست‌شناسی یا مجموعه‌ئی از این نوع ترکیبات که از نظر زیبائی‌شناسی یا علمی حائز ارزش جهانی استثنائی هستند، ترکیبات ارضی و جغرافیائی طبیعی و مناطق کاملا مشخص که زیستگاه حیوانات و منطقه رشد گیاهان مورد تهدید بوده، از نظر علمی و حفاظت حائز ارزش جهانی استثنائی هستند، محوطه طبیعی یا مناطق طبیعی که دقیقاً مشخص شده و به لحاظ علمی، حفاظت یا زیبائی طبیعی دارای ارزش جهانی استثنائی هستند.

ماده ۳- هر یك از دول عضو کنوانسیون حاضر باید اموال مختلفی را که در قلمرو آن قرار دارد، و مواد ۱ و ۲ فوق ناظر بر آن‌هاست، تعیین و مشخص کند.

۲ـ حمایت ملی و حمایت بین‌المللی از میراث فرهنگی و طبیعی

ماده ٤- هر یك از دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر، می‌پذیرد که تعهد تشخیص، حمایت، حفاظت، شناساندن میراث فرهنگی واقع در قلمرو خود مذکور در مواد ۱ و ۲ و انتقال آن به نسل‌های آینده در وهله اول وظیفه همان دولت است و برای نیل به این هدف دولت مذکور با توسل به حداکثر امکانات موجود خود و نیز در صورت اقتضا از طریق جلب مساعدت و همکاری‌های بین‌المللی، به‌ویژه کمك‌های مالی، هنری، علمی و فنی، بذل مساعی خواهد کرد.

ماده ٥- هر یك از دول عضو کنوانسیون حاضر، به‌منظور حمایت و حفاظت و شناساندن مؤثر میراث فرهنگی و طبیعی واقع در قلمرو خود در حدود امکان و برطبق مقتضیات خاص کشور خویش به اقدامات زیر مبادرت خواهد کرد:

الف- اتخاذ یك سیاست کلی به‌منظور تفویض سهمی به میراث فرهنگی و طبیعی در زندگی اجتماعی و گنجانیدن امر حمایت این میراث در برنامه‌ریزی عمومی کشور

ب- در صورتی‌که سازمان‌های خاص بدین منظور وجود نداشته باشند ایجاد یك یا چند دستگاه برای حمایت، حفاظت و شناساندن میراث فرهنگی و طبیعی در قلمرو خود، با کارکنان مناسب و در اختیار گذاردن وسائل کار تا آنان بتوانند وظائف محول را انجام دهند.

ج- توسعه مطالعات و تحقیقات علمی و فنی و تکمیل روش‌های اجرائی که به یك دولت امکان مواجهه با خطراتی که میراث فرهنگی و طبیعی را تهدید می‌کند، می‌دهند

د- اتخاذ تدابیر قضائی، علمی، فنی، اداری و مالی کافی برای تشخیص، حمایت، حفاظت، شناساندن و احیای این میراث، و

ه- تسهیل ایجاد یا توسعه مراکز ملی یا منطقه‌یی کارآموزی در زمینه حمایت، حفاظت، و شناساندن میراث فرهنگی و طبیعی و تشویق تحقیقات علمی دراین زمینه.

ماده ٦-١- دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر با احترام کامل به حاکمیت دولت‌هایی که میراث فرهنگی و طبیعی مذکور در مواد ۱ و ۲ در قلمرو آن‌ها قرار دارد و بدون لطمه زدن به حقوق واقعی مندرج در قوانین ملی درباره این میراث، می‌پذیرند که میراث مذکور میراث جهانی به شمار می‌رود و برعهده جامعه بین‌المللی است که به خاطر حمایت از این میراث همکاری کند.

۲- در نتیجه، دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر متعهد می‌شوند که درصورت تقاضای دولتی که میراث فرهنگی و طبیعی در سرزمین آن قرار دارد برطبق مقررات کنوانسیون حاضر، به‌منظور تشخیص، حمایت، حفاظت و شناساندن میراث فرهنگی و طبیعی مذکور در بندهای ۲ و ٤ ماده ۱۱، همکاری و مساعدت کنند.

۳- هر یك از دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر، متعهد می‌شود که آگاهانه از هرگونه اقدامی که ممکن است مستقیماً یا غیرمستقیم به میراث فرهنگی و طبیعی مذکور در مواد ۱ و ۲ واقع در قلمرو سایر دولت‌های متعاهد این کنوانسیون، لطمه زند، خودداری کند.

ماده ۷- از نظر کنوانسیون حاضر، مقصود از حمایت بین‌المللی میراث فرهنگی و طبیعی جهان، ایجاد یك نظام همکاری و مساعدت بین‌المللی به‌منظور تأیید دولت‌های متعاهد کنوانسیون، در کوشش‌هائی است که به خاطر حفاظت و تشخیص میراث فرهنگی خود، مبذول می‌دارند.

۳- کمیته بین‌الدول برای حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان

ماده ۸-۱- برای حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان که دارای ارزش استثنائی جهانی هستند، یك کمیته بین‌الدول به نام «کمیته میراث‌جهانی» در سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، تأسیس می‌گردد. این کمیته مرکب از پانزده دولت عضو این کنوانسیون خواهد بود که به‌وسیله دولت‌های عضو کنوانسیون در یك جلسه عمومی که طی اجلاسیه‌های عادی کنفرانس عمومی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، تشکیل می‌گردد، انتخاب خواهند شد. تعداد دولت‌های عضو کمیته از تاریخ تشکیل اجلاسیه عادی کنفرانس عمومی، پس از لازم‌الاجراء شدن کنوانسیون حاضر برای حداقل ٤٠ دولت، به ۲۱ نفر خواهد رسید.

۲- انتخاب اعضای کمیته باید متضمن نمایندگی منصفانه مناطق و فرهنگ‌های مختلف جهان باشد.

۳- در جلسات کمیته یك نماینده از مرکز بین‌المللی مطالعات برای حفاظت و مرمت اموال فرهنگی (مرکز رم)، یك نماینده از شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌ها (ICOMOS) و یك نماینده از اتحادیه بین‌المللی برای حفظ طبیعت و منابع آن (IUCN) با رأی مشورتی شرکت خواهند کرد و بنا به درخواست دولت‌های عضو که در جلسه عمومی طی اجلاسیه‌های عادی کنفرانس عمومی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، مجتمع می‌شوند نمایندگان سایر سازمان‌های بین‌الدول یا غیردولتی که دارای مقاصد مشابهی باشند نیز می‌توانند به آنان بپیوندند.

ماده ۹-۱- مدت عضویت دولت‌های عضو در کمیته میراث جهانی از پایان اجلاسیه عادی کنفرانس عمومی که طی آن اعضاء انتخاب شده‌اند تا پایان سومین اجلاسیه عادی بعدی خواهد بود.

۲- معهذا، مدت عضویت یك سوم اعضائی که هنگام نخستین انتخابات تعیین می‌شوند، در پایان نخستین اجلاسیه عادی

کنفرانس عمومی متعاقب جلسه‌یی که طی آن اعضای مذکور انتخاب شده‌اند، خاتمه خواهد یافت و مدت عضویت یك سوم دیگر اعضایی که در همین زمان انتخاب می‌شوند در پایان دومین اجلاسیه عادی کنفرانس عمومی متعاقب جلسه‌یی که طی آن اعضای مذکور انتخاب شده‌اند، خاتمه خواهد پذیرفت. اسامی این اعضاء به حکم قرعه به وسیله رئیس کنفرانس عمومی یونسکو پس از انجام نخستین انتخابات، تعیین خواهد گردید.

۳- دولت‌های عضو کمیته به‌عنوان نماینده خود اشخاصی را که در زمینه میراث فرهنگی یا میراث طبیعی صلاحیت دارند، برخواهند گزید.

ماده ۱۰-۱- کمیته میراث جهانی آئین‌نامه داخلی خود را تصویب خواهد کرد.

۲- کمیته می‌تواند در هر زمان در جلسات خود، از سازمان‌های عمومی و خصوصی یا اشخاص برای مشاوره در موضوع‌های خاص، دعوت به عمل آورد.

۳- کمیته می‌تواند مراجع مشورتی که برای اجرای وظائف خود لازم بداند، ایجاد کند.

ماده ۱۱-۱- هر یك از دولت‌های متعاهد کنوانسیون حاضر در حدود امکان، فهرستی از کلیه اموال میراث فرهنگی و طبیعی واقع در قلمرو خود که درخور ثبت در فهرست پیش‌بینی‌شده در بند ۲ این ماده است به کمیته میراث جهانی تسلیم خواهد کرد. این فهرست که جامع تلقی نمی‌شود، باید شامل مدارك درباره محل و موقع و اهمیت اموال مورد نظر باشد.

۲- کمیته براساس فهرست‌هایی که در اجرای بند ۱ فوق توسط دولت‌ها تسلیم می‌گردد، فهرستی را تحت عنوان «فهرست میراث جهانی» شامل قسمتی از میراث فرهنگی و میراث طبیعی بدان‌گونه که در مواد ۱ و ۲ کنوانسیون حاضر تعریف شده و به نظر کمیته، طبق معیارهایی که وضع خواهد کرد، دارای ارزش جهانی استثنائی است، تهیه و تکمیل و منتشر خواهد کرد. لااقل هر دو سال یك‌بار متن تجدید و تکمیل‌شده فهرست مذکور انتشارخواهد یافت.

۳- ثبت هر یك از اموال در فهرست میراث جهانی، مستلزم موافقت دولت مربوط است. ثبت اموال واقع در سرزمینی که حاکمیت یا قلمرو قضائی آن مورد ادعای چند دولت باشد، لطمه‌یی به حقوق طرف‌های دعوی وارد نخواهد ساخت.

٤- کمیته در موارد لزوم فهرستی تحت عنوان «فهرست میراث جهانی مورد خطر» شامل فهرست اموال مذکور در فهرست میراث جهانی که نجات آن‌ها عملیات عظیمی را ایجاب می‌کند و بدین منظور مساعدتی به‌موجب مفاد کنوانسیون حاضر درخواست شده است، تنظیم و تکمیل و منتشر خواهدکرد. این فهرست شامل برآورد مخارج عملیات مربوط خواهد بود. در فهرست مذکور فقط قسمتی از میراث فرهنگی و طبیعی که بر اثر خطرات شدید و مشخص در معرض تهدید قرار گرفته‌اند، منظور خواهند شد. از قبیل خطر انهدام ناشی از زوال سریع، طرح‌های عملیات وسیع عمومی یا خصوصی، توسعه سریع شهری و جهان‌گردی، خطر انهدام به علت تغییرات حاصل از بهره‌برداری یا تملك زمین، ویرانی عمیق ناشی از عوامل ناشناخته، متروك ماندن به هر دلیل، برخوردهای مسلحانه یا خطر وقوع این‌گونه برخوردها، مصائب و سوانح طبیعی، آتش‌سوزی‌های دامنه‌دار، زلزله، ریزش زمین، فوران‌های آتش‌فشانی، تغییرات سطح آب سیلاب‌ها، تلاطم امواج. کمیته می‌تواند در هر زمان و در صورت فوریت اقلام جدیدی را بر فهرست میراث جهانی مورد خطر، بیفزاید و ثبت اموال جدید را فوراً منتشر سازد.

۵- کمیته معیارهایی را که براساس آن قسمتی از میراث فرهنگی و طبیعی ممکن است در هر یك از فهرست‌های مذکور در بندهای ۲ و ٤ این ماده ثبت گردد معین می‌کند.

٦- کمیته قبل از رد درخواست ثبت در یکی از فهرست‌های مذکور در بندهای ۲ و ٤ این ماده با دولت متعاهد که میراث فرهنگی یا طبیعی مورد بحث درقلمرو آن واقع است، مشورت می‌کند.

۷- کمیته با موافقت دولت‌های ذی‌نفع، مطالعات و تحقیقات لازم را برای تنظیم فهرست‌های مذکور در بندهای ۲ و ٤ این ماده، هماهنگ و تشویق می‌کند.

ماده ۱۲- عدم ثبت قسمتی از میراث فرهنگی و طبیعی در هر یك از دو فهرست مذکور در بندهای ۲ و ٤ ماده ۱۱ به‌هیچ‌وجه به معنای آن نیست که اموال مزبور برای مقاصدی غیر از آنچه برای ثبت در این فهرست‌ها در نظر گرفته شده، دارای ارزش جهانی استثنائی نیستند.

ماده ۱۳-۱- کمیته میراث جهانی، درخواست‌های کمك‌های بین‌المللی را که به وسیله دولت‌های متعاهد کنوانسیون حاضر درباره قسمتی از میراث فرهنگی و طبیعی واقع در قلمرو آن‌ها تنظیم شده و در فهرست‌های مندرج در بندهای ۲ و ٤ ماده ۱۱ منظور گردیده یا در خور گنجانیدن است، دریافت داشته و مورد بررسی قرار می‌دهد. هدف این تقاضا ممکن است حمایت، حفاظت، شناساندن یا احیای این اموال باشد.

۲- تقاضاهای کمك بین‌المللی مذکور در بند ۱ این ماده همچنین ممکن است به‌منظور تشخیص قسمتی از میراث فرهنگی و طبیعی به نحوی که در مواد ۱ و ۲ تعریف شده و هنگامی‌که بررسی‌های مقدماتی لزوم ادامه تحقیقات بیشتری را تأیید کند، باشد.

۳- کمیته درباره ترتیب اثر دادن به این تقاضاها تصمیم می‌گیرد و در صورت اقتضاء نوع و میزان کمك خود را تعیین می‌کند و از جانب خویش ترتیبات لازم را با دولت ذینفع می‌دهد.

٤- کمیته ترتیب اولویت عملیات خود را مشخص می‌کند و در این امر اهمیت نسبی نجات قسمتی از میراث فرهنگی و طبیعی جهان، لزوم تأمین مساعدت بین‌المللی نسبت به اموال فرهنگی که مظهر کامل‌تر طبیعت یا نبوغ و تاریخ ملل جهان است و فوریت اقداماتی که باید انجام گیرد، اهمیت منابع کشورها که در قلمرو آن‌ها اموال مورد تهدید قرار دارند و به‌ویژه حدودی که این کشورها می‌توانند نجات این اموال را با وسائل خاص خود تأمین کنند، در نظر می‌گیرد.

۵- کمیته فهرست اموالی را که برای آن‌ها کمك بین‌المللی فراهم آمده تنظیم، تکمیل و منتشر می‌کند.

٦- کمیته در مورد استفاده از منابع صندوق که به‌موجب ماده ۱۵ کنوانسیون حاضر تأسیس می‌شود، تصمیم می‌گیرد و وسائلی را برای افزایش منابع صندوق تأمین می‌کند و در این مورد، کلیه تدابیر سودمند را اتخاذ می‌نماید.

۷- کمیته با سازمان‌های بین‌المللی و ملی، دولتی و غیردولتی، که دارای مقاصد مشابهی با هدف‌های کنوانسیون حاضر هستند، همکاری می‌کند. کمیته می‌تواند به‌منظور اجرای برنامه‌ها و طرح‌های خود از این سازمان‌ها به‌ویژه مرکز بین‌المللی مطالعات برای حفاظت و مرمت اموال فرهنگی (مرکز رم) شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌ها (ICOMOS) و اتحادیه بین‌المللی حفظ طبیعت و منابع آن (IUCN) و همچنین از دستگاه‌های عمومی یا خصوصی و اشخاص استمداد کند.

۸- تصمیمات کمیته با اکثریت دو سوم اعضاء حاضر که در اخذ رأی شرکت می‌کنند، اتخاذ می‌گردند، جلسه با حضور اکثریت اعضاء رسمیت می‌یابد.

ماده ۱٤-۱- یك دبیرخانه که توسط مدیر کل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، معین خواهد شد به کمیته میراث جهانی کمك می‌کند.

۲- مدیر کل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد با حداکثر استفاده ممکن از خدمات مرکز بین‌المللی تحقیقات برای حفاظت و مرمت اموال فرهنگی (مرکز رم) و شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌ها (ICOMOS) و اتحادیه بین‌المللی برای حفظ طبیعت و منابع آن (IUCN) در حدود صلاحیت و امکانات هر یك، اسناد کمیته، دستور جلسات آنرا تنظیم می‌کند و اجرای تصمیمات کمیته را تأمین می‌نماید.

٤- صندوق حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان

ماده ۱۵-۱- به‌موجب این کنوانسیون صندوقی برای حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان که دارای اهمیت استثنائی هستند، به نام «صندوق میراث جهانی» تأسیس می‌شود.

۲- این صندوق بر طبق مقررات آئین‌نامه مالی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد از وجوه سپرده شده، تشکیل می‌گردد.

۳- منابع صندوق عبارت خواهد بود از:

الف- سهمیه‌های اجباری و سهمیه‌های داوطلبانهٔ دولت‌های متعاهد کنوانسیون حاضر

ب - وجوه پرداختی، عطایا یا و هبه‌های:

۱- سایر دولت‌ها

۲- سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد و دیگر سازمان‌های ملل متحد، به‌ویژه برنامه توسعه ملل متحد و دیگر سازمان‌های بین‌الدول

۳- دستگاه‌های عمومی یا خصوصی یا اشخاص

ج - هر گونه بهره‌یی که به منابع صندوق تعلق گیرد

د - حاصل وجوه جمع‌آوری‌شده و درآمدهایی که از نمایش‌ها به نفع صندوق تربیت می‌یابد، و

ه- کلیه منابع دیگر که تحصیل آن، به‌موجب آئین‌نامه‌یی که کمیته میراث جهانی تنظیم خواهد کرد، مجاز است.

٤- وجوه پرداختی به صندوق و سایر اشکال کمك نسبت به کمیته مذکور فقط در مقاصدی که به وسیله کمیته تعیین می‌شود، صرف می‌گردد. کمیته می‌تواند وجوهی را که برای یك برنامه یا یك طرح ویژه، اختصاص یافته، بپذیرد، مشروط بر آن‌که کمیته نسبت به تحقق یافتن این برنامه یا اجرای این طرح تصمیم اتخاذ کرده باشد. وجوه پرداختی به صندوق متضمن تحمیل هیچ شرط سیاسی نمی‌تواند بود.

ماده ١٦-۱- دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر، بدون لطمه زدن به سهمیه‌های اضافی داوطلبانه، ملزم می‌شوند که هر دو سال یك‌بار، سهمیه‌ها را که مبلغ آن‌ها بر حسب درصد یکسانی که درباره همه کشورها قابل اجرا است، محاسبه خواهد شد، به‌طور منظم بپردازند. مجمع عمومی کشورهای عضو این کنوانسیون که طی اجلاسیه کنفرانس عمومی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد تشکیل خواهد شد، درباره میزان سهمیه‌ها تصمیم اتخاذ خواهد کرد. این تصمیم مجمع عمومی با اکثریت آراء دولت‌های عضو که در جلسه حاضرند و در رأی دادن شرکت می‌کنند و موضوع بند ۲ این ماده را اعلام نکرده‌اند، اتخاذ خواهد گردید، سهمیه اجباری دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر در هیچ مورد نمی‌تواند از یك درصد سهمیه این دولت‌ها در بودجه عادی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، تجاوز کند.

۲- معهذا، هر یك از دولت‌های مذکور در ماده ۳۱ یا ۳۲ کنوانسیون حاضر می‌تواند، هنگام تسلیم اسناد تصویب، قبولی یا الحاق، اعلام کند که خود را ملزم به اجرای مقررات بند (۱) ماده حاضر نمی‌داند.

۳- هر دولت عضو این کنوانسیون که اعلامیه مذکور در بند (۲) این ماده را صادر کرده باشد، می‌تواند در هر زمان با ارسال یادداشتی برای مدیرکل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، آن را پس بگیرد، با وجود این استرداد اعلامیه، دربارهٔ سهمیهٔ اجباری دین آن دولت، از تاریخ تشکیل مجمع عمومی بعدی دولت‌های متعاهد این کنوانسیون، نافذ خواهد بود.

٤- برای آن‌که کمیته بتواند انجام مؤثر اقدامات خود را پیش‌بینی کند سهمیه‌های دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر که اعلامیه مذکور در بند (۲) این ماده را صادر کرده‌اند، باید بر پایه منظمی و لااقل هر دو سال یك‌بار پرداخته گردد و میزان آن کمتر از سهمیه‌هایی که در صوت قبول مقررات بند (۱) ماده حاضر می‌بایستی ملزم به پرداخت آن باشند، نخواهد بود.

۵- هر دولت عضو کنوانسیون که در پرداخت سهمیه اجباری یا داوطلبانهٔ خود در سال جاری و سال قبل از آن تأخیر کرده باشد، نمی‌تواند در کمیته میراث جهانی انتخاب گردد. لیکن این قاعده در نخستین دوره انتخابات مجری نخواهد بود. در صورتی‌که چنین دولتی قبلا عضو کمیته بوده، دوره عضویت آن هنگام انتخابات مذکور در بند (۱) ماده ۸ کنوانسیون حاضر خاتمه خواهد یافت.

ماده ۱۷- دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر، ایجاد بنیادها یا انجمن‌های ملی عمومی و خصوصی را که هدف آن‌ها جلب کمك‌های بلاعوض برای حمایت از میراث‌های فرهنگی و طبیعی مذکور در مواد ۱ و ۲ این کنوانسیون است، در نظر گرفته یا تسهیل خواهند کرد.

ماده ۱۸- دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر در تلاش‌های بین‌المللی که برای جمع‌آوری وجوه به نفع صندوق میراث جهانی زیر نظر سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد تنظیم می‌گردد، همکاری می‌کنند. این دولت‌ها، جمع‌آوری وجوهی را که توسط سازمان‌های مذکور در بند ۳ ماده ۱۵ بدین منظور صورت می‌گیرد، تسهیل می‌کنند.

۵- شرایط و چگونگی کمك بین‌المللی

ماده ۱۹- هر دولت عضو کنوانسیون حاضر می‌تواند برای حفظ قسمتی از میراث فرهنگی و طبیعی واقع در قلمرو خود که دارای ارزش استثنائی جهانی است تقاضای کمك بین‌المللی نماید. دولت مذکور باید اطلاعات و اسناد پیش‌بینی شده در ماده ۲۱ را که در اختیار دارد و برای اخذ تصمیم مورد نیاز کمیته است به درخواست خود ضمیمه کند.

ماده ۲۰- کمك‌های بین‌المللی پیش‌بینی شده در کنوانسیون حاضر با رعایت مقررات بند ۲ ماده ۱۳ و بند (ج) مواد ۲۲ و ۲۳ فقط به آن دسته از میراث فرهنگی و طبیعی اختصاص می‌یابد که کمیته میراث جهانی تصمیم به درج آن‌ها در فهرست‌های مذکور در بندهای ۲ و ٤ ماده ۱۱ گرفته و یا ممکن است چنین تصمیمی اتخاذ کند.

ماده ۲۱-۱- کمیته میراث جهانی نحوه رسیدگی به تقاضاهای کمك بین‌المللی را تعیین و به‌ویژه نکاتی را که باید در تقاضا منظور شود، مشخص می‌کند در تقاضای مزبور باید عملیات مورد نظر، اقدامات لازم، برآورد مخارج آن‌ها، فوریت و دلائلی که به‌موجب آن، منابع دولت درخواست‌کننده بآن امکان مواجهه با مجموع مخارج را نمی‌دهد، ذکر گردد. درخواست‌ها، در صورت امکان باید متکی بر نظر کارشناسان باشد.

ماده ۲۱-۲- تقاضاهایی که بر مبنای وقوع مصائب طبیعی و سوانح، اعلام می‌گردند به علت آن‌که مستلزم عملیات فوری

هستند، باید سریعاً و با اولویت در کمیته مورد بررسی قرار گیرند. کمیته باید برای مقابله با این‌گونه احتمالات، وجوه ذخیره در اختیار داشته باشد.

ماده ۲۱-۳- کمیته قبل از اخذ تصمیم، بمطالعات و مشاوره‌هایی که لازم تشخیص دهد، مبادرت خواهد جست.

ماده ۲۲- کمکی که از جانب کمیته میراث جهانی اعطاء می‌گردد ممکن است صورت‌های زیر باشد:

الف- مطالعات درباره مسائل هنری، علمی و فنی ناشی از حمایت، حفاظت، شناساندن و احیای میراث فرهنگی و طبیعی، بنحوی که در بندهای ۲ و٤ ماده ۱۱ این کنوانسیون تعریف شده است.

ب- در اختیار گذاردن کارشناسان، تکنیسین‌ها و نیروی انسانی واجد صلاحیت به‌منظور مراقبت در حسن اجرای طرح مصوب.

ج - تربیت کارشناسان در کلیه سطوح در زمینه تشخیص، حمایت، حفاظت، شناساندن و احیای میراث فرهنگی و طبیعی.

د - تهیه تجهیزاتی که دولت مربوط در اختیار ندارد و تهیه آن‌ها نیز برای آن دولت مقدور نیست.

ه- اعطای وام‌های درازمدت با بهره کم یا بدون بهره

و - اختصاص کمک‌های بلاعوض در موارد استثنائی و برای مقاصد خاص.

ماده ۲۳- کمیته میراث جهانی همچنین می‌تواند به مراکز ملی یا منطقه‌یی تربیت کارشناسان در کلیه سطوح در زمینه تشخیص، حمایت، حفاظت، شناساندن و احیای میراث فرهنگی، کمك بین‌المللی مبذول دارد.

ماده ٢٤- کمك وسیع و مهم بین‌المللی، وقتی اعطاء می‌شود که یك مطالعه علمی، اقتصادی و فنی مبسوط بدواً انجام گرفته باشد این مطالعه باید به استعانت پیشرفته‌ترین حمایت، حفاظت، شناساندن و احیای میراث فرهنگی و طبیعی انجام شود و به مقاصد کنوانسیون حاضر پاسخ گوید و نیز وسائل استفاده معقول از منابع موجود در کشور مربوط را ارائه دهد.

ماده ۲۵- اصولاً، فقط قسمتی از مخارج عملیات لازم بر عهده جامعه بین‌المللی خواهد بود و مشارکت دولتی که از کمك بین‌المللی بهره‌مند می‌شود، بخش اساسی منابع اختصاص یافته به هر برنامه یا طرح را در بر خواهد گرفت مگر آن‌که منابع دولت مذکور برای این منظور کافی نباشد.

ماده ٢٦- کمیته میراث جهانی و دولت دریافت‌کننده کمك، ضمن موافقت‌نامه‌یی که بین خود منعقد می‌سازند، شرایطی را که به‌موجب آن برنامه یا طرح مشمول کمك بین‌المللی با رعایت مقررات کنوانسیون حاضر اجرا خواهد گردید، تعیین خواهند کرد. بر عهده دولت دریافت‌کننده کمك بین‌المللی است که بر طبق شرایط مقرر در موافقت‌نامه مذکور، به حمایت حفاظت و شناساندن اموالی که بدین ترتیب محافظت می‌گردد، ادامه دهد.

٦- برنامه‌های آموزشی

ماده ۲۷-۱- دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر با استفاده از کلیه وسائل ممکن و به‌ویژه به‌وسیله برنامه‌های آموزشی و اطلاعاتی کوشش می‌کنند که احترام و پیوند ملت‌های خود را نسبت به میراث فرهنگی و طبیعی مذکور در مواد ۱ و ۲ کنوانسیون حاضر تقویت نمایند.

۲- آن‌ها متعهد می‌شوند که به‌طور وسیع عامه مردم را از خطراتی که متوجه این میراث است و نیز از فعالیت‌هایی که در قالب کنوانسیون حاضر انجام می‌شود، آگاه سازند.

ماده ۲۸- دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر که بر طبق آن کمك بین‌المللی دریافت می‌دارند، تدابیر لازم را برای شناساندن

اهمیت اموال موضوع این کمك بین‌المللی و نقشی که کمك مذکور ایفاء می‌کند، اتخاذ می‌نمایند.

۷- گزارش‌ها

ماده ۲۹-۱- دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر گزارش‌هایی به کنفرانس عمومی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، در موعدها و به‌صورت‌هایی که کنفرانس عمومی مقرر خواهد داشت، ارائه خواهند کرد. ضمن این گزارش‌ها مقررات قانونی و آئین‌نامه‌یی و سایر تدابیری که برای اجرای کنوانسیون حاضر، اتخاذ گردیده، همچنین تجاربی که در این زمینه بدست آمده، تصریح خواهند شد.

۲- این گزارش‌ها به اطلاع کمیته میراث جهانی خواهد رسید.

۳- کمیته در هر یك از اجلاسیه‌های عادی کنفرانس عمومی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، در مورد فعالیت‌های خود گزارشی مطرح خواهد کرد.

۸- مقررات نهائی

ماده ۳۰- کنوانسیون حاضر به زبان‌های انگلیسی، عربی، اسپانیائی، فرانسه و روسی، که هر پنج متن به‌طور مساوی معتبرند، تنظیم گردیده است.

ماده ۳۱-۱- کنوانسیون حاضر مورد تصویب یا قبول دولت‌های عضو سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد بر حسب قوانین اساسی مربوط آن‌ها، قرار خواهد گرفت.

۲- اسناد تصویب یا قبولی به مدیر کل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد تسلیم خواهند شد.

ماده ۳۲-۱- کنوانسیون حاضر، بنا به دعوت کنفرانس عمومی سازمان، برای الحاق هر دولت غیر عضو سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، مفتوح است.

۲- الحاق به این کنوانسیون با تسلیم سند الحاق به مدیر کل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، تحقق خواهد یافت.

ماده ۳۳- کنوانسیون حاضر سه ماه پس از تاریخ تسلیم بیستمین سند تصویب قبولی یا الحاق منحصراً برای دولت‌هایی که سند تصویب، قبولی یا الحاق خود را در تاریخ مذکور یا قبل از آن تسلیم کرده‌اند، لازم‌الاجراء خواهد شد و در مورد هر دولت دیگر سه ماه پس از تسلیم سند تصویب، قبولی یا الحاق، لازم‌الاجراء خواهد بود.

ماده ۳٤- مقررات زیر شامل آن دسته از دولت‌های متعاهد کنوانسیون حاضر که دارای یك نظام فدرال یا غیر متمرکز هستند، خواهد گردید:

الف- امور راجع به مقررات این کنوانسیون که اجرای آن‌ها مربوط به عمل قانونی قوه مقننه فدرال یا مرکزی است، تعهدات حکومت فدرال یا مرکزی در حکم تعهدات دولت‌های عضو که دارای دولت فدرال نیستند خواهد بود.

ب- درباره امور راجع به مقررات این کنوانسیون که اجرای آن‌ها مربوط به عمل قانونی هر یك از دولت‌ها، کشورها، ایالات یا ولایات تشکیل دهندهٔ حکومت فدرال، که به‌موجب نظام اساسی فدراسیون، مکلف باخذ تدابیر قانونی نیستند، حکومت فدرال، ضمن اعلام نظر موافق خود، مقررات مذکور را باطلاع مقامات صلاحیتدار دولت‌ها، کشورها، ایالات یا ولایات خواهد رساند.

ماده ۳۵-۱- هر یك از دولت‌های عضو کنوانسیون حاضر می‌تواند آن را فسخ کند.

۲- فسخ کنوانسیون به‌وسیله یك سند کتبی به مدیر کل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، اعلام خواهد گردید.
۳- فسخ کنوانسیون، ۱۲ ماه پس از دریافت سند مربوط، نافذ خواهد بود و بیش از تاریخ نافذ شدن فسخ، تعهدات مالی دولت فسخ‌کننده به قوت خود باقی خواهد ماند.

ماده ۳٦- مدیر کل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، دولت‌های عضو سازمان، دولت‌های غیر مذکور در ماده ۳۲ و نیز سازمان ملل متحد را از تسلیم کلیه اسناد تصویب، قبولی یا الحاق مندرج در مواد ۳۱ و ۳۲ و همچنین از موارد فسخ مذکور در ماده ۳۵ مطلع خواهد کرد.

ماده ۳۷-۱- کنوانسیون حاضر ممکن است به‌وسیله کنفرانس عمومی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، مورد تجدیدنظر قرار گیرد. ولی تجدیدنظر فوق فقط درباره دولت‌هائی که متن تجدیدنظرشده کنوانسیون را بپذیرند، لازم‌الاجراء خواهد بود.

۲- در صورتی‌که کنفرانس عمومی، کنوانسیون جدیدی را تصویب کند که تمام یا قسمتی از کنوانسیون حاضر را مورد تجدید نظر قرار دهد و کنوانسیون جدید ترتیب دیگری را مقرر نکرده باشد کنوانسیون حاضر پس از تاریخ لازم‌الاجراء شدن کنوانسیون جدید، برای تصویب، قبولی یا الحاق مفتوح نخواهد بود.

ماده ۳۸- کنوانسیون حاضر بر طبق ماده ۱۰۳ منشور ملل متحد بنا به تقاضای مدیرکل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد در دبیر خانه ملل متحد ثبت خواهد شد.

به تاریخ ۲۳ نوامبر ۱۹۷۲ در پاریس، این کنوانسیون در دو نسخه اصلی حاوی امضای رئیس هفدهمین اجلاسیه کنفرانس عمومی و مدیرکل سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد در بایگانی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد ضبط خواهد شد و رونوشت‌های مصدق آن به همه دولت‌های مذکور در مواد ۳۱ و ۳۲ و همچنین سازمان ملل متحد ابلاغ خواهد گردید.

کنوانسیون فوق مشتمل بر یك مقدمه و سی و هشت ماده منضم بقانون الحاق ایران به کنوانسیون حمایت میراث فرهنگی و طبیعی جهان می‌باشد.

قانون توسعه صنعت ایران‌گردی و جهان‌گردی مصوب ۱۳۷۰/۷/۷ با اصلاحات و الحاقات بعدی

ماده ۱- منظور از ایران‌گردی و جهان‌گردی عبارت است از هر نوع مسافرت انفرادی و یا گروهی که بیش از ۲٤ ساعت بوده و به‌منظور کسب و کار نباشد.

ماده ۲ (اصلاحی ۱۳۷۵/۱۱/۹)- به‌منظور تعیین سیاست‌های ایران‌گردی و جهان‌گردی و ایجاد هماهنگی لازم بین دستگاه‌های ذی‌ربط شورای‌عالی ایران‌گردی و جهان‌گردی به ریاست معاون اول رئیس‌جمهور و عضویت وزرای فرهنگ و ارشاد اسلامی، امور خارجه، امور اقتصادی و دارایی، فرهنگ و آموزش عالی، راه و شهرسازی، کشور، رییس سازمان حفاظت از محیط‌زیست و رییس سازمان برنامه و بودجه تشکیل می‌شود.

تبصره: اساسنامه مربوط به وظایف این شورا توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تهیه و به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

ماده ۳- هر جهانگرد خارجی که از کشور خارج می‌شود می‌تواند بر اساس تسهیلات مقرر در این قانون علاوه بر لوازم شخصی متعارف خود حداکثر تا میزانی که در آئین‌نامه اجرایی این قانون تعیین می‌شود صنایع دستی یا محصولات مجاز کشور و کتاب و مطبوعات را با حفظ جنبه غیرتجاری آن از کشور خارج نماید.

ماده ٤- گمرك ایران موظف است تسهیلات ویژه جهت جهانگردان خارجی به ترتیبی که در آئین‌نامه این قانون معین خواهد شد در مبادی ورودی و خروجی ایجاد نماید.

ماده ٥- بانك‌ها موظفند جهت تشویق سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی در زمینه ایجاد و توسعه تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی تسهیلات بانکی را به نرخ صنعتی تأمین و پرداخت نمایند.

ماده ٦- سازمان زمین شهری، شهرداری‌ها، سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور و سایر وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط موظفند زمین مورد نیاز برای احداث تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی را با معرفی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به قیمت منطقه‌ای یا تمامشده به گونه‌ای که موجب تقلیل درآمد عمومی نشود به متقاضیان واگذار نمایند. بدیهی است اراضی مزبور صرفاً برای منظور فوق واگذار و قابل انتقال به غیر نمی‌باشد و هرگونه تغییر کاربری آن و یا عدم اجرای پروژه در مهلت مقرر موجب برگشت به مالکیت دولت خواهد شد و متقاضی که هیچ‌گونه ادعائی را ندارد.

تبصره: تغییر کاربری تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی بدون موافقت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در هر شرایطی ممنوع است و در صورت موافقت کلیه تخفیفات و تسهیلات و معافیت‌های داده‌شده برای تأسیسات مزبور ملغی و بایستی عین یا معادل آن به قیمت کارشناسی روز به دولت پرداخت شود.

ماده ۷ (اصلاحی ۱۳۷۵/۱۱/۹)- صدور یا تمدید هرگونه مجوز تأسیس و ایجاد دفاتر خدمات سیاحتی و زیارتی و تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی و نیز تعلیق یا لغو آن به عهده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است. کلیه دفاتر خدمات سیاحتی، زیارتی و تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی متعلق به بخش دولتی، خصوصی و نهادهای انقلاب اسلامی و مؤسسات عمومی غیردولتی موظف به رعایت سیاست‌ها و خط‌مشی‌های ابلاغی مربوط به ایران‌گردی و جهان‌گردی توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی هستند.

تبصره ۱ (اصلاحی ۱۳۷۵/۱۱/۹): مرجع صدور، تمدید، تعلیق یا لغو مجوز تأسیس دفاتر خدمات مسافرتی وزارت راه و شهرسازی است.

تبصره ۲ (الحاقی ۱۳۷۵/۱۱/۹): کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی که اقدام به فعالیت‌های سیاحتی و زیارتی و ایجاد تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی و تأسیس دفاتر خدمات سیاحتی و زیارتی و مسافرتی کرده و یا می‌کنند موظفند حسب مورد نسبت به اخذ مجوزهای موضوع این ماده و تبصره یك آن اقدام نمایند و در صورت عدم اخذ مجوزهای یادشده به جریمه نقدی از پنج میلیون (٥٠٠٠٠٠٠) ریال تا ده میلیون (١٠٠٠٠٠٠٠) ریال و تعطیل دایمی محل کار محکوم خواهند شد.

تبصره ۳ (اصلاحی ۱۳۷۵/۱۱/۹): میزان حداقل و حداکثر جریمه نقدی یادشده در تبصره ۲ هر دو سال یك‌بار به‌وسیله وزارت‌خانه‌های فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت راه و شهرسازی بازبینی و عندالاقتضاء پیشنهاد جدید جهت بررسی و تصویب به شورای‌عالی ایران‌گردی و جهان‌گردی ارایه خواهد شد.

تبصره ٤ (اصلاحی ۱۳۷۵/۱۱/۹): میزان وجوهی که بابت صدور یا تمدید مجوزهای موضوع این قانون اخذ می‌شوند به

پیشنهاد جداگانه وزارت‌خانه‌های فرهنگ و ارشاد اسلامی و راه و شهرسازی و تصویب شورای‌عالی ایران‌گردی و جهان‌گردی تعیین خواهد شد.

تبصره ۵ (اصلاحی ۱۳۷۵/۱۱/۹): وجوه حاصل از صدور یا تمدید مجوزها یا اخذ جرایم موضوع این ماده به حساب خزانه‌داری کل واریز می‌شود تا معادل صد درصد (۱۰۰ ٪) آن به نسبت دریافتی توسط سازمان برنامه و بودجه در بودجه سالانه وزارت‌خانه‌های فرهنگ و ارشاد اسلامی و راه و شهرسازی به‌منظور توسعه و گسترش فعالیت‌های ایران‌گردی و جهان‌گردی و امور خدمات سیاحتی، زیارتی و مسافرتی گنجانده شود.

تبصره ٦ (اصلاحی ۱۳۷۵/۱۱/۹): آیین‌نامه اجرایی این ماده و سایر آیین‌نامه‌هایی که به تبع آن باید اصلاح شوند ظرف سه ماه از تاریخ ابلاغ این قانون به پیشنهاد وزارت‌خانه‌های فرهنگ و ارشاد اسلامی و راه و شهرسازی و دادگستری به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

تبصره ۷ (الحاقی ۱۳۷۵/۱۱/۹): کلیه قوانین و مقررات مغایر لغو می‌شود.

ماده ۸- کلیه تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی، دفاتر خدمات مسافرتی و سایر تأسیسات مشابه از هر نظر اعم از سوخت، آب و برق، عوارض، مالیات، وام بانکی و غیره مشمول تعرفه‌ها مقررات و دستورالعمل‌های بخش صنایع می‌باشند.

ماده ۹- فعالیت‌های امور حج و زیارت در زمینه ایجاد تأسیسات و ارائه خدمات به منظور برگزاری تورهای زیارتی اعم از اعزام ایرانیان به اماکن زیارتی خارج از کشور و همچنین ورود زوار سایر کشورها جهت زیارت اماکن زیارتی ایران نیز مشمول تسهیلات پیش‌بینی‌شده در این قانون می‌گردد.

ماده ۱۰- کلیه مراکز، هتل‌ها و تأسیسات سیاحتی متعلق به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی که به عللی در اختیار سازمان‌ها و نهادها و ارگان‌های دیگر است به‌جز اماکنی که طبق عقود شرعی واگذار شده باشد مجدداً برای تحقق این طرح حداکثر ظرف شش ماه در اختیار وزارت مذکور قرار می‌گیرد و نیز تمام مراکز سیاحتی و هتلها و تأسیساتی که تغییر کاربری یافته‌اند به وضعیت اولیه بازگشته و در اختیار صنعت ایران‌گردی و جهان‌گردی قرار می‌گیرد.

تبصره: در پایان مهلت قانونی هرگونه تصرف در تأسیسات و مراکز موضوع فوق تصرف غیرقانونی در اموال دولتی محسوب و طبق قانون با متصرف برخورد خواهد شد.

ماده ۱۱- آئین‌نامه اجرایی این قانون بنا به پیشنهاد مشترك وزارت‌خانه‌های امور اقتصادی و دارائی و فرهنگ و ارشاد اسلامی تهیه و به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

ماده ۱۲- از تاریخ تصویب این قانون کلیه قوانین مغایر از درجه اعتبار ساقط است.

قانون فوق مشتمل بر دوازده ماده و سه تبصره در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ هفتم مهرماه یك‌هزار و سیصد و هفتاد مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ١٤ /٧ /١٣٧٠ به تأیید شورای نگهبان رسیده است.

قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی

ماده ۱- سازمان‌های میراث فرهنگی کشور و ایران‌گردی و جهان‌گردی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتزع و از ادغام آن‌ها «سازمان میراث فرهنگی و گردشگری» با کلیه اختیارات و وظایفی که سازمان‌های مذکور به موجب قوانین و مقررات مختلف دارا بوده‌اند و کلیه امکانات، اموال و نیروی انسانی زیرنظر رئیس‌جمهور تشکیل می‌گردد. رئیس سازمان با حکم رئیس‌جمهور منصوب می‌شود.

تبصره ۱: کلیه وظایف و اختیارات وزیر و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در امور میراث فرهنگی و ایران‌گردی و جهان‌گردی به رئیس سازمان منتقل می‌شود.

تبصره ۲: وظایف حاکمیتی سازمان ایران‌گردی و جهان‌گردی به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری منتقل می‌شود و وظایف اجرایی و امور تصدی آن با همه امکانات، اعتبارات، نیروی انسانی، اموال و دارایی‌ها، تعهدات و اعتبارات در قالب یك شرکت دولتی با عنوان شرکت توسعه ایران‌گردی و جهان‌گردی به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری وابسته می‌گردد.

ماده ۲: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری بر اساس اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳٦۷/٤/۲۸ و قانون توسعه صنعت ایران‌گردی و جهان‌گردی مصوب ۱۳۷۰/۷/۷ اداره می‌شود. تعیین وظایف و اختیارات این سازمان ظرف مدت شش ماه پس از تصویب این قانون با رعایت مفاد قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷ با جهت‌گیری واگذاری وظایف تصدی به بخش غیردولتی، حذف وظایف غیرضرور، تفکیك وظایف ملی و استانی با پیشنهاد مشترك سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و تأیید هیأت وزیران به تصویب کمیسیون مشترك رسیدگی کننده به این قانون خواهد رسید.

تبصره: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مکلف است به‌منظور هماهنگی در چگونگی امکان بهره‌گیری از میراث‌های طبیعی کشور و اجرای تعهدات مطروحه در کنوانسیون حفاظت میراث فرهنگی و طبیعی جهان نسبت به تدوین آیین‌نامه‌ای با پیشنهاد مشترك سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و سازمان حفاظت محیط‌زیست اقدام کند. آیین‌نامه مذکور به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

ماده ۳ (اصلاحی ۱۳۹۰/۳/۳۱): شورای‌عالی میراث فرهنگی و گردشگری به ریاست رئیس‌جمهور یا معاون اول رئیس‌جمهور و عضویت رئیس سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و وزرای امور خارجه، راه و شهرسازی، کشور، فرهنگ و ارشاد اسلامی، علوم، تحقیقات و فناوری، امور اقتصادی و دارائی و آموزش و پرورش و رؤسای سازمان‌های مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران و حفاظت محیط‌زیست و چهار نفر کارشناس خبره با پیشنهاد رئیس سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و حکم رئیس‌جمهور تشکیل می‌گردد.

تبصره ۱: رئیس سازمان میراث فرهنگی و گردشگری دبیر شورای‌عالی خواهد بود و دبیرخانه شورای‌عالی در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری تشکیل می‌گردد.

تبصره ۲: کلیه وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، نهادها، شرکت‌ها و مؤسسات دولتی، شهرداری‌ها و کلیه دستگاه‌هایی که شمول قانون بر آن‌ها مستلزم ذکر یا تصریح نام است در حدود وظایف قانونی خود، موظف به اجرای مصوبات این شورای‌عالی می‌باشند.

ماده ٤- وظایف و اختیارات شورای‌عالی میراث فرهنگی و گردشگری به شرح زیر است:

الف- تصویب سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و برنامه‌های کلان امور میراث فرهنگی و گردشگری.

ب- جلب حمایت بخش‌های دولتی و غیردولتی و بخش تعاونی و خصوصی برای تحقق اهداف بخش میراث فرهنگی و گردشگری.

ج- فراهم کردن زمینه سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی و افزایش سهم آن در امور مربوط به میراث فرهنگی و گردشگری.

د- کلیه وظایف قانونی که تا قبل از تصویب این قانون برعهده شورای سازمان میراث فرهنگی کشور و شورای‌عالی ایران‌گردی و جهان‌گردی بوده است.

ه- سایر وظایف و اختیارات تعیین‌شده برای شورای مذکور در این قانون.

تبصره: با پیشنهاد شورای‌عالی میراث فرهنگی و گردشگری و پس از تصویب هیأت وزیران حسب مورد در استان‌هائی که ضرورت ایجاب کند، شورایی مشابه شورای‌عالی به ریاست استاندار و عضویت مدیران کل وزارت‌خانه ها و سازمان‌های مذکور در شورای‌عالی ایجاد خواهد شد.

ماده ٥: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری می‌تواند نگهداری و اداره اماکن و محوطه‌های تاریخی و موزه‌ها را زیرنظر هیأت‌های امنای منتخب انجام دهد. وظایف و اختیارات و چگونگی فعالیت هیأت‌های امناء و نحوه حمایت، نظارت و ارزیابی فعالیت‌های آن‌ها به موجب آیین‌نامه‌ای خواهد بود که به پیشنهاد سازمان میراث فرهنگی و گردشگری به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

ماده ٦: به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور اجازه داده می‌شود در سال ۱۳۸۲، حسب پیشنهاد سازمان‌های موضوع این قانون در محدوده اعتبارات مصوب نسبت به هرگونه جابجائی، تغییر ردیف، کاهش یا افزایش اعتبارات ردیف‌های بودجه‌ای آن‌ها به نحوی که حداکثر تسهیلات لازم را جهت اجرای این قانون فراهم نموده و اختلالی در اداره امور مربوط ایجاد نشود، اقدام نماید.

ماده ۷: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مکلف است برنامه‌های تبلیغی ملی و بین‌المللی برای معرفی میراث فرهنگی ایران و جاذبه‌های جهان‌گردی آن را از طریق رسانه‌های ارتباط جمعی داخلی و خارجی به مرحله اجرا درآورد. کلیه دستگاه‌های اجرائی مکلف به هماهنگی و همکاری با سازمان مذکور می‌باشند.

ماده ۸: به‌منظور فراهم کردن زمینه توسعه پایدار میراث فرهنگی و گردشگری، جلب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی با رعایت قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰/۱۲/۱۹ در ایجاد تأسیسات زیربنائی جهت معرفی بهتر بناها و محوطه‌های تاریخی، تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی و ارائه خدمات مناسب به جهانگردان، دولت می‌تواند در مناطق مستعد کشور و قطب های گردشگری با تأکید بر مناطق کمتر توسعه‌یافته به متقاضیان بخش‌های غیردولتی اجازه تأسیس مناطق نمونه گردشگری را بدهد.

ماده ۹: شورای‌عالی میراث فرهنگی و گردشگری مکلف است متناسب با جایگاه هر یك از کشورها در اهداف بازار جهان‌گردی ایران صدور روادید برای اتباع آن‌ها را به ترتیب زیر دسته‌بندی و به وزارت امور خارجه جهت اقدام ابلاغ نماید:

الف- لغو روادید.

ب- اجازه ورود با پروانه گذر مرزی.

ج- صدور روادید در مبادی ورودی ایران برای مدت معین.

د- صدور روادید در سفارتخانه‌های ایران در خارج از کشور در زمان‌های معین حداکثر ظرف مدت یك هفته.

وزارت امور خارجه مکلف است برای تحقق اهداف جلب جهانگردان خارجی نسبت به صدور روادید برای آنان با رعایت مفاد این ماده اقدام نماید.

سایر وزارت‌خانه‌ها و دستگاه‌های مرتبط با صدور روادید موظف به همکاری با وزارت امور خارجه برای تحقق این ماده می‌باشند.

ماده ۱۰- اختیارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در خصوص معافیت‌های مذکور در بند (ل) اصلاحی ماده (۱۳۹) قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ در محدوده میراث فرهنگی و گردشگری به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری واگذار می‌شود.

ماده ۱۱- دولت مکلف است در صورت وجود تقاضا از سال ۱۳۸۳ برای مدت ده سال همه ساله تا ده درصد (۱۰ ٪) از مجوزهای استفاده از منابع مالی خارجی (فاینانس) مذکور در برنامه‌های توسعه یا قوانین بودجه سالانه را به اجرای طرح‌های جامع توسعه میراث فرهنگی و گردشگری استانی و ملی و ایجاد تأسیسات ایران‌گردی و جهان‌گردی از جمله مراکز اقامتی و پذیرائی، خدمات حمل و نقل و سایر طرح‌های مرتبط، توسط بخش‌های غیردولتی اختصاص دهد.

تبصره: اطلاق این ماده شامل مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام برای استفاده از منابع خارجی نخواهد بود.

ماده ۱۲- این قانون از زمان تصویب لازم الاجراست و کلیه قوانین و مقررات مغایر با این قانون لغو می‌گردد.

قانون فوق مشتمل بر دوازده ماده و هفت تبصره در جلسه علنی روز سه‌شنبه مورخ بیست و سوم دی ماه یك‌هزار و سیصد و هشتاد و دو مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۸۲/۱۱/۱٤ به تأیید شورای نگهبان رسیده است.

■ ■ ■

قانون تشکیل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مصوب ۱۳۹۸/۴/۲۴

ماده واحده- از تاریخ تصویب این قانون سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با تمامی اختیارات و وظایفی که به موجب قوانین و مقررات در مواردی که مغایر شرع نیست با رعایت بند «د» ماده (۲۹) قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶/۷/۸ با اصلاحات و الحاقات بعدی و بند «الف» ماده (۲۸) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴ و بدون توسعه تشکیلات و افزایش نیروی انسانی به «وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی» تبدیل می‌شود.

تبصره ۱: کلیه امکانات، اموال و نیروی انسانی سازمان مزبور در اختیار وزارت‌خانه جدید قرار می گیرد.

تبصره ۲: شرح وظایف این وزارت‌خانه مطابق قوانین مورد عمل سازمان مذکور خواهد بود و دولت موظف است تغییرات در شرح وظایف وزارت‌خانه جدید را حداکثر ظرف مدت یك سال برای تصویب به مجلس شورای اسلامی ارائه کند.

تبصره ۳: هرگونه افزایش نیروی انسانی، امکانات و بار مالی برای وزارت‌خانه موضوع این ماده واحده در طول دوران اجرای برنامه ششم توسعه ممنوع است.

قانون فوق مشتمل بر ماده واحده و سه تبصره در جلسه علنی روز دوشنبه مورخ بیست و چهارم تیرماه یك‌هزار و سیصد و نود و هشت مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۳۹۸/۵/۹ به تأیید شورای نگهبان رسید.

تصویب‌نامه در خصوص سند راهبردی توسعه گردشگری مصوب ۱۳۹۹/۴/۲۹

هیئت وزیران در جلسه ۱۳۹۹/٤/۲۹ به پیشنهاد شماره ٤٦۳۲۲ /۹٦۲۱۰۰ مورخ ۱۳۹٦/۱۲/۲۸ وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و به استناد بند (الف) ماده (۱۰۰) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران تصویب کرد:

کلیه دستگاه‌های مقرر در سند راهبردی توسعه گردشگری به شرح پیوست که تأییدشده به مهر دفتر هیئت دولت است، موظف به اجرای اقدامات مربوط به سند مذکور هستند.

سند راهبردی توسعه گردشگری

۱ـ مقدمه

سند راهبردی توسعه گردشگری با مشخص نمودن خطوط کلان سیاستی بر اساس حوزه مداخلات اصلی حوزه گردشگری، پایه و مبنای اجرایی شدن برنامه ملی توسعه گردشگری خواهد بود. در این راستا، این سند به‌منظور ایجاد زمینه تدوین برنامه ملی گردشگری و پیاده‌سازی اهداف آن در پویاترین حالت ممکن و منطبق با رویکرد افزایش بهره‌وری و همچنین دستیابی به شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری تدوین شده است.

۲ـ در این سند، اصطلاحات زیر در معانی مشروح مربوط به کار می‌روند:

الف) گردشگری: مجموعه فعالیت‌هایی که فرد یا افراد در مسافرت‌های داخلی یا خارجی و به صورت فردی یا گروهی که بیش از (۲٤) ساعت باشد و به‌منظور کسب و کار نباشد، انجام می‌دهند.

ب) سند: سند راهبردی توسعه گردشگری.

پ) برنامه‌ریزی راهبردی: ابزاری که سازمان‌ها را قادر می‌سازد ضمن شناخت محیط و پیگیری مداوم آن، مسیر مناسبی را جهت ادامه فعالیت و رشد و گسترش در پیش گیرند.

ت) مقصد گردشگری: هر کشور، شهر، ناحیه یا محدوده جغرافیایی که از لحاظ جاذبه‌های گردشگری و امکانات، قابلیت و توان لازم برای پذیرش گردشگر را داشته باشد.

ث) توسعه پایدار: توسعه به نحوی که نیازهای نسل کنونی را بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل های بعدی برای برآوردن نیازهایشان، تأمین کند.

ج) گردشگری پایدار: نوعی از گردشگری که آثار اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی فعلی و آتی خود را کاملاً مد نظر قرار می‌دهد و در قبال این اثرات مسئول و متعهد است و به تأمین نیازهای بازدیدکنندگان، صنعت گردشگری، محیط‌زیست و

جامعه میزبان می‌پردازد.

چ) برنامه ملی: برنامه ملی توسعه گردشگری، به عنوان برنامه اجرایی این سند، شامل تنظیم و تدوین چهارچوب توسعه بلندمدت برای گردشگری و یك برنامه اقدام کوتاه‌مدت برای فعالیت‌ها و اقدامات اولویت‌دار می‌شود.

۳- چشم‌انداز سند

ایران به سبب برخورداری از منابع غنی جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی، با تمرکز بر گردشگری می‌تواند با راهبردها و برنامه‌های منظم و منسجم، وابستگی خود را به منابع نفتی کاهش دهد و به عنوان یك منبع پایدار از حوزه گردشگری بهره‌مند شود. بنابراین گردشگری باید به سمت توسعه پایدار (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی) حرکت کند و در راستای توسعه ظرفیت‌ها و ارتقای قابلیت‌های موجود در زمینه‌های میراث فرهنگی (ملموس و غیرملموس)، میراث طبیعی، دانش‌ها و هنرهای سنتی، فناوری بومی و صنایع دستی گام بردارد. از سوی دیگر، با در نظر داشتن سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه ابلاغی مقام معظم رهبری و لزوم حرکت کشور به سمت اقتصاد بدون اتکا به نفت، صنعت گردشگری می‌تواند نقش اساسی را در تنوع بخشی اقتصادی ایفا کند. جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ بر اساس ارزش‌های حاکم بر کشور، با اتخاذ رویکرد توسعه پایدار، همه‌جانبه و متوازن، استفاده منطقی از میراث تاریخی، فرهنگی و طبیعی و استفاده حداکثری از مشارکت بخش خصوصی به عنوان یکی از پیشران‌های توسعه کشور، از نظر توسعه‌یافتگی صنعت گردشگری جزء کشورهای برتر منطقه خواهد بود.

٤- بیانیه مأموریت

فراهم ساختن زمینه توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران به گونه‌ای که به موجب آن حفظ، تقویت و عرضه هویت فرهنگی و ارزش‌های حاکم بر جامعه، ارتقای آگاهی و فرهنگ‌سازی در زمینه گردشگری، بهبود رقابت‌پذیری کشور در این حوزه، ارتقای کیفیت تجربه گردشگر از طریق نوآوری و تنوع بخشی به محصولات گردشگری، توزیع متوازن زمانی و مکانی سفر در کشور، تسهیل ورود به فضای کسب و کار گردشگری، اشتغال‌زایی، ارزآوری و درآمدزایی و هدایت ذی‌نفعان اصلی در توسعه صنعت گردشگری در راستای رویکرد گردشگری پایدار حاصل شود.

٥- ارزش‌ها

الف) توسعه گردشگری در راستای تقویت هویت دینی - ملی.

ب) صیانت از ارزش‌های ایرانی - اسلامی، تنوع قومی، میراث فرهنگی و طبیعی و احیا، ترویج و توسعه هنرهای سنتی و صنایع دستی.

پ) رعایت منشور (کد) اخلاق گردشگری.

ت) تأکید بر الگوی توسعه گردشگری جامعه‌محور.

ث) بهره‌مندی و دسترسی عادلانه همگانی به سفر.

ج) رعایت اصول توسعه پایدار در گردشگری.

٦- اهداف کلان

الف) اهتمام به تحکیم هویت فرهنگی، حفظ ارزش‌ها، میراث طبیعی، فرهنگی و صنایع دستی.

ب) معرفی کشور به عنوان مقصد گردشگری و معرفی آثار میراث فرهنگی و طبیعی ایران به سایر ملل.

پ) بهبود فضای کسب و کار و افزایش اشتغال کارآمد با تأکید بر جوامع محلی، جوانان و زنان در صنعت گردشگری از طریق فرهنگ‌سازی.

ت) ارتقای سطح رفاه و نشاط اجتماعی.

ث) تقویت همکاری‌های نهادی و بین بخشی در راستای توسعه صنعت گردشگری.

ج) تقویت مشارکت بخش عمومی - خصوصی در راستای افزایش رقابت پذیری گردشگری.

چ) ارتقای کیفیت تجربه گردشگران.

ح) همکاری در توسعه متوازن منطقه‌ای کشور.

خ) افزایش سهم خدمات گردشگری از درآمدهای ملی.

د) تلاش در راستای تحقق اهداف دیپلماسی عمومی و دیپلماسی فرهنگی کشور با بهبود تصویر ذهنی از ایران در سطح بین‌المللی.

۷- حوزه همکاری دستگاه‌های مرتبط با گردشگری

با توجه به نیاز مبرم گردشگری کشور به وجود نقشه راهی به عنوان تعیین‌کننده خط‌مشی اصلی توسعه گردشگری، سند بر اساس اسناد بالادستی حوزه گردشگری تهیه و تدوین شده است. بدیهی است سند مذکور به دلیل ماهیت فرابخشی گردشگری، باید با همکاری نهادهای مختلف اجرا و پیاده‌سازی شود. بر همین اساس تمامی دستگاه‌ها و نهادهای دولتی ذی‌ربط در سطوح ملی، استانی، شهرستانی و محلی و بخش خصوصی مربوط، ملزم به همکاری و هماهنگی در برنامه‌های کاری خود با رویکردهای سند هستند و در این راستا ضروری است از تخصیص بودجه برای پیاده‌سازی برنامه‌ها اطمینان حاصل کنند. بنابراین موارد زیر به عنوان زمینه‌های همکاری بین دستگاهی از میان وظایف ذاتی دستگاه‌ها احصا (جدول شماره (۱)) و بر اساس راهبردهای کلان سند حاضر، در قالب احکام (جدول شماره (۲)) آمده است. در جدول مربوط به احکام، مقصود از وزارت‌خانه، وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است.

جدول شماره (۱)

ردیف	دستگاه همکار اصلی	حوزه همکاری
۱	وزارت امور خارجه	الف - تهیه بسته اجرایی[۱] دیپلماسی گردشگری ب - تسهیل و تسریع صدور و لغو روادید پ - تنظیم موافقت‌نامه‌ها برای لغو روادید
۲	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	الف - شناساندن فرهنگ و هنر ایرانی به جهانیان از طریق فعالیت‌های فرهنگی - تبلیغاتی در داخل و خارج از کشور ب - بهره‌گیری از ابزار و امکانات به‌منظور ترویج و معرفی میراث فرهنگی و قابلیت‌های گردشگری کشور در سطح بین‌المللی و داخلی
۳	وزارت راه و شهرسازی	الف - اثرگذاری بر توسعه گردشگری با تهیه و ارایه پیشنهادهای مؤثر بر گردشگری و طرح‌های توسعه شهری و منطقه‌ای به مراجع ذی‌ربط ب - توسعه و گسترش زیرساخت‌های حمل و نقل گردشگری پ - ارایه پیشنهادهای لازم جهت به روزرسانی، بازنگری یا تکمیل قوانین و مقررات ناظر بر نحوه بهره‌برداری از حمل و نقل هوایی، زمینی و ریلی
۴	وزارت اطلاعات	الف - تسهیل روند تأیید و اعطای روادید به گردشگران خارجی ب - بررسی مسایل امنیتی در ارتباط با متقاضیان روادید ورود به کشور پ - واپایش (کنترل) مسایل امنیتی در ارتباط با گردشگران خارجی در زمان اقامت در کشور ت - مشارکت در سیاست‌گذاری و توافقات مربوط به لغو روادید با سایر دولت‌ها ث - تسریع و تسهیل در پاسخ به استعلامات امنیتی متقاضیان تأسیس مؤسسات گردشگری و مراکز اقامتی
۵	وزارت کشور	الف - فراهم کردن موجبات حفظ امنیت گردشگران ب - ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های اطلاعاتی، انتظامی و نظامی پ - سیاست‌گذاری، راهبری و نظارت بر امور مربوط به اتباع خارجی ت - تشکیل و مدیریت کمیسیون ارتقای امنیت گردشگران خارجی ث - زمینه‌سازی برای فعالیت مطلوب تشکل‌های غیردولتی
۶	نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران	الف - تأمین امنیت گردشگران ب - واپایش (کنترل) مدارک گذرنامه‌ای گردشگران در مرزهای ورودی به‌منظور تنظیم آمارهای گردشگری پ - نظارت بر اماکن اقامتی و تأسیسات گردشگری
۷	مرکز آمار ایران	احصا و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات صنعت گردشگری و ارایه آن به دستگاه‌های ذی‌ربط در حوزه گردشگری
۸	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	توسعه و همگام‌سازی آموزش‌های سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور در حوزه گردشگری با سیاست‌های وزارتخانه

۱. بسته اجرایی، مجموعه‌ای از چندین پروژه به‌هم‌پیوسته یا خوشه‌ای از پروژه‌های متجانس و به‌هم‌مرتبط اولویت‌دار است که به‌منظور حل یك مشکل اقتصادی، اجتماعی یا فرهنگی در چهارچوب اهداف برنامه به اجرا درمی‌آید.

ادامه جدول شماره (۱)

ردیف	دستگاه همکار اصلی	حوزه همکاری
۹	وزارت صنعت، معدن و تجارت	سیاست‌گذاری و تخصیص جوایز صادراتی، شرکت در نمایشگاه‌ها و نظایر آن
۱۰	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	الف - برگزاری رویدادهای آموزشی و هم‌اندیشی‌ها (سمینارها) ب-برنامه‌ریزی‌واجرای‌دوره‌های‌آموزشی‌مرتبط‌با گردشگری درمقاطع‌مختلف‌دانشگاهی پ - برقراری تعامل با مراکز آموزشی و دانشگاهی سایر کشورها
۱۱	وزارت آموزش و پرورش	آموزش مفاهیم و ارتقای سواد گردشگری در برنامه‌های آموزشی مدارس
۱۲	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	الف - توسعه زیرساخت‌های گردشگری سلامت ب - توسعه و ترویج گردشگری طب سنتی پ - تهیه و ارایه داده و اطلاعات مرتبط با حوزه گردشگری ت - نظارت مؤثر بهداشتی برای ارتقای کیفی خدمات گردشگری
۱۳	وزارت امور اقتصادی و دارایی	تهیه بسته مشوق‌های رونق اقتصاد گردشگری با همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط
۱۴	وزارت جهاد کشاورزی	واگذاری اراضی برای طرح‌های سرمایه‌گذاری گردشگری با در نظر داشتن ملاحظات زیست‌محیطی
۱۵	سازمان صدا و سیما	الف - تهیه و پخش محصولات رسانه‌ای با موضوعات میراث فرهنگی،گردشگری و صنایع دستی در سطح داخلی و بین‌المللی ب – آگاه‌سازی و ترویج فرهنگ سفر و گردشگری
۱۶	سازمان حفاظت محیط‌زیست	مدیریت فعالیت‌های گردشگری در مناطق تحت مدیریت سازمان
۱۷	بنیاد شهید و امور ایثارگران	الف - شناساندن فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت به عنوان جاذبه فرهنگی گردشگری کشور برای گردشگران داخلی و خارجی ب - برقراری تعامل با نهادها و مؤسسات مرتبط سایر کشورها در جهت توسعه گردشگری صلح و جنگ
۱۸	وزارت نیرو	بهره‌گیری از ظرفیت پهنه‌های اطراف سدها و تأسیسات آبی برای توسعه گردشگری
۱۹	معاونت علمی و فناوری رییس‌جمهور	همکاری در زمینه توسعه گردشگری در فضای مجازی و گردشگری مجازی

جدول شماره (۲)

ردیف	احکام	مجری
۱	الف - وزارت امور خارجه با همکاری وزارت‌خانه و با هدف افزایش ورود گردشگران خارجی به کشور، بسته دیپلماسی گردشگری را به گونه‌ای تهیه کند که به ایجاد و ترویج تصویر ذهنی مثبت از ایران در کشورهای بازار هدف گردشگری مورد نظر وزارت‌خانه منجر شود. ب - وزارت امور خارجه با همکاری وزارت‌خانه و وزارت اطلاعات، پیشنهادهای لازم را جهت لغو روادید دوجانبه یا یك جانبه بر اساس بازارهای هدف مورد نظر وزارت‌خانه بررسی، تنظیم و به هیئت وزیران ارایه کند.	وزارت امور خارجه
۲	الف - وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، بخشی از سیاست‌های تولید آثار فرهنگی را به شناساندن موضوعات میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران به جهانیان اختصاص دهد و زمینه نشر آن را در رسانه‌های بین‌المللی فراهم سازد. ب - سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، با ارتقای سطح دانش و بینش رایزنان فرهنگی نسبت به موضوعات میراث فرهنگی و گردشگری، از ظرفیت آنان به عنوان رایزنان گردشگری در سایر کشورها استفاده کند. پ - سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی ضمن اعلام تقویم برگزاری رویدادها و هفته‌های فرهنگی به وزارت‌خانه، از ظرفیت این برنامه‌ها در کشورهای بازار هدف گردشگری به‌منظور معرفی قابلیت‌های گردشگری ایران بهره‌برداری کند.	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
۳	الف - وزارت راه و شهرسازی در جهت توسعه مقاصد گردشگری، سیاست‌های حمایتی را در حوزه قیمت‌گذاری حمل و نقل هوایی تنظیم کند. ب - سازمان ملی زمین و مسکن در اجرای ماده (۲۲) قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۱) - مصوب ۱۳۸۰ - ، با مشارکت وزارت‌خانه، نسبت به معرفی زمین‌های مناسب برای تأسیسات گردشگری اقدام کند. پ - شورای‌عالی شهرسازی و معماری ایران در بررسی و تصویب طرح های توسعه و عمران و مطابق با مطالعات انجام شده، پهنه‌های مناسب استقرار کاربری های گردشگری را در نظر بگیرد. ت - وزارت راه و شهرسازی سیاست‌های توسعه زیرساخت های حمل و نقل مسافری خود را با لحاظ سیاست‌های توسعه صنعت گردشگری تعیین و اجرا کند. تبصره - برنامه اجرایی این جزء به صورت سالانه توسط وزرات راه و شهرسازی و وزارت‌خانه تدوین و اعلام خواهد شد. ث - وزارت راه و شهرسازی به‌منظور صدور مجوز تأسیسات گردشگری بر اساس ضوابط وزارت‌خانه برای بخش خصوصی، در چهارچوب ماده (۱۷) قانونی ایمنی راه ها و راه‌آهن - مصوب ۱۳۴۹- با اصلاحات بعدی آن، نسبت به معرفی و جانمایی عرصه‌های دارای قابلیت ایجاد مجتمع‌های تفریحی و گردشگری در محورهای مواصلاتی، آزادراه‌ها و بزرگراه‌ها اقدام کند.	وزارت راه و شهرسازی

ادامه جدول شماره (۲)

ردیف	احکام	مجری
۴	الف – طرح‌های مربوط به احداث و بهره‌برداری از تأسیسات گردشگری در مقیاس استانی، صرفاً در شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان طرح، بررسی و تصویب شود. ب – شوراهای اسلامی شهر و بخش نسبت به اعمال حداکثری تخفیفات و معافیت‌های مورد نیاز در نحوه محاسبه عوارض، هزینه‌های صدور پروانه ساختمانی و تغییر کاربری در چهارچوب مصوبات مربوط اقدام کنند. پ – استانداران از ظرفیت همه کارگروه‌های استان در راستای دستیابی به اهداف توسعه گردشگری استان و نیز تسهیل و تسریع در سرمایه‌گذاری‌ها و صدور مجوز در حوزه گردشگری بهره‌برداری کنند.	وزارت کشور
۵	الف- نیروی انتظامی دسترسی به آمار و اطلاعات روزانه مربوط به ورود و خروج گردشگران و اماکن اقامتی را برای وزارت‌خانه برقرار کند. ب – نیروی انتظامی با همکاری وزارت‌خانه درخصوص نحوه برخورد با گردشگران در مبادی ورودی و خروجی و اعمال واپایش (کنترل)های نامحسوس در مقصدهای گردشگری نیروهای خود را آموزش دهد. پ – نیروی انتظامی نقاط ناامن و حادثه‌خیز مشخص‌شده برای گردشگران را به وزارت‌خانه اعلام کند تا نسبت به اطلاع‌رسانی در خصوص آن‌ها اقدام شود. ت- نیروی انتظامی شرایط تردد تورها در مسیرهای گردشگری مجاز را تسهیل و امنیت آن‌ها را فراهم کند. ث – نیروی انتظامی با رعایت ضوابط و استانداردهای موردنظر وزارت‌خانه نسبت به اجرای برنامه‌های آموزشی نیروهای انتظامی پلیس شهری در امر خدمات‌دهی به گردشگران اقدام کند. ج – نیروی انتظامی امنیت اجرای جشنواره‌های فرهنگی، سنتی، هنری و موسیقی زنده در تأسیسات گردشگری دارای مجوز از نهادهای ذی‌ربط را تأمین و موارد مربوط به تخلفات و پیشنهادهای خود را به نهادهای مسئول منعکس کند.	نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
۶	مرکز آمار ایران با همکاری وزارت‌خانه، طرح حساب‌های اقماری گردشگری[1] را اجرا کند.	سازمان برنامه و بودجه کشور
۷	سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور، سرفصل‌های دروس مربوط به رشته‌های زیرمجموعه گردشگری را متناسب با نیازهای بخش گردشگری و با همکاری وزارت‌خانه بازبینی کند.	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
۸	الف – وزارت صنعت، معدن و تجارت با همکاری و هماهنگی وزارت‌خانه، برنامه‌های ترویج و معرفی قابلیت‌های گردشگری را از طریق رایزنان بازرگانی اجرا کند. ب – وزارت صنعت، معدن و تجارت نسبت به تهیه دستورالعمل تخصیص جوایز صادراتی و شرکت در نمایشگاه‌ها با همکاری وزارت‌خانه و بر اساس اولویت بازارها و محصولات گردشگری اقدام کند. پ – وزارت صنعت، معدن و تجارت، نسبت به سامان‌دهی و ارتقای بازارهای موجود و راه‌اندازی بازارچه‌های خوداشتغالی در شهرها، به ویژه محوطه‌ها و مسیرهای گردشگری، به صورت دایمی و موقت اقدام کند.	وزارت صنعت، معدن و تجارت
۹	الف- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری سرفصل‌های مربوط به رشته‌های گردشگری در تمام دانشگاه‌های زیرمجموعه خود را متناسب با نیازهای احصاشده بخش گردشگری کشور، با همکاری وزارت‌خانه بازبینی کند. ب- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با همکاری وزارت‌خانه، عهده‌دار آموزش و تربیت نیروی انسانی پژوهش‌گر، متعهد و خلاق است که بتواند صنعت گردشگری را راهبری کند و تنگناهای اجرایی آن را برطرف سازد.	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

۱. حساب اقماری گردشگری، روشی برای اندازه‌گیری سهم مستقیم اقتصادی مصارف گردشگری در یك اقتصاد ملی است

ادامه جدول شماره (۲)

ردیف	احکام	مجری
۱۰	الف - وزارت آموزش و پرورش، مفاهیم برنامه‌های آموزشی و تربیتی مرتبط با میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی را با همکاری وزارت‌خانه تدوین و اجرا کند. ب - وزارت آموزش و پرورش برنامه‌های مرتبط با ارتقای آگاهی‌های عمومی گردشگری را با همکاری وزارت‌خانه تدوین و اجرا کند.	وزارت آموزش و پرورش
۱۱	الف - وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی آمار و اطلاعات مرتبط با گردشگری سلامت را در اختیار دستگاه‌های ذی‌ربط قرار دهد. ب- امور تشخیص، درمان و پیگیری درمان گردشگران سلامت به عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. به‌منظور تمشیت امور گردشگری سلامت، تعیین ضوابط تخصصی و اطلاعات مربوط به توانمندی‌های کشور در زمینه پزشکی و بهداشتی بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و صدور و تمدید مجوز تسهیل‌گری در این خصوص به عهده وزارت‌خانه است. پ- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی برای ارایه خدمات تشخیص، درمان و آمور پزشکی به گردشگران سلامت، با شرکت‌های خدمات مسافرتی و جهان‌گردی دارای مجوز از وزارت‌خانه همکاری کند. ت- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نظارت‌های بهداشتی خود را با هدف حمایت از صنعت گردشگری اعمال کند.	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
۱۲	وزارت امور اقتصادی و دارایی، بسته رونق اقتصاد گردشگری را به صورت سالانه با همکاری وزارت‌خانه و سایر دستگاه‌های ذی‌ربط، متناسب با تغییر و تحولات اقتصادی تنظیم کند.	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۱۳	وزارت جهاد کشاورزی (سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور) با همکاری وزارت‌خانه، ساز و کارهای مناسب جهت بهره‌برداری مطلوب از عرصه‌های جنگلی دارای ظرفیت اجرای طرح‌های گردشگری را تدوین کند.	وزارت جهاد کشاورزی
۱۴	معاونت حقوقی رییس‌جمهور با همکاری وزارت‌خانه، منشور حقوق گردشگران، ارایه‌کنندگان خدمات و جامعه محلی را هم‌راستا با منشور (کدهای) اخلاق گردشگری تدوین کند و به تصویب برساند.	معاونت حقوقی رییس‌جمهور
۱۵	الف - سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران در راستای ترویج و توسعه گردشگری، اقدامات زیر را با همکاری وزارت‌خانه اجرا کند: - تهیه و پخش برنامه‌های آموزش و ترویج فرهنگ سفر در جامعه به‌منظور توسعه گردشگری داخلی و پذیرش گردشگران خارجی. - پوشش رویدادهای گردشگری در سطح استانی، ملی و برون مرزی. - تولید و پخش برنامه، فیلم و مستندهای مرتبط با موضوع گردشگری به‌منظور توسعه گردشگری داخلی و جذب گردشگران خارجی. - همکاری در بهره‌برداری از آرشیوهای سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران و وزارت‌خانه برای تولید محتوای گردشگری. ب - سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران در راستای ارتقای فرهنگ عمومی گردشگری، با همکاری وزارت‌خانه نسبت به تهیه و اجرای برنامه با موضوع گردشگری به صورت مستمر در شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی پرمخاطب در چهارچوب قوانین اقدام کند. تبصره - تهیه محتوا بر عهده وزارت‌خانه است.	سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ادامه جدول شماره (۲)

ردیف	احکام	مجری
۱۶	الف - سازمان حفاظت محیط‌زیست با مشارکت وزارت‌خانه، دستورالعمل‌ها و ضوابط طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت را تدوین کند. ب - اجرای طرح‌های طبیعت‌گردی در محدوده پهنه‌های تفرجی مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست با اولویت مشارکت جامعه محلی و بخش غیردولتی، پس از طرح و تصویب در کمیته ملی طبیعت‌گردی بر اساس دستورالعمل مشترك انجام خواهد شد. تبصره – دستورالعمل‌ها و ضوابط طبیعت‌گردی در مناطق حفاظت‌شده چهارگانه با محوریت کمیته ملی طبیعت‌گردی در صورت لزوم بازبینی و ابلاغ خواهد شد. پ - کلیه طرح های گردشگری کشور که مشمول انجام مطالعات ارزیابی زیست‌محیطی هستند، قبل از صدور مجوز اجرا، مکلف به ارایه گزارش ارزیابی اثرات زیست‌محیطی و اخذ تأییدیه از سازمان حفاظت محیط‌زیست هستند. تبصره - سازمان حفاظت محیط‌زیست به‌منظور تسریع فرایندهای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، حداکثر ظرف دو ماه نسبت به بررسی گزارش و پاسخگویی به متقاضی اقدام کند.	سازمان حفاظت محیط‌زیست
۱۷	الف - وزارت اطلاعات پاسخ به استعلام‌های تعیین صلاحیت امنیتی متقاضیان تأسیس مراکز گردشگری و تأسیسات گردشگری را تسریع و تسهیل کند. ب - وزارت اطلاعات در راستای جذب بیشتر گردشگران خارجی، پاسخ به استعلام‌های صدور روادید از سوی وزارت امور خارجه را تسریع کند. پ - وزارت اطلاعات با هدف جلوگیری از نفوذ عوامل و جاسوس‌های تشکیلات (سرویس‌های) اطلاعاتی بیگانه، نسبت به اشراف اطلاعاتی بر گردشگران خارجی و اماکن و تأسیسات گردشگری اقدام کند. ت - وزارت اطلاعات از طریق وزارت‌خانه نسبت به آموزش راهنمایان گردشگری و مالکان، مدیران و کارکنان تأسیسات گردشگری در زمینه مسایل امنیتی اقدام کند. ث - وزارت اطلاعات به‌منظور مدیریت مسایل امنیتی مرتبط با گردشگری و ایجاد هم‌افزایی در رسیدگی به موضوعات امنیتی گردشگران، نسبت به تشکیل کارگروه امنیت گردشگری با مشارکت نیروی انتظامی و وزارت‌خانه‌های امور خارجه و کشور و وزارت‌خانه اقدام کند. ج - وزارت اطلاعات تحت عنوان دفتر بررسی و همکاری نسبت به هم‌افزایی با وزارت‌خانه، همچنین ایجاد شرایط و بستر مساعد جهت افزایش گردشگران خارجی و تسهیل در فرایندهای اداری و نظارت بر تأسیسات گردشگری بدون توسعه ساختار اداری اقدام کند.	وزارت اطلاعات
۱۸	الف - وزارت ورزش و جوانان به‌منظور ارتقای امور گردشگری ورزشی، آموزش و توانمندسازی و مدیریت تسهیل‌گری در این حوزه، ضوابط فنی مراکز و جایگاه (سایت)های ورزشی را تدوین و تعیین کند. صدور مجوز فعالیت‌های گردشگری ورزشی بر عهده وزارت‌خانه است. ب - وزارت ورزش و جوانان برای امور گردشگری ورزشی با شرکت‌های مسافرتی و جهان‌گردی دارای مجوز از وزارت‌خانه همکاری کند. پ - وزارت ورزش و جوانان نسبت به معرفی سازمان‌های مردم‌نهاد جوانان علاقه‌مند به فعالیت و همکاری در حوزه گردشگری به وزارت‌خانه و سایر دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط اقدام کند. ت - وزارت ورزش و جوانان اقدامات لازم برای احیا و توسعه ورزش‌های سنتی و بازی‌های بومی محلی را در راستای توسعه گردشگری ورزشی انجام دهد.	وزارت ورزش و جوانان

ادامه جدول شماره (۲)

ردیف	احکام	مجری
۱۹	در اجرای بند (ب) ماده (۹۷) قانون برنامه ششم توسعه، تولیت آستان‌ها و اماکن زیارتی با همکاری وزارت‌خانه نسبت به توسعه زیرساخت‌های گردشگری مذهبی و زیارتی کشور با توجه به استانداردهای گردشگری اقدام کنند.	تولیت آستان قدس رضوی، تولیت حرم حضرت معصومه (س)، تولیت آستان مقدس شاهچراغ
۲۰	معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور با همکاری وزارت‌خانه، بسته حمایتی توسعه اشتغال گردشگری پایدار در مناطق روستایی را تهیه کند.	معاونت توسعه روستایی ومناطق محروم کشور
۲۱	الف) سازمان اسناد و کتابخانه ملی کلیه اطلاعات دیداری و شنیداری موجود در آرشیو خود را با رعایت مقررات در قالب رقومی (دیجیتال) و به‌منظور بهره‌برداری در اختیار وزارت‌خانه و سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران قرار دهد. ب) سازمان اسناد و کتابخانه ملی منابع نوشتاری قابل ثبت در حافظه ملی یا حافظه جهانی را کارشناسی و احصا کند و پس از ثبت، جهت بهره‌برداری و اطلاع‌رسانی و قرارگرفتن در فهرست منابع مکتوب گردشگری به وزارت‌خانه اعلام کند. پ) سازمان اسناد و کتابخانه ملی نسبت به ایجاد فرصت برای تورهای گردشگری به‌منظور بازدید از کتابخانه ملی و آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی اقدام کند.	سازمان اسناد و کتابخانه ملی
۲۲	الف) وزارت نیرو در راستای استفاده از دریاچه‌ها، سدها و منابع و مجاری آبی برای فعالیت‌های گردشگری نظیر ماهی‌گیری تفریحی، ورزش‌های آبی و سایر فعالیت‌های گردشگری در چهارچوب قوانین و مقررات همکاری کند. ب) وزارت نیرو زمینه استقرار تأسیسات گردشگری در حریم پهنه‌ها، منابع، مجاری و تأسیسات آبی را در چهارچوب قوانین و مقررات فراهم آورد. پ) وزارت نیرو تعرفه آب و برق تأسیسات گردشگری را که دارای مجوز یا پروانه بهره‌برداری معتبر هستند، فارغ از میزان مصرف و نوع کاربری، بر اساس تعرفه‌های بخش صنعت محاسبه و دریافت کند. ت) وزارت نیرو در جهت معرفی و واگذاری اراضی همجوار منابع، مجاری و تأسیسات آبی دارای قابلیت گردشگری در چهارچوب قوانین و مقررات همکاری کند.	وزارت نیرو
۲۳	معاونت علمی و فناوری رییس‌جمهور با همکاری وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و وزارت‌خانه، ضوابط و دستورالعمل‌های لازم برای تسهیل فعالیت در کسب و کارهای مجازی و ارایه خدمات پشتیبان به گردشگران و شرکت‌های گردشگری را تدوین و متقاضیان فعالیت در حوزه گردشگری در فضای مجازی را برای اخذ مجوز تخصصی از وزارت‌خانه دلالت کند.	معاونت علمی و فناوری رییس‌جمهور

ادامه جدول شماره (۲)

ردیف	احکام	مجری
۲۴	الف) وزارت‌خانه به‌منظور رفع مشکلات رفاهی گردشگران و سامان‌دهی واحدهای غیرمجاز و ارتقای کیفیت خدمات واحدهای بین راهی در مجاورت راه‌های کشور، نسبت به سامان‌دهی، صدور و تمدید مجوز ایجاد، اصلاح، تکمیل و بهره‌برداری واحدهای پذیرایی منفرد بین راهی در چهارچوب قوانین و مقررات موجود اقدام کند. ب) تعیین و تأیید صلاحیت علمی و فنی برای صدور مجوز فعالیت مشاوران حقیقی و حقوقی در حوزه فعالیت‌های گردشگری بر عهده وزارت‌خانه است. پ) وزارت‌خانه نسبت به تدوین ضوابط و استانداردهای آموزشی حرفه‌ای نیروی انسانی مشاغل مرتبط با حوزه گردشگری و نظارت بر اجرای آن‌ها اقدام کند. ت) وزارت‌خانه با همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط، ساعات فعالیت محوطه‌ها، بناها و اماکن تاریخی–فرهنگی و تفریحی شهر را متناسب با نیاز و حضور گردشگران، به ویژه در ساعات غیراداری، تعیین کند. نیروی انتظامی در هماهنگی با وزارت کشور نسبت به تأمین امنیت این گونه فضاها اقدام لازم را انجام دهد. ث) وزارت‌خانه در راستای توسعه حقوق جامعه میزبان نسبت به مدیریت تأثیرات گردشگری اقدام کند. ج) وزارت‌خانه نسبت به تعریف و ایجاد مسیرهای گردشگری شهری روزانه و شبانه اقدام و همه ساله به دیگر نهادها اعلام کند تا تأمین امنیت و تقویت زیرساخت‌های مسیرهای فوق به عنوان یکی از اهداف مهم در برنامه‌ریزی توسعه‌ای این نهادها مد نظر قرار گیرد. چ) وزارت‌خانه ذی‌نفعان حوزه گردشگری را برای بهره‌مندی از ظرفیت‌های گردشگری سازمان اسناد و کتابخانه ملی تشویق و ترغیب کند. ح) وزارت‌خانه به‌منظور اثرگذاری دستاوردهای دوران دفاع مقدس و ترویج فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت با همکاری دستگاه‌های اجرایی و بخش خصوصی مرتبط، نسبت به معرفی و بهره‌مندی از ایثارگران توانمند به‌منظور خدمات‌رسانی، اشتغال و کارآفرینی ایشان در حوزه فعالیت‌های گردشگری اقدام کند. خ) وزارت‌خانه با همکاری بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و بنیاد شهید و امور ایثارگران و به‌منظور ارتقای جایگاه گردشگری صلح و جنگ در صنعت گردشگری کشور، در خصوص ایجاد هم‌افزایی بین زیرساخت‌های گردشگری کشور و آثار و یادمان‌های باقی‌مانده از دفاع مقدس (در موزه‌های دفاع مقدس و مناطق جنگی غرب کشور و موارد مشابه) اقدام لازم را به عمل آورد.	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

۸- الزامات تحقق و پیاده سازی سند

الف) تکمیل و به‌روزآوری برنامه ملی گردشگری کشور توسط وزارت‌خانه حداکثر یك سال پس از ابلاغ سند.

ب) پایش و ارزیابی پیاده‌سازی احکام مصوب در سند به صورت سالانه توسط سازمان برنامه و بودجه کشور با همکاری وزارت‌خانه.

پ) انتشار گزارش پیشرفت اقدامات انجام‌شده وفق سند راهبردی توسعه گردشگری به صورت دوسالانه توسط وزارت‌خانه.

ت) ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی بین دستگاهی در توسعه گردشگری از طریق تشکیل شورای راهبری و نظارت بر تحقق سند راهبردی توسعه گردشگری با محوریت وزارت‌خانه و با حضور دستگاه‌های ذی‌ربط.

۹- راهبردهای کلان و سیاست‌های توسعه گردشگری و اقدامات اساسی برای حل چالش‌های مربوط به صنعت گردشگری به شرح زیر است:

ردیف	راهبردهای کلان	سیاست‌های اجرایی
۱	توسعه مدیریت گردشگری	الف – سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری منطقه‌ای به کمك کارگروه‌های منطقه‌ای (چنداستانی) بین ذی‌نفعان کلیدی (دولتی، خصوصی و عمومی) ب - ارتقای جایگاه و نقش راهبردی وزارت‌خانه در ساختار حاکمیتی کشور پ - اتخاذ الگوی مدیریت منطقه‌ای مقصدهای گردشگری ت - اتخاذ شیوه مدیریت یکپارچه صنعت گردشگری در سطوح فرابخشی و بین‌بخشی ث - واگذاری امور تصدی‌گری به تشکل‌های حرفه‌ای و تخصصی گردشگری با رویکرد مشارکت عمومی - خصوصی (PPP) ج - کاهش تمرکزگرایی در حوزه گردشگری از طریق توان بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOها) چ - اصلاح ساختار قوانین و مقررات به‌منظور تسهیل فرایندهای بخش گردشگری ح - اتخاذ الگوی توسعه گردشگری جامعه‌محور و به صورت درون‌زاد با تکیه بر توانمندسازی جوامع محلی
۲	توسعه سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	الف - هدایت و مدیریت سرمایه‌گذاری منابع در گردشگری متناسب با اهداف، اولویت‌ها و نظام سلسله مراتبی توسعه مقصدها ب - تسهیل فرایندهای موجود در محیط کسب و کارهای گردشگری و افزایش زمینه‌های مشارکت بخش خصوصی پ - تدقیق، بسترسازی و آماده‌سازی فرصت‌های سرمایه‌گذاری خارجی برای مناطق دارای اولویت
۳	توسعه زیرساخت‌های گردشگری	الف - ایجاد امکان دسترسی همگان به منابع و امکانات گردشگری ب - تسهیل دسترسی به خدمات حمل و نقل (هوایی، ریلی، جاده‌ای و دریایی) در مقصدهای گردشگری داخلی و بازارهای هدف گردشگری پ - توسعه زیرساخت‌های فناوری نوین و اطلاعاتی در مقصدهای گردشگری ت - اعمال ملاحظات زیست‌محیطی در توسعه زیرساخت‌ها و امکانات گردشگری ث - ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق گردشگری از قبیل راه، خدمات رفاهی و اقامتی با استفاده از سرمایه‌گذری [گذاری] بخش خصوصی

ردیف	راهبردهای کلان	سیاست‌های اجرایی
۴	توسعه تسهیلات و خدمات گردشگری	الف - بهبود کیفیت محصولات و خدمات گردشگری ب - استفاده از فناوری‌های نوین در توسعه تأسیسات، خدمات، بازاریابی، مدیریت و سایر بخش‌های مرتبط با صنعت گردشگری پ - استفاده از ظرفیت مشارکت جوامع محلی در ارایه خدمات و تسهیلات به گردشگران ت - تنوع بخشی به خدمات و تسهیلات گردشگری
۵	توسعه منابع و جاذبه‌های گردشگری	الف - تنوع بخشی به محصولات گردشگری مبتنی بر اهداف، سیاست‌ها، ارزش‌ها و قابلیت‌های مناطق با مشارکت بخش عمومی و خصوصی (PPP) ب - تنوع‌بخشی به فعالیت‌های گردشگری در مقصدهای گردشگری و افزایش مدت ماندگاری و هزینه‌کرد آن‌ها پ - توسعه فعالیت‌های گردشگری بر اساس ساختار نظام سلسله مراتبی قطبها، محورها و کانون‌های گردشگری ت - توسعه محصول گردشگری برای علایق ویژه با بهره‌برداری از جاذبه‌های منحصر به فرد ث - توسعه محورهای گردشگری فرهنگی با تکیه بر منابع تاریخی و فرهنگی منحصر به فرد ج - توسعه گردشگری مذهبی در سطح داخلی و بین‌المللی با جذب گردشگران مسلمان و غیرمسلمان و معرفی فرهنگی اسلامی و شیعی به جهان چ - توسعه محصولات گردشگری مکمل، سازگار با هویت و ویژگی منابع اصلی ح - توسعه گردشگری علمی در سطوح ملی و بین‌المللی با تکیه بر جاذبه‌های طبیعی و تاریخی در حوزه‌های زمین گردشگری (ژئوتوریسم) و موارد مشابه
۶	توسعه منابع انسانی	الف - آموزش نیروی انسانی از دو بعد دانشی و مهارتی ب - ترویج فرهنگ سفر و گردشگری از طریق آموزش‌های اجتماعی و عمومی پ - ارتقای سطح مهارت‌های کاربردی نیروی انسانی صنعت گردشگری و آگاه‌سازی عمومی لازم به گردشگران و جامعه
۷	توسعه برنامه‌های بازاریابی	الف - ورود به بازارهای نوظهور و افزایش سهم بازارهای موجود گردشگری ب - تمرکز بر جذب تقاضاهای بازارهای هدف با قدرت هزینه‌کرد بالاتر پ - ورود به بازارهای خاص (Niche Market) مبتنی بر ارزش‌های حاکم بر جمهوری اسلامی ایران ت - تطبیق عرضه و تقاضای گردشگری در طراحی محصول و برنامه‌ریزی بازاریابی ث - تقویت دیپلماسی گردشگری کشور ج - توسعه و ترویج گردشگری داخلی به‌منظور تقویت شناخت، تحکیم همبستگی، توزیع ثروت و نشاط اجتماعی

اقدامات اساسی

۱- یکپارچه‌سازی نظام آماری گردشگری.

۲- ارزیابی ظرفیت‌های گردشگری مناطق و اجرای طرح‌های توسعه بر مبنای مزیت رقابتی آن‌ها.

۳- استفاده از ظرفیت‌های محلی در قالب شرکت‌های خصوصی و تعاونی‌های محلی جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری.

٤- اعطای مشوق به سرمایه‌گذاران، جهت توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات نوین همساز با محیط‌زیست و مصالح بومی.

۵- ایجاد پنجره واحد صدور مجوزها و کاهش دیوان‌سالاری.

٦- اولویت‌دهی به سرمایه‌گذاران محلی و منطقه‌ای در طرح‌های توسعه گردشگری.

۷- تسهیل فرایند صدور روادید و تشریفات ورود اتباع خارجه.

۸- پیشنهاد بازنگری قوانین و مقررات جهت افزایش امکان دسترسی همگان به منابع گردشگری عمومی و جلوگیری از بهره‌برداری خصوصی از منابع مانند سواحل و رودخانه‌ها.

۹- مدیریت عرضه و تقاضای ناوگان حمل و نقل.

۱۰- توسعه زیرساخت‌ها در مقصدهای دارای اولویت گردشگری با همکاری‌های بین دستگاهی.

۱۱- ارتقای استانداردها و کیفیت شبکه و ناوگان خدمات حمل و نقل در مقصدهای گردشگری.

۱۲- تنوع‌بخشی به خدمات و تسهیلات گردشگری به ویژه در زمینه اقامت و پذیرایی جهت تأمین نیازهای گروه‌های مختلف گردشگران.

۱۳- استفاده از روش‌های الکترونیکی و افزایش زمینه‌های مشارکت گردشگران و ذی‌نفعان در ارزیابی و اطلاع‌رسانی کیفیت خدمات گردشگری.

١٤- طراحی و توسعه تسهیلات و خدمات اقامتی و پذیرایی با بهره‌گیری از دانش بومی در سطح منطقه‌ای و محلی.

۱۵- استفاده از تجارب و استانداردهای خدمات گردشگری زنجیره‌های بین‌المللی.

١٦- یك‌پارچه‌سازی زنجیره تأمین خدمات گردشگری در بستر اینترنت به‌منظور مدیریت بهینه عرضه و تقاضا.

۱۷- استفاده از روش‌های نوین مدیریت، عملیات و ارایه خدمات در کسب و کارهای گردشگری به‌منظور ارتقای بهره‌وری و کاهش قیمت تمام‌شده خدمات گردشگری.

۱۸- بسترسازی، تسهیل فرایندها و تقویت زمینه فعالیت شرکت‌های نوآفرین (استارت‌آپ‌ها) در ارایه خدمات گردشگری.

۱۹- ارزیابی و درجه‌بندی، کیفیت‌سنجی و اعطای گواهینامه‌های مربوط به کیفیت برای انواع خدمات گردشگری.

۲۰- نیازسنجی، طراحی و بازنگری دوره‌های کوتاه‌مدت آموزش گردشگری، با هدف تربیت نیروی انسانی مورد نیاز صنعت گردشگری و بازآموزی شاغلین این صنعت.

۲۱- برقراری پیوند بین صنعت اعم از بخش دولتی و خصوصی، انجمن‌ها، گروه‌های مردم‌نهاد و دانشگاه.

۲۲- برقراری ارتباط با سازمان‌های بین‌المللی در زمینه آموزش‌های گردشگری.

۲۳- طراحی و اجرای دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی توانمندسازی نیروی انسانی مرتبط با بخش گردشگری، با مشارکت بخش خصوصی.

۲٤- افزایش سطح آگاهی عمومی و فرهنگ‌سازی در زمینه سفر و گردشگری، از طریق تعامل با دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط از قبیل وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران.

۲۵- بخش‌بندی بازار و به‌هنگام‌سازی فهرست کشورهای بازار هدف گردشگری جمهوری اسلامی ایران.

۲٦- توسعه انواع رویدادهای مکمل و متنوع در ارتباط با محصول گردشگری اصلی مقصدها.

۲۷-اجرای برنامه‌های بازاریابی به‌منظور جذب بازار هدف منطقه‌ای با قدرت هزینه‌کرد بالا.

۲۸- تهیه و اجرای برنامه یکپارچه بازاریابی و تبلیغات گردشگری.

۲۹- طراحی و اجرای بسته دیپلماسی گردشگری جمهوری اسلامی ایران در محیط بین‌الملل.

۳۰- توزیع مطلوب زمانی و مکانی سفرها در مقصدهای گردشگری.

۳۱- توسعه انواع فعالیت‌های گردشگری سلامت بر اساس قابلیت‌ها، مزیت‌ها و بازارهای هدفمند.

طرح‌های جامع گردشگری مصوب ۱۳۸۸/۵/۲۵

شورای‌عالی شهرسازی و معماری ایران بنا به پیشنهاد کمیته فنی شورای‌عالی مقرر نمود:

کلیه طرح های جامع گردشگری (تهیه شده برای مناطق نمونه گردشگری مصوب هیأت محترم دولت) به لحاظ وجود تأثیرات کالبدی در سطح منطقه مورد مطالعه طرح‌ها و در شورای‌عالی شهرسازی و معماری مورد بررسی و تصویب نهایی قرار گیرند.

آیین‌نامه اجرایی نحوه تشکیل و اداره مناطق نمونه گردشگری مصوب ۱۳۸۳/۹/۲۹

وزیران عضو شورای‌عالی میراث فرهنگی و گردشگری در جلسه مورخ ۲۹ /۹/ ۱۳۸۳ به استناد اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و با رعایت تصویب‌نامه شماره ۲۸۰٦۳/ ت۳۱۱۹٤هـ مورخ ۲٦ /۵/ ۱۳۸۳ آیین‌نامه اجرایی نحوه تشکیل و اداره مناطق نمونه گردشگری موضوع ماده (۸) قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ـ مصوب ۱۳۸۲ـ را به شرح زیر تصویب نمودند:

آیین‌نامه اجرایی نحوه تشکیل و اداره مناطق نمونه گردشگری مصوب ۱۳۸۳/۹/۲۹

ماده ۱ـ اصطلاحات به‌کار رفته در این آیین‌نامه در معانی مشروح زیر به کار می‌روند:

الف) قانون: قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

ب) شورای‌عالی: شورای‌عالی میراث فرهنگی و گردشگری.

پ) سازمان: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

ت) سرمایه‌گذار: هر شخص حقیقی یا حقوقی غیردولتی است که مسئولیت تهیه طرح‌های اجرایی و تأمین سرمایه لازم

را برای ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز از قبیل آب، برق، راه، گاز و مخابرات در داخل منطقه پذیرفته و کلیه حقوق ناشی از سرمایه‌گذاری را در اختیار دارد.

ث) منطقه یا مناطق: منطقه یا مناطق نمونه گردشگری که در جوار جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی، طبیعی و گردشگری کشور به‌منظور ارایه خدمات به گردشگران توسط بخش غیردولتی براساس ماده (۸) قانون و این آیین‌نامه تأسیس و اداره می‌شوند.

ماده ۲ـ مناطق برحسب ظرفیت در چهار سطح بین‌المللی، ملی، استانی و محلی برای ارایه خدمت به گردشگران داخلی و خارجی ایجاد می‌شوند. دستورالعمل‌های مربوط به سطح‌بندی مناطق را سازمان تدوین و ابلاغ خواهد کرد.

ماده ۳ـ هر منطقه دارای مراکز خدماتی، رفاهی، فرهنگی و گردشگری از جمله واحدهای اقامتی، پذیرایی، خرید، تولید و عرضه صنایع دستی، فرهنگی، هنری، تفریحی، ورزشی، پارک‌ها و سایر خدمات گردشگری خواهد بود. استانداردهای کیفی مربوط به هریك از این خدمات براساس قوانین و مقررات مربوط توسط وزارت‌خانه‌ها و نهادهای مسئول تعیین و به وسیله سازمان به سرمایه‌گذار ابلاغ می‌گردد.

ماده ۴ـ منطقه با پیشنهاد سازمان و تصویب هیئت وزیران و به موجب موافقت‌نامه رسمی که توسط سازمان صادر خواهد شد، تأسیس می‌گردد. واگذاری و یا انتقال موافقت‌نامه مذکور و حقوق ناشی از آن صرفاً با موافقت کتبی سازمان مجاز می‌باشد. زمان‌بندی اجرای مراحل مختلف طرح و تعهدات سرمایه‌گذار و نحوه لغو و یا محدودیت امتیاز در صورت عدم اجرای تعهدات مطابق قراردادی خواهد بود که بین سرمایه‌گذار و سازمان مبادله خواهد شد.

تبصره ـ سرمایه‌گذار می‌تواند اجازه سرمایه‌گذاری برای هریك از تأسیسات گردشگری خدماتی، رفاهی و فرهنگی مذکور در منطقه را براساس طرح مصوب به سایر اشخاص حقیقی و حقوقی با رعایت مقررات مربوط واگذار نماید.

ماده ۵ ـ طرح جامع منطقه پس از صدور اجازه تأسیس به وسیله سرمایه‌گذار تهیه می‌شود و پس از تأیید سازمان به تصویب مراجع قانونی ذی‌ربط خواهد رسید.

ماده ۶ ـ سازمان ملی زمین و مسکن، شهرداری‌ها، سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور و سایر وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط موظفند پس از صدور موافقت‌نامه تأسیس برحسب درخواست سازمان حداکثر ظرف دو ماه اراضی دولتی مورد نیاز را برای ایجاد منطقه با رعایت مقررات مربوط به سرمایه‌گذار واگذار نمایند.

ماده ۷ـ ایجاد تأسیسات زیربنایی و خدماتی در داخل منطقه برعهده سرمایه‌گذار خواهد بود. کلیه وزارت‌خانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی مکلفند پس از تأسیس منطقه خدمات خود را در ورودی منطقه با شرایط و نرخ‌های مصوب در شهرها و روستاهای همجوار منطقه به سرمایه‌گذاران و بهره‌برداران ارایه نمایند.

ماده ۸ـ سرمایه‌گذار می‌تواند اراضی منطقه را پس از اخذ موافقت‌نامه تأسیس، تفکیك، آماده‌سازی و برای سرمایه‌گذاری و اجرای طرح‌های مصوب به اشخاص حقیقی یا حقوقی واگذار نماید. واگذاری قطعی اراضی منطقه توسط سرمایه‌گذار قبل از تفکیك و آماده‌سازی ممنوع و انجام آن مشروط به اجرای طرح‌های مصوب می‌باشد. پیش‌فروش اراضی ، خدمات، تأسیسات و واحدهای مختلف، تحت نظارت سازمان و با رعایت مقررات مربوط، به‌منظور تأمین بخشی از هزینه‌های زیرساخت منطقه توسط سرمایه‌گذار مجاز می‌باشد.

ماده ۹ـ اجرای طرح‌های مصوب منطقه با رعایت ضوابط و مقررات طرح برعهده سرمایه‌گذار خواهد بود. در مناطقی که در خارج از حریم شهرها و محدوده قانونی روستاهای کشور ایجاد می‌شوند، صدور مجوز احداث بنا، گواهی پایان‌کار و عدم خلاف به عهده سرمایه‌گذار خواهد بود.

ماده ۱۰ـ جلب و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی و چگونگی و میزان مشارکت خارجیان در فعالیت‌های هر منطقه براساس قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی ـ مصوب ۱۳۸۰ـ و آیین‌نامه های مربوط خواهد بود.

این تصویب نامه در تاریخ ۵ /۲ /۱۳۸٤ به تأیید مقام محترم ریاست جمهوری رسیده است.

■ ■ ■

مصوبه شورای‌عالی شهرسازی و معماری ایران پیرامون طرح‌های مناطق نمونه گردشگری

شورای‌عالی شهرسازی و معماری ایران در جلسه مورخ ۱۳۹٤/۲/۱٤، پس از استماع گزارش اقدامات مربوط به پیگیری مصوبه مناطق نمونه گردشگری مورخ ۱۳۹۳/۱۰/۲۲، فرآیند پیوست را به‌منظور دسته‌بندی طرح‌های مصوب هیأت دولت تاکنون جهت بررسی و اتخاذ تصمیم نهائی مورد تأیید و تصویب قرار داد.

علاوه بر این، مجدداً تأکید می‌گردد تا زمان تصویب و ابلاغ شیوه‌نامه، هیچ‌گونه تصمیم‌گیری و یا اقدام جدیدی درباره مناطق نمونه گردشگری در سطح کشور صورت نگیرد. مدیران اجرائی مربوطه در استان، مسؤول پیگیری موارد فوق بوده و استانداری‌های سراسر کشور مسئول نظارت بر این موضوع می‌باشند.

■ ■ ■

شیوه‌نامه سامان‌دهی مناطق نمونه گردشگری شهریور ۱۳۹۴

مناطق نمونه گردشگری:

مناطقی هستند که در جوار و یا محدوده جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی، طبیعی و یا مکان‌هایی که دارای پتانسیل و ظرفیت ایجاد تأسیسات گردشگری و به‌منظور ارائه خدمات به گردشگران توسط بخش غیردولتی تأسیس و اداره می‌شوند (مطابق آیین‌نامه اجرایی نحوه تشکیل و اداره مناطق نمونه گردشگری مصوب ۱۳۸٤)

الف- تعیین تکلیف مناطق نمونه گردشگری براساس معیار سرمایه‌گذار

۱- موافقت‌نامه‌های تأسیس کلیه مناطقی که فاقد سرمایه‌گذار می‌باشند در این مرحله لغو می‌گردند و لغو مصوبه آن‌ها از طرف شورای‌عالی شهرسازی و معماری با رعایت مفاد بند ٦ قسمت ه پیشنهاد می‌گردد.

۲- کلیه مناطقی که دارای سرمایه‌گذار و موافقت‌نامه تأسیس می‌باشند، لیکن به هر دلیل اهلیت سرمایه‌گذار تعیین و تأیید نشده و یا محل تردید و سؤال می‌باشد، در این مرحله متوقف و موکول به تدوین ضوابط جدید از طرف سازمان میراث می‌گردد. مرجع تعیین‌کننده اهلیت سرمایه‌گذار در این مرحله صرفاً سازمان میراث می‌باشد.

۳- کلیه مناطقی که دارای سرمایه‌گذار اهل هستند:

۱-۳- چنانچه از زمان صدور موافقت‌نامه تأسیس آن‌ها بیش از سه سال گذشته باشد و طرح مطالعاتی مربوط ارائه نشده

باشد و یا فاقد پیشرفت فیزیکی متناسب با برنامه زمان‌بندی طرح مطالعاتی باشد، ظرف مدت یك ماه توسط سازمان میراث مجدداً به شرح زیر مورد بررسی قرار گرفته و در صورت تأیید و تمدید موافقت‌نامه، مجاز به طی مراحل بعدی خواهند بود:

۱-۱-۳- بررسی مجدد اهلیت سرمایه‌گذار در زمان حال.

۲-۱-۳- اخذ موافقت سایر سازمان‌های مرتبط حداکثر ظرف مدت شش ماه.

۱-۲-۱-۳- چنانچه سازمان‌های ذی‌ربط در زمان مقرر نسبت به تعیین تکلیف اقدام لازم را به عمل نیاورند، اعلام نظرهای قبلی آن‌ها ملاك عمل خواهد بود.

۲-۲-۱-۳- ملاك اهلیت مالی سرمایه‌گذار در حال حاضر بر اساس ضوابط سازمان میراث ارائه مدارك دال بر وجود نقدینگی برای انجام حداقل ۲۰ ٪ از طرح پیشنهادی می‌باشد.

تبصره: حداقل نقدینگی مذکور شامل وام‌های دریافتی نمی‌باشد.

۲-۳- چنانچه از زمان صدور موافقت‌نامه تأسیس آن‌ها بیش از سه سال گذشته و هیچ‌گونه پیگیری از جانب سرمایه‌گذار در راستای طرح منطقه نمونه گردشگری صورت نگرفته باشد، کلیه مجوزها و موافقت‌نامه‌ها لغو می‌گردد و چنانچه اراضی مربوطه دولتی و از منابع طبیعی باشد به دولت مسترد گردد. این بند شامل کلیه مناطق نمونه گردشگری می‌گردد .

۳-۳- چنانچه سرمایه‌گذار مطابق برنامه زمان‌بندی پیگیری‌های لازم را انجام داده است اما دستگاه‌های ذی‌ربط به دلایل گوناگون پاسخ نداده‌اند:

۱-۳-۳- در صورتی‌که موضوع منوط به تدوین دستورالعمل بخشی و تفاهم میان‌بخشی می‌باشد، بخش‌های مربوطه موظفند حداکثر ظرف مدت سه ماه پس از تصویب این شیوه‌نامه نسبت به اعلام دستورالعمل بخشی و تهیه تفاهمات اجرائی میان‌بخشی اقدام نموده و بر اساس آن نسبت به تعیین تکلیف مناطق عمل نمایند.

۱-۱-۳-۳- چنانچه در مهلت تعیین‌شده دستورالعمل‌های فوق‌الذکر تهیه نشده باشد، سازمان میراث موضوع را به دبیرخانه شورای‌عالی شهرسازی و معماری اعلام تا نسبت به موضوع اتخاذ تصمیم گردد.

۲-۱-۳-۳- بدیهی است در فاصله زمانی مذکور موضوع کلیه مناطق مشمول بند ۳-۳ مسکوت خواهد ماند.

٤-۳- کلیه موافقت‌نامه‌های مربوط به سرمایه‌گذارانی که اراضی منطقه گردشگری آن‌ها در عرصه‌های خاص نظیر عرصه‌های ذخیره‌گاه جنگلی و مرتعی، عرصه‌های ذخیره‌گاه انرژی، اراضی مستحدثه ساحلی، مناطق چهارگانه و مراکز حساس زیست‌محیطی، نقاط امنیتی، تداخل با خطوط راه‌آهن و خطوط انتقال نیرو و انرژی، اراضی حاشیه سدها، تالاب‌ها و سایر موارد خاص قرار دارند، لغو گردیده و از لیست مناطق نمونه گردشگری حذف می‌شوند.

ب ـ تعیین تکلیف مناطق نمونه گردشگری بر اساس معیار طرح جامع

۱- دبیرخانه شورای‌عالی شهرسازی و معماری موظف است حداکثر ظرف مدت یك ماه دستورالعمل نحوه بررسی طرح جامع مناطق نمونه گردشگری در کمیته‌های فنی و تخصصی شورای‌عالی را به سازمان میراث و استانداری‌ها اعلام نماید.

۲- در صورتی‌که سرمایه‌گذار، طرح جامع منطقه نمونه گردشگری را بر اساس دستورالعمل مذکور در بند ب-۱ تهیه و به تصویب مراجع استانی رسانده، طرح مذکور می‌بایست در فرآیند بررسی و تصویب شورای‌عالی قرار گیرد. با توجه به توقف چندین ماهه طرح‌ها، دبیرخانه شورای‌عالی تمهیدات لازم به‌منظور تسریع در روند بررسی آن‌ها را پیش‌بینی نماید.

۳- مناطق نمونه گردشگری دارای سرمایه‌گذار و واجد طرح که در عرصه‌های خاص مذکور در بند الف ۳-٤ قرار دارند و دستگاه‌های مربوطه فعالیت مشروط آن‌ها را تأیید نموده‌اند، می‌توانند طرح خویش را پس از اعلام دستورالعمل‌های بند الف ۳-۳-۱ و طی مراحل استانی به دبیرخانه شورای‌عالی ارسال نمایند.

۱-۳- چنانچه دستگاه‌های مربوطه این طرح‌ها را مغایر با ضوابط و مقررات خویش اعلام نمایند موافقت‌نامه تأسیس این مناطق –در هر مرحله‌ای که هستند – لغو می‌گردد.

٤- موافقت‌نامه تأسیس مناطق نمونه گردشگری که دارای طرح جامع می‌باشند اما عملکرد سرمایه‌گذار بر اساس طرح و با اعلام نظر سازمان میراث، مثبت نمی‌باشد، لغو می‌گردد.

۵- موافقت‌نامه تأسیس کلیه مناطق فاقد طرح جامع در این مرحله مسکوت و بر اساس آیین‌نامه‌های جدید مصوب نسبت به ادامه کار آن‌ها اعلام نظر خواهد شد.

ج ـ تعیین تکلیف مناطق نمونه گردشگری بر اساس معیار مالکیت اراضی

۱- موافقت‌نامه تأسیس کلیه مناطق نمونه گردشگری که واگذاری اراضی در آن‌ها ممنوعیت قانونی دارد، لغو می‌گردد و لغو مصوبه از طرف شورای‌عالی شهرسازی و معماری به هیأت دولت پیشنهاد می‌گردد.

۲- موافقت‌نامه تأسیس کلیه مناطق نمونه گردشگری که طرح جامع آن‌ها تهیه و به تصویب رسیده و اراضی ملی نیز واگذار شده بر اساس بندهای زیر تعیین تکلیف خواهد شد:

۱-۲- در صورتی‌که سرمایه‌گذار هیچ گونه اقدام مؤثری بر اساس برنامه زمان‌بندی انجام نداده است، موافقت‌نامه لغو و اراضی واگذار شده پس از طی مراحل قانونی به دولت عودت داده خواهد شد.

۲-۲- در صورتی‌که سرمایه‌گذار مرتکب اقدام مغایر طرح مصوب شده است موافقت‌نامه لغو و اراضی واگذارشده پس از طی مراحل قانونی به دولت عودت داده خواهد شد. علاوه بر آن کلیه خسارات ناشی از آسیب‌های حادث شده وفق ضوابط ملاك عمل می‌بایست جبران گردد.

۳- برای مناطق نمونه گردشگری که طرح آن‌ها به تصویب رسیده و بخشی از اراضی آن مشمول اراضی بند الف ۳-٤ می‌شود، سازمان میراث فرهنگی مکلف است نسبت به لغو موافقت‌نامه اقدام و در صورت تقاضای سرمایه‌گذار، موافقت‌نامه جدید بر اساس مساحت اراضی بدون معارض و مطابق ضوابط در اسرع وقت صادر نماید.

د ـ تعیین تکلیف مناطق نمونه گردشگری بر اساس معیار انطباق با طرح‌های فرادست

۱- طرح کلیه مناطق نمونه گردشگری که شرایط بندهای الف، ب، ج را دارا بوده و با طرح‌های فرادست انطباق داشته باشند در اولویت بررسی شورای‌عالی قرار خواهند گرفت.

۲- کلیه مناطق نمونه گردشگری که شرایط بندهای الف و ب و ج را دارا بوده ولی با طرح‌های فرادست انطباق ندارند، پس از استعلام از دبیر شورای‌عالی مورد بررسی و اعلام نظر قرار خواهند گرفت.

هـ ـ ملاحظات

۱- کلیه معیارهای چهارگانه ارائه شده در عرض یکدیگر بوده و طرح مناطق نمونه گردشگری صرفاً با داشتن همه شرایط قابلیت بررسی در کمیته‌های فنی شورای‌عالی را خواهند داشت.

۲- کلیه مناطق نمونه گردشگری که طرح آن‌ها مصوبه شورای‌عالی شهرسازی و معماری را دارند و جزء ۱۱٦۸ منطقه نمونه گردشگری موضوع مصوبه شورای‌عالی می‌باشند، نیز مشمول این شیوه‌نامه خواهند بود.

۳- هرگونه برنامه توسعه در مناطق نمونه گردشگری که بر اساس شیوه‌نامه حاضر دارای ایراد و اشکال می‌باشند، متوقف و ادامه فعالیت توسعه‌ای آن‌ها منوط به اخذ مصوبه نهائی از شورای‌عالی شهرسازی و معماری ایران می‌باشد.

٤- صدور موافقت‌نامه تأسیس منطقه نمونه گردشگری جدید صرفاً منوط به تهیه و تصویب آیین‌نامه‌های مربوطه توسط مراجع ذی‌ربط می‌باشد.

۵- رعایت این شیوه‌نامه درباره ۱۱٦۸ منطقه نمونه گردشگری مصوب، برای کلیه دستگاه‌ها و سازمان‌های مرتبط در سراسر کشور الزامی است و در صورت تخلف از مفاد این شیوه‌نامه، با متخلف برابر موازین قانونی عمل خواهد شد.

٦- کلیه مناطقی که موافقت‌نامه تأسیس آن‌ها در این مرحله لغو شده و فاقد تعارض قانونی می‌باشند، می‌توانند به عنوان پتانسیل‌های موجود، پس از تهیه و تصویب آیین‌نامه‌های مربوطه از طرف سازمان میراث به متقاضیان معرفی شوند.

۷- کلیه قوانین و مقررات مصوّب مجلس شورا و یا هیأت دولت که به نحوی از انحاء در بررسی مناطق نمونه گردشگری ذی مدخل باشند، لازم‌الرعایه خواهند بود.

■ ■ ■

آیین‌نامه راهنمایان گردشگری مصوب ۱۳۹۴/۹/۱

هیئت وزیران در جلسه ۱۳۹۴/۹/۱ به پیشنهاد شماره ۹۳۲/۲۲۳۸۷ مورخ ۱۳۹۳/۱۰/۷ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و به استناد اصل یک‌صد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، آیین‌نامه راهنمایان گردشگری را به شرح زیر تصویب کرد:

آیین‌نامه راهنمایان گردشگری مصوب ۱۳۹٤/۹/۱

ماده ۱- در این آیین‌نامه اصطلاحات زیر در معانی مشروح مربوط به کار می‌روند:

الف) راهنمایان گردشگری: کسانی که با داشتن شرایط مندرج در این آیین‌نامه، گردشگران و مسافران داخلی و خارجی را در بازدید از اماکن تاریخی، فرهنگی، طبیعی، زیارتی، سلامت و سایر جاذبه‌ها و نقاط دیدنی کشور راهنمایی نمایند و به سه گروه زیر تقسیم می‌شوند:

۱- راهنمای گردشگری داخلی: کسی که با داشتن شرایط مندرج در این آیین‌نامه، گردشگران و مسافران ایرانی را در بازدید از اماکن تاریخی، فرهنگی، طبیعی، زیارتی، سلامت و سایر جاذبه و نقاط دیدنی کشور راهنمایی کند.

۲- راهنمای گردشگری بین‌المللی (ورودی و خروجی): کسی که با داشتن شرایط مندرج در این آیین‌نامه، راهنمایی گردشگران ورودی به کشور و ایرانیان علاقمند به بازدید از سایر کشورها را برعهده دارد و تسلط و اطلاعات کافی درباره میراث فرهنگی و طبیعی، ادب و روسوم و مقررات داخل کشور و کشور مقصد را داشته باشد و اطلاعات لازم را به زبان قابل درک برای گردشگران توضیح دهد.

۳- راهنمای گردشگری تخصصی: کسی که با داشتن شرایط مندرج در این آیین‌نامه، راهنمایی گردشگران و مسافران

داخلی یا ورودی به کشور را با علایق خاص نظیر طبیعت‌گردی تخصصی، گردشگری سلامت، گردشگری ورزشی، گردشگری زیارت، گردشگری دریایی در بازدید و بهره‌مندی از خدمات تخصصی مرتبط بر عهده دارد. این قبیل راهنمایان علاوه بر تسلط و اطلاعات کافی درباره میراث فرهنگی و طبیعی، آداب و رسوم و مقررات منطقه فعالیت خود باید تخصص لازم در حوزه گشت‌های تخصصی مربوط را نیز دارا بوده و بتواند اطلاعات را به زبان قابل درك برای گردشگران توضیح داده و آنان را از خطرات احتمالی پیش از سفر و در هنگام سفر آگاه نماید و حداقل به یك زبان خارجی تسلط داشته باشد.

ب) سازمان: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

ماده ۲- راهنمایان گردشگری جهت اخذ مجوز فعالیت باید دارای شرایط زیر باشند:

الف) تابعیت جمهوری اسلامی ایران

ب) متدین به دین اسلام یا اقلیت‌های دینی شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

پ) داشتن حداقل ۲۲ سال سن

ت) ارایه گواهی عدم سوءپیشینه کیفری موثر از مراجع ذی‌صلاح

ث) عدم اعتیاد به مواد مخدر بنا به تأیید مراجع ذی‌صلاح

ج) داشتن حداقل مدرك تحصیلی کارشناسی

چ) موفقیت در مصاحبه عمومی و اختصاصی

ح) گذراندن دوره تخصصی راهنمایان گردشگری و موفقیت در آزمون و اخذ مدرك پایان دوره از مراجع ذی‌صلاح

خ) داشتن کارت پایان خدمت نظام وظیفه یا معافیت برای متقاضیان مرد

د) دارا بودن سلامت جسمانی متناسب با موضوع فعالیت و سلامت روانی به تأیید پزشك معتمد سازمان

ذ) تسلط به یکی از زبان‌های خارجی (برای راهنمایان گردشگری بین‌المللی)

تبصره ۱: دارندگان مدرك تحصیلی دانشگاهی مورد تأیید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مرتبط با گردشگری به تشخیص سازمان از داشتن شرط موضوع بند (ح) ماده (۲) این آیین‌نامه معاف می‌باشند اما قبولی در آزمون و اخذ مدرك پایان دوره از مراجع ذی‌صلاح الزامی است.

تبصره ۲: متقاضیانی که مشغول به تحصیل در مقطع بالاتر از کارشناسی می‌باشند، با ارایه معافیت تحصیلی، می‌توانند درخواست صدور کارت نمایند.

ماده ۳- راهنمایان گردشگری صرفاً مجاز به ارایه خدمات راهنمایی به دفاتر و شرکت‌های خدمات مسافرتی و گردشگری مجاز از سوی سازمان می‌باشند و واگذاری فعالیت و مجوز از سوی راهنمای گردشگری به فرد و یا دفتر مسافرتی غیرمجاز ممنوع است.

تبصره: راهنمایان گردشگری دارای مجوز معتبر از پرداخت ورودیه به اماکن تاریخی، فرهنگی، باستانی، طبیعی و موزه‌ها معاف می‌باشند.

ماده ٤- مرجع صادرکننده مجوز و کارت انواع راهنمایان گردشگری، سازمان است.

تبصره: اعتبار کارت راهنمای گردشگری برای اولین بار، یك‌سال است و پس از آن در صورت تأیید عملکرد و گذراندن دوره بازآموزی، در دوره‌های سه ساله تمدید خواهد شد.

ماده ۵- راهنمایان گردشگری از نظر به‌کارگیری تابع قوانین کار و تأمین اجتماعی می‌باشند.

ماده ٦- راهنمایان گردشگری مکلف به رعایت سوگندنامه تعهد اخلاق حرفه‌ای بوده و چنانچه بر خلاف سوگندنامه و مقررات این آیین‌نامه رفتار نموده و یا اعمالی خلاف شئون شغلی خود مرتکب شوند، به تشخیص سازمان برای مرتبه اول تا سه ماه تعلیق مجوز فعالیت و در صورت تکرار لغو مجوز خواهند شد.

ماده ۷- دستورالعمل‌های اجرایی این آیین‌نامه با رعایت قوانین و مقررات مربوط حداکثر ظرف شش ماه پس از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این آیین‌نامه، با تأیید رییس سازمان قابل اجرا است.

ماده ۸- از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این آیین‌نامه، تصویب‌نامه شماره ۱۴۵۰۰ مورخ ۶ /۷ /۱۳۵۴ لغو می‌شود.

■ ■ ■

قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸ با اصلاحات و الحاقات بعدی

ماده ۱- حفاظت و بهبود و به‌سازی محیط‌زیست و پیشگیری و ممانعت از هر نوع آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب برهم‌خوردن تعادل و تناسب محیط‌زیست می‌شود، همچنین کلیه امور مربوط به جانوران وحشی و آبزیان آب‌های داخلی از وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست است.

سازمان حفاظت محیط‌زیست که در این قانون سازمان نامیده می‌شود وابسته به نخست وزیری و دارای شخصیت حقوقی و استقلال مالی است و زیر نظر شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست انجام وظیفه می‌کند.

تبصره ۱: شرکت سهامی شیلات ایران و شرکت سهامی شیلات جنوب به موجب قوانین و مقررات مربوط به خود عمل خواهند کرد.

تبصره ۲: در مناطق شکارگاه‌های سلطنتی وظائف مربوط را شکاربانی سلطنتی رأساً انجام خواهد داد.

ماده ۲- ریاست شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست با رئیس‌جمهور است و اعضاء آن عبارتند از: وزرای کشاورزی، کشور، صنعت، معدن و تجارت، راه و شهرسازی، جهاد سازندگی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، رئیس سازمان برنامه و بودجه، رییس سازمان حفاظت محیط‌زیست و چهار نفر از اشخاص یا مقامات ذی‌صلاح که بنا به پیشنهاد رئیس سازمان حفاظت محیط‌زیست و تصویب رئیس‌جمهور برای مدت سه سال منصوب می‌شوند.

تبصره: در موارد لزوم بر حسب مورد به پیشنهاد رئیس سازمان حفاظت محیط‌زیست و تصویب رئیس‌جمهور از سایر وزراء برای حضور در جلسات شورای‌عالی دعوت به عمل می‌آید. وزرائی که بدین نحو به جلسات دعوت می‌شوند در تصمیم‌گیری شورا حق رأی دارند.

ماده ۳- شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست علاوه بر وظایف و اختیاراتی که در قانون شکار و صید برای شورای‌عالی شکاربانی و نظارت بر صید مقرر بوده دارای وظایف و اختیارات زیر است :

الف) تعیین مناطقی تحت عنوان پارك ملی - آثار طبیعی ملی - پناهگاه حیات‌وحش منطقه حفاظت‌شده و تصویب حدود دقیق این مناطق با رعایت نکات زیر :

۱- مفاد ماده ۲۷ قانون شکار و صید مصوب خرداد ماه ۱۳٤٦ همچنین قوانین و مقررات مربوط به سازمان جنگل‌ها و مراتع .

۲- کسب موافقت وزیر کشاورزی و منابع طبیعی در مورد مناطقی که با اجازه یا توسط سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور در آن‌ها طرح جنگل‌داری یا مرتع‌داری به موقع عمل گذارده شده یا می‌شود .

۳- کسب موافقت وزیر اقتصاد در مورد مناطقی که طرح‌های اکتشاف و بهره‌برداری از مواد معدنی طبق قوانین مربوط اجرا می‌گردد.

صدور هر گونه پروانه اکتشاف و بهره‌برداری از مواد معدنی برای مناطقی که تحت عنوان پارك ملی-آثار طبیعی ملی-پناهگاه حیات‌وحش و منطقه حفاظت‌شده تعیین گردیده‌اند موکول به موافقت شورای‌عالی محیط‌زیست می‌باشد.

تبصره: تعریف مناطق و تعیین ضوابط و مقررات مربوط به مناطق مذکور در این بند به‌موجب آئین‌نامه اجرائی این قانون خواهد بود.

ب) تعیین انواع و مدت اعتبار و بهای پروانه‌های موضوع ماده ۸ این قانون.

ج - موافقت با اعطاء جایزه به اشخاص طبق آئین‌نامه اجرائی این قانون.

ماده ٤ - هر نوع ممنوعیت و محدودیت و مقرراتی که برای مناطق مذکور در بند (الف) ماده ۳ این قانون برقرار می‌گردد نباید با حق مالکیت یا حق انتفاع اشخاصی که در داخل این مناطق قانوناً دارا هستند مغایر باشد.

ماده ٥ - رئیس سازمان حفاظت محیط‌زیست توسط رئیس‌جمهور انتخاب و سمت دبیر شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست را نیز برعهده دارد.

ماده ٦ - سازمان علاوه بر وظایف و اختیاراتی که در قانون شکار و صید برای سازمان شکاربانی و نظارت بر صید مقرر بوده دارای وظایف و اختیارات زیر است :

الف - انجام دادن تحقیقات و بررسی‌های علمی و اقتصادی در زمینه حفاظت و بهبود و به‌سازی محیط‌زیست و جلوگیری از آلودگی و برهم خوردن تعادل محیط‌زیست از جمله موارد ذیل :

۱- طرق حفظ تعادل اکولوژیك طبیعت (حفظ مناسبات محیط‌زیست)

۲- تغییراتی که تأسیسات و مستحدثات مختلف در وضع فیزیکی و شیمیائی و بیولوژیك خاك، آب و هوا ایجاد می‌نماید و این تغییرات سبب دگرگونی وضع طبیعی می‌گردند. مانند تغییر و تخریب مسیر رودخانه‌ها، تخریب جنگل‌ها و مراتع، دگرگونی اکولوژی دریاها، به‌هم خوردن زهکشی طبیعی آب‌ها و دگرگونی و انهدام تالاب‌ها.

۳- استفاده از سموم کشاورزی یا مواد مصرفی زیان آور به محیط‌زیست.

٤- طرز جلوگیری از پخش و ایجاد صداهای زیان‌آور به محیط‌زیست.

٥- حفظ محیط‌زیست از نظر ظواهر طبیعت و طرق زیباسازی آن.

ب) پیشنهاد ضوابط به‌منظور مراقبت و جلوگیری از آلودگی آب، هوا، خاك، پخش فضولات اعم از زباله و مواد زائد کارخانجات و به‌طور کلی عواملی که مؤثر بر روی محیط می‌باشند.

ج) هر گونه اقدام مقتضی به‌منظور بهبود و به‌سازی محیط‌زیست در حدود قوانین مملکتی با حفظ حقوق اشخاص.

د) تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی به‌منظور تنویر و هدایت افکار عمومی در زمینه حفظ و به‌سازی محیط‌زیست.

ه) ایجاد باغ‌های وحش و موزه تاریخ طبیعی.

و) برقراری هر گونه محدودیت و ممنوعیت موقتی زمانی - مکانی - نوعی و طریقی و کمی شکار و صید و اعلام آن طبق مقررات ماده ٤ قانون شکار و صید.

ز) همکاری با سازمان‌های مشابه خارجی و بین‌المللی به‌منظور حفظ محیط‌زیست در حدود تعهدات متقابل.

ماده ۷- هر گاه اجرای هر یك از طرح‌های عمرانی و یا بهره‌برداری از آن‌ها به تشخیص سازمان با قانون و مقررات مربوط به حفاظت محیط‌زیست مغایرت داشته باشد سازمان مورد را به وزارت‌خانه یا مؤسسه مربوط اعلام خواهد نمود تا با همکاری سازمان‌های ذی‌ربط به‌منظور رفع مشکل در طرح مزبور تجدید نظر به عمل آید. در صورت وجود اختلاف نظر طبق تصمیم رئیس‌جمهور عمل خواهد شد.

ماده ۸- مبادرت به هر گونه شکار و صید و پرورش و تکثیر و نگاهداری و خرید و فروش جانوران وحشی و اجزاء آن و استفاده و سیاحت از مناطق مذکور در بند (الف) ماده ۳ این قانون مستلزم تحصیل پروانه یا اجازه از سازمان می‌باشد، در هر یك از موارد فوق که ضرورت ایجاب نماید سازمان می‌تواند با تصویب شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست اجازه یا پروانه رایگان صادر نماید.

تبصره: در مواردی که صدور پروانه های موضوع این ماده همچنین صدور پروانه صادرات و واردات جانوران وحشی و اجزاء آن‌ها به‌موجب قوانین مربوط به وزارت‌خانه‌ها یا سازمان‌های دیگری محول گردیده مرجع صادرکننده پروانه با جلب موافقت سازمان اقدام خواهد کرد.

ماده ۹- اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی محیط‌زیست را فراهم نماید ممنوع است. منظور از آلوده ساختن محیط زیست عبارت است از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب یا هوا یا خاك یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی یا شیمیائی یا بیولوژیك آن را به‌طوری‌که زیان‌آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد تغییر دهد.

تبصره: استعمال سموم به‌منظور مبارزه با آفات نباتی و جانوران و حشرات موذی با رعایت قوانین و مقررات وزارت کشاورزی و منابع طبیعی مشمول این ماده نخواهد بود ولی در صورتی که استفاده از سموم برای مقاصد بالا مغایر با به‌سازی محیط‌زیست باشد سازمان ضرورت تجدیدنظر در مقررات مربوط و جایگزینی مواد و طرق دیگری را برای دفع آفات توصیه خواهد نمود.

ماده ۱۰- مقررات جلوگیری از آلودگی یا تخریب محیط‌زیست و جلوگیری از پخش و ایجاد صداهای زیان آور به محیط‌زیست و همچنین ضوابط تعیین معیار و میزان آلودگی موضوع ماده ۹ این قانون و محدودیت و ممنوعیت‌های مربوط به حفظ و بهبود و به‌سازی محیط‌زیست به‌موجب آئین‌نامه‌هائی خواهد بود که به تصویب کمیسیون‌های کشاورزی و منابع طبیعی و بهداری و دادگستری مجلسین برسد.

ماده ۱۱- سازمان با توجه به مقررات و ضوابط مندرج در آئین‌نامه‌های مذکور در ماده ۱۰ کارخانجات و کارگاه‌هائی که موجبات آلودگی محیط‌زیست را فراهم می‌نماید مشخص و مراتب را کتباً با ذکر دلائل برحسب مورد به صاحبان یا مسئولان آن‌ها اخطار می‌نماید که ظرف مدت معینی نسبت به رفع موجبات آلودگی مبادرت یا از کار و فعالیت خودداری کنند. در صورتی‌که در مهلت مقرر اقدام ننمایند به دستور سازمان از کار و فعالیت آن‌ها ممانعت به عمل خواهد آمد. در صورتی‌که اشخاص ذی‌نفع نسبت به اخطار یا دستور سازمان معترض باشند می‌توانند به دادگاه شهرستان محل شکایت نمایند دادگاه فوراً و خارج از نوبت به موضوع رسیدگی می‌کند و در صورتی‌که اعتراض را وارد تشخیص دهد، رأی به ابطال اخطار یا رفع ممانعت خواهد داد. رأی

دادگاه قطعی است.

تبصره: رئیس سازمان می‌تواند در مورد منابع و عواملی که خطرات فوری دربر داشته باشند بدون اخطار قبلی دستور ممانعت از ادامه کار و فعالیت آن‌ها را بدهد.

ماده ۱۲- صاحبان یا مسئولان کارخانجات و کارگاه‌های موضوع ماده ۱۱ مکلفند به محض ابلاغ دستور سازمان، کار یا فعالیت ممنوع‌شده را متوقف و تعطیل نمایند. ادامه کار یا فعالیت مزبور منوط به اجازه سازمان یا رأی دادگاه صلاحیت‌دار خواهد بود. در صورت تخلف به حبس جنحه‌ای از شصت و یك روز تا یك سال و یا پرداخت جزای نقدی از پنج هزار و یك تا پنجاه هزار ریال یا به هر دو مجازات محکوم خواهند شد.

ماده ۱۳- کسانی که از مقررات و ضوابط مذکور در آئین‌نامه‌های موضوع ماده ۱۰ تخلف نمایند بر حسب مورد که در آئین‌نامه‌های مزبور تعیین خواهد شد به جزای نقدی از پانصد ریال تا پنجاه هزار ریال محکوم خواهند شد.

ماده ١٤- در مورد جرائم مذکور در این قانون سازمان حسب مورد شاکی یا مدعی خصوصی شناخته می‌شود.

ماده ۱۵- مأمورین سازمان که از طرف سازمان مأمور کشف و تعقیب جرائم فوق‌الذکر می‌شوند در صورتی‌که وظایف ضابطین دادگستری را در کلاس مخصوص زیر نظر دادستان شهرستان تعلیم گرفته باشند از لحاظ اجرای این قانون و قانون شکار و صید در ردیف ضابطین دادگستری محسوب می‌شوند.

تبصره: در مواردی که سازمان‌های دیگر به‌موجب قوانین مربوط مأمور تعقیب جرائم مذکور در این قانون باشند سازمان نظر خود را به آن سازمان‌ها اعلام خواهد کرد.

ماده ١٦- کلیه عرصه و اعیان املاك متعلق به دولت واقع در محدوده مناطق مذکور در بند (الف) ماده ۳ همچنین کلیه تالاب‌های متعلق به دولت در اختیار سازمان قرار خواهد داشت و سازمان در بهره‌برداری از تالاب‌ها (به استثناء مرداب بندر پهلوی) و املاك مذکور قائم‌مقام قانونی مؤسسات یا سازمان‌های مربوط می‌باشد ولی حق واگذاری عین آن‌ها را ندارد.

تبصره ۱: در صورتی‌که استفاده از منابع مذکور مستلزم قطع درخت باشد سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور طبق طرح سازمان رأساً عمل خواهد نمود.

تبصره ۲: نحوه واگذاری منافع املاك مذکور در این ماده در آئین‌نامه اجرائی این قانون تعیین خواهد شد.

ماده ۱۷- در صورتی‌که عرصه و اعیان املاك واقع در محدوده مناطق مذکور در بند (الف) ماده ۳ این قانون مورد نیاز باشد سازمان می‌تواند طبق مقررات قانون خرید اراضی و ابنیه و تأسیسات برای حفظ آثار تاریخی و باستانی مصوب آذر ماه ١٣٤٧ خریداری و تصرف نماید.

ماده ۱۸- سازمان دارای گاردی خواهد بود با لباس متحدالشکل و تجهیزات لازم.

ماده ۱۹- مناطقی از کشور که مقررات مواد ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ این قانون در آن‌ها اجرا خواهد شد از طرف سازمان با رعایت شرایط و ضوابطی که در آئین‌نامه اجرائی این قانون مقرر می‌گردد تعیین و پس از تصویب شورای‌عالی اعلام می‌شود.

ماده ۲۰- سازمان می‌تواند با تصویب شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست قسمتی از وظائف و اختیارات خود را نسبت به اجرای مواد ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ این قانون در محدوده شهرها و هر یك از مناطق کشور ضمن تعیین حدود بر حسب مورد به شهرداری‌های مربوط یا هر سازمان دولتی ذی‌ربط محول نماید، در این‌صورت شهرداری‌ها و سازمان‌های مذکور مسئول اجرای آن خواهند بود.

ماده۲۱- آئین‌نامه اجرائی این قانون به استثناء آئین‌نامه‌های مذکور در ماده ۱۰ پس از تأیید شورای عالی حفاظت محیط‌زیست به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

قانون فوق مشتمل بر بیست و یك ماده و نه تبصره پس از تصویب مجلس سنا در جلسه روز دوشنبه ۱۳۵۳/۳/۲۰، در جلسه روز سه شنبه بیست و هشتم خرداد ماه یك‌هزار و سیصد و پنجاه و سه شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید.

آئین‌نامه اجرائی قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۴/۱۲/۳ با اصلاحات و الحاقات بعدی

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۵٤/۱۲/۳ بنا به پیشنهاد شماره ۲۰۹۲ـ۹٤ مورخ ۱۳۵٤/۱۰/۳ سازمان حفاظت محیط‌زیست به استناد ماده ۲۱ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست آئین‌نامه اجرائی قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست را به شرح زیر تصویب نمودند:

فصل اول ـ تعاریف

ماده ۱ـ سازمان حفاظت محیط‌زیست و شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست در این آئین‌نامه به ترتیب سازمان و شورای‌عالی نامیده می‌شوند.

ماده ۲ـ پارك ملی به محدوده ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه‌های طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که نمایانگر نمونه‌های برجسته‌ای از مظاهر طبیعی ایران باشد و به‌منظور حفظ همیشگی وضع زندگی و طبیعی آن و همچنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد رستنی‌ها در شرایط کاملا طبیعی تحت حفاظت قرار می‌گیرد.

ماده ۳ـ آثار طبیعی ملی عبارت از پدیده‌های نمونه و نادر گیاهی یا حیوانی یا اشکال یا مناظر کم‌نظیر و کیفیات ویژه طبیعی زمین یا درختان کهنسال یادگار تاریخی می‌باشد که با منظورداشتن محدوده متناسبی تحت حفاظت قرار می‌گیرد.

ماده ٤ـ پناهگاه حیات‌وحش به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع بیشه طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که دارای زیستگاه‌های طبیعی نمونه و شرایط اقلیمی خاص برای جانوران وحشی بوده و به‌منظور حفظ و یا احیاء این زیستگاه‌ها تحت حفاظت قرار می‌گیرد.

ماده ۵ـ منطقه حفاظت‌شده به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ و یا احیاء رستنی‌ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاصی بوده و تحت حفاظت قرار می‌گیرد.

فصل دوم ـ مقررات مربوط به پارک‌های ملی-آثار طبیعی ملی-پناهگاه حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده

ماده ٦ـ هرگونه پیشنهاد برای تعیین مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست به پیشنهاد سازمان و با رعایت شرایط ذیل صورت می‌گیرد:

الف- مشخص نمودن حدود دقیق منطقه مورد نظر و ارائه نقشه آن در مقیاس مناسب.

ب ـ توجیه پیشنهاد و تطبیق وضع طبیعی منطقه پیشنهادی با تعاریف مربوط به هر منطقه.

ماده ۷ـ تیراندازی و شکار در پارک‌های ملی ممنوع است. در موارد استثنائی که مقتضیات حفظ نسل جانوران وحشی ایجاب نماید سازمان می‌تواند توسط مأمورین خود برحسب مورد اقدامات لازم معمول دارد.

تبصره (الحاقی ۱۳٦۹/۳/۲) -شکارقوچ و میش در جزیره کبودان (قویون داغی) واقع در پارك ملی دریاچه ارومیه از ممنوعیت مقرر در این ماده مستثنی است.

ماده ۸ـ تعلیف احشام و قطع اشجار و بوته‌کنی و تجاوز و تخریب محیط‌زیست و به‌طور کلی هر عملی که موجب از بین رفتن رستنی‌ها و تغییر اکوسیستم باشد در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی ممنوع است. در موارد ضروری به‌منظور حفظ حیات جنگل و به‌سازی پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی یا مطالعات علمی و زمین‌شناسی مجاز بر حسب مورد با رعایت مقررات قانون حفاظت و بهره‌برداری ازجنگل‌ها و مراتع توسط سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور و یا سازمان حفاظت محیط‌زیست و یا مؤسسه و یا شخص ذی‌ربط اقدام خواهد شد.

تبصره: احشام واردشده در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی توسط مأمورین سازمان از این مناطق اخراج و متخلف یا متخلفان مربوط طبق مقررات تحت تعقیب قرار خواهد گرفت.

ماده ۹ـ تجدید یا تمدید پروانه‌های اکتشاف و بهره‌برداری صادره برای معادن واقع در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی ممنوع می‌باشد.

ماده ۱۰ـ ورود به مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست و عبور از آن‌ها به استثنای جاده‌های عمومی تابع دستورالعمل سازمان خواهد بود.

ماده ۱۱ـ قطع اشجار و بوته‌کنی و خارزنی و ذغال‌گیری و تجاوز و تخریب محیط‌زیست و به‌طور کلی هر عملی که موجب از بین رفتن رستنی‌ها و تغییر اکوسیستم شود در پناهگاه‌های حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده که اراضی آن متعلق به دولت باشد بدون اجازه ممنوع است.

تبصره ۱ـ اجرای طرح‌های مجاز صنعتی و معدنی در پناهگاه‌های حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده با رعایت مقررات مربوط از شمول این ماده مستثنی است.

تبصره ۲ـ تعلیف احشام از لحاظ کمیت و کیفیت در پناهگاه‌های حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده تابع ضوابطی است که با توافق سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور و سازمان تهیه خواهد شد.

تبصره ۳ـ ورود و تعلیف احشام بدون پروانه یا زاید بر پروانه در پناهگاه‌های حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده برخلاف مقررات موضوع این ماده ممنوع می‌باشد. این‌گونه احشام توسط مأمورین سازمان از منطقه اخراج و با متخلف یا متخلفان مربوط طبق مقررات عمل خواهد شد.

تبصره ٤- مبادرت به شکار یا صید در پناهگاه‌های حیات‌وحش و مناطق و رودخانه‌های حفاظت‌شده موکول به تحصیل پروانه ویژه از سازمان می‌باشد.

ماده ۱۲ـ وزارت‌خانه‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی با موافقت سازمان مجازند مطالعات و بررسی‌ها و عملیات موردنیاز را در حدود وظائف قانونی خاص خود در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات‌وحش انجام دهند.

فصل سوم ـ مقررات مربوط به اجرای مواد ۱۹ و ۲۰ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست

ماده ۱۳ـ حدود مناطق مذکور در مواد ۱۹ و ۲۰ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست توسط شورای‌عالی تعیین و از طرف سازمان آگهی خواهد شد.

ماده ١٤ـ تعیین مناطق موضوع ماده ۱۹ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست منوط به حصول حداقل یکی از شرایط و ضوابط ذیل می‌باشد:

الف ـ وجود یك یا چند منبع مولد آلودگی در منطقه که محیط را آلوده و یا در معرض آلودگی قرار می‌دهد.

ب ـ به سبب فعالیت‌های مختلف انسانی از قبیل صنعتی و کشاورزی و تجاری اثرات نامطلوب یا دگرگونی در محیط‌زیست و یا وضع طبیعی منطقه حاصل شده یا در معرض این‌گونه خطرات قرار گرفته باشد.

ج ـ وجود مراکز جمعیتی در منطقه و ضرورت پیشگیری از ایجاد آلودگی‌های مضر به بهداشت و سلامت مردم.

د ـ قرارداشتن یك یا چند پارك ملی یا آثار طبیعی ملی یا پناهگاه حیات‌وحش و یا منطقه حفاظت‌شده در جوار یا داخل منطقه به‌منظور پیشگیری از دگرگونی و تخریب وضع خاص طبیعی مناطق چهارگانه مذکور.

ماده ۱۵ـ احراز هر یك از شرایط و ضوابط موضوع ماده ١٤ این آئین‌نامه با سازمان می‌باشد.

ماده ١٦ـ پس از لازم‌الاجراء شدن مقررات مواد ۱۱ و ۱۲ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست در صورتی‌که صاحب یا مسئول کارخانه و یا کارگاهی که موجبات آلودگی محیط‌زیست را فراهم می‌نماید با دلائل و مدارك قابل قبول سازمان اثبات نماید که ظرف مهلت مقرر در اخطار سازمان رفع آلودگی عملی نمی‌باشد سازمان مجاز است فقط برای یك‌بار مهلت اضافی برای این‌گونه کارخانجات و کارگاه‌ها قائل شود.

ماده ۱۷ـ محول نمودن اجرای مقررات مواد ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست به شهرداری‌ها یا هر سازمان دولتی ذی‌ربط در صورتی امکان پذیر است که قبلا مناطق مورد نظر طبق ماده ۱۹ قانون مذکور تعیین و اعلام شده باشد.

ماده ۱۸ـ در صورتی‌که به استناد ماده ۲۰ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست اجرای قسمتی از وظایف و اختیارات سازمان نسبت به اجرای مواد ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ قانون مذکور به شهرداری‌ها و یا هر سازمان دولتی ذی‌ربط محول گردد. سازمان مراتب را برحسب مورد کتباً به مراجع مربوط اعلام خواهد داشت.

ماده ۱۹ـ وظائف و اختیاراتی که طبق ماده ۱۸ این آئین‌نامه به شهرداری‌ها یا سازمان‌های ذی‌ربط دولتی محول می‌گردد باید به‌طور تفکیك تعیین و مشخص شده باشد.

فصل چهارم ـ شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست

ماده ۲۰ – دعوت برای تشکیل جلسات شورای‌عالی اداری پس از موافقت رئیس شورا توسط دبیر شورا به عمل می‌آید. رسمیت جلسات موکول به حضور حداقل هشت نفر از اعضا و وزیرانی که به استناد تبصره ماده (۲) قانون حفاظت محیط‌زیست – مصوب ۱۳۵۳ – دعوت شده‌اند، می‌باشد. تصمیمات شورای‌عالی با رأی موافق حداقل هفت نفر از اعضا و وزیران حاضر در جلسه قطعی است.

ماده ۲۱ـ کلیه امور اداری شورای‌عالی توسط دبیر خانه شورا که زیر نظر رییس سازمان اداره می‌گردد انجام خواهد شد. کارمندان دبیرخانه شورای‌عالی از میان کارکنان سازمان توسط رئیس سازمان انتخاب می‌شوند.

شرح وظائف دبیرخانه شورای‌عالی به پیشنهاد رئیس سازمان به تصویب شورای‌عالی خواهد رسید.

فصل پنجم ـ مقررات اجرای برنامه‌های آموزش حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست

ماده ۲۲ـ سازمان به‌منظور تنویر و هدایت افکار عمومی در زمینه حفظ و به‌سازی محیط‌زیست برنامه‌های آموزشی خاصی تنظیم و به مرحله اجراء خواهد گذاشت.

ماده ۲۳ـ سازمان ترتیبی اتخاذ خواهد نمود که با همکاری مراجع ذی‌ربط در برنامه‌های درسی دوره‌های ابتدائی ـ راهنمائی ـ متوسطه و عالی مسائل مربوط به لزوم و نحوه حفظ و بهساسزی محیط‌زیست گنجانیده شود.

ماده ۲٤ـ سازمان می‌تواند با تصویب شورای‌عالی و کسب اجازه از مراجع قانونی مربوط جهت آموزش مؤسسات و آموزشگاه‌های خاصی در زمینه حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست دایر نماید.

ماده ۲۵ـ سازمان می‌تواند درصورت درخواست سازمان‌ها و مؤسسات کشور اعم از دولتی و خصوصی در زمینه آموزش کارکنان آن‌ها نسبت به تهیه و تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی مربوط به مسائل حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست اقدام نماید.

ماده ۲٦ـ به‌منظور جلب نیروی انسانی متخصص سازمان می‌تواند به دانشجویان برجسته ایرانی که در دانشگاه ها و مؤسسات عالی آموزشی داخل یا خارج از کشور در رشته‌های مورد نیاز سازمان به تحصیل اشتغال دارند با توجه به قانون تأمین وسائل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایرانی مصوب مرداد ماه ۱۳۵۳ و آئین‌نامه اجرائی آن سالانه تعدادی بورس تحصیلی اختصاص دهد.

فصل ششم ـ گارد محیط‌زیست

ماده ۲۷ـ گارد محیط‌زیست متشکل است از محیط‌بان و محیط‌دار که هر یك دارای درجات و علائم مشخصی می‌باشند.

ماده ۲۸ـ گارد محیط‌زیست دارای لباس متحدالشکل و تجهیزات لازم می‌باشد.

ماده ۲۹ـ نوع لباس و تجهیزات و علائم و نشان‌های تشویقی گارد محیط‌زیست توسط سازمان تعیین خواهد شد.

ماده ۳۰ـ کلیه امور استخدامی گارد محیط‌زیست از قبیل تعیین درجات، شرایط ارتقاء و مقررات انضباطی در آئین‌نامه استخدامی سازمان تعیین خواهد شد.

ماده ۳۱ـ دستورالعمل خدمتی گارد محیط‌زیست توسط سازمان تهیه و به موقع اجراء گذارده خواهد شد.

ماده ۳۲ـ افراد گارد محیط‌زیست به سلاح مناسبی که نوع آن با موافقت وزارت جنگ تعیین می‌شود مجهز می‌گردند.

ماده ۳۳ـ سازمان مکلف است دوره های آموزشی لازم برای مأموریتی که باید در گارد محیط‌زیست انجام وظیفه نمایند دائر کند.

ماده ۳٤ـ در صورتی‌که اجرای قسمت‌هائی از مقررات این فصل مستلزم کسب موافقت ستاد بزرگ ارتش‌تاران باشد سازمان در این زمینه اقدام خواهد کرد.

فصل هفتم ـ مقررات مربوط به باغ‌های وحش و موزه ملی تاریخ طبیعی

ماده ۳۵ـ ایجاد باغ وحش در هر یك از نقاط کشور مستلزم تحصیل پروانه از سازمان می‌باشد. ضوابط و مقررات مربوط به باغ‌های وحش توسط سازمان تعیین خواهد شد. صاحبان یا مسئولان باغ‌های وحش موجود مکلف به دریافت پروانه و رعایت ضوابط و مقررات مربوط می‌باشند.

ماده ۳٦ـ سازمان می‌تواند برای ایجاد باغ وحش با شهرداری‌ها مشارکت و همکاری نماید.

ماده ۳۷ـ سازمان نسبت به ایجاد موزه ملی تاریخ طبیعی ایران در تهران اقدام و در صورت لزوم شعبی نیز در نقاط مناسب کشور تأسیس خواهد نمود.

ماده ۳۸ـ به‌منظور تکمیل موزه ملی تاریخ طبیعی ایران ضوابط زیر در مورد جمع‌آوری و حفظ فسیل‌ها و بقایای جانوران و گیاهان دوره‌های پیشین مقرر می‌گردد:

الف ـ هر شخصی که از وجود فسیل‌ها و بقایای جانوران و گیاهان دوره‌های پیشین در هر نقطه از کشور مطلع یا آثاری از آن‌ها کشف یا به دست آورد در قبال تحویل و ارائه آن به سازمان چنانچه از نظر علمی حائز اهمیت باشد جایزه متناسبی دریافت خواهد داشت.

ب ـ صدور فسیل‌ها و بقایای جانوران و گیاهان دوره‌های پیشین از ایران تابع ضوابطی است که سازمان و وزارت فرهنگ و هنر و سازمان زمین‌شناسی کشور تعیین می‌نمایند.

ج ـ سازمان با رعایت مقررات مربوط به حفاظت آثار تاریخی و باستانی و حفظ حقوق اشخاص مجاز است به‌منظور کشف و گردآوری فسیل‌ها و بقایای جانوران و گیاهان دوران پیشین هر یك از مناطق کشور را بررسی و حفاری و در صورت لزوم ضمن تعیین حدود و اعلام مراتب حفظ و نگاهداری نماید.

ماده ۳۹ـ وزارت‌خانه‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت در صورتی‌که در اجرای وظائف و طرح‌های خود به مناطقی که دارای آثاری از فسیل‌ها و بقایای جانوران و گیاهان دوران پیشین باشند برخورد نمایند مراتب را به سازمان اعلام و در مورد حفظ و جمع‌آوری این‌گونه آثار که دارای ارزش علمی باشند با سازمان همکاری و تشریك مساعی خواهند نمود.

ماده ٤۰ـ سازمان مجاز است به‌منظور تکمیل موزه ملی تاریخ طبیعی ایران با مؤسسات مشابه خارجی و بین‌المللی در زمینه همکاری‌های علمی و فنی و مبادله فسیل و بقایای جانوران و گیاهان با تصویب شورای‌عالی قراردادهای لازم منعقد نماید.

ماده ٤۱ـ وزارت‌خانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و موزه‌ها در مورد اجرای ضوابط مربوط به این فصل با سازمان همکاری و تشریك مساعی خواهند نمود.

ماده ٤۲ـ سازمان، فسیل‌ها و بقایای جانوران و گیاهان دوره‌های پیشین را که دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و علمی کشور جهت تحقیقات و بررسی‌های علمی نیاز دارند در صورت امکان تأمین خواهد نمود.

فصل هشتم ـ بودجه و امور مالی سازمان

ماده ٤۳ـ اعتبارات سازمان که به عنوان کمك در بودجه کل کشور منظور و تخصیص داده می‌شود، براساس بودجه تفصیلی که به تصویب شورای‌عالی می‌رسد به مصرف خواهد رسید.

ماده ٤٤ـ تا زمانی‌که بودجه تفصیلی سازمان از لحاظ فصول و مواد به تصویب شورای‌عالی نرسیده است سازمان می‌تواند با اجازه شورای‌عالی هر ماهه به میزان یك دوازدهم اعتبارات مصوب در بودجه عمومی کل کشور که تخصیص یافته است به مصرف هزینه‌های مربوط رسانیده و به شورای‌عالی گزارش نماید.

ماده ٤۵ـ سازمان از لحاظ معاملات تابع قانون محاسبات عمومی و آئین‌نامه معاملات دولتی می‌باشد.

فصل نهم ـ متفرقه

ماده ٤٦ـ اعطاء جایزه به اشخاص و مؤسساتی که به نحوی از انحاء به حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست تابع مقرراتی است که به تصویب شورای‌عالی می‌رسد.

ماده ٤٧ـ سازمان دامپزشکی کشور در زمینه کنترل بیماری‌های واگیر بین جانوران وحشی و اهلی و سایر امور مربوط به بهداشت حیوانات طبق ضوابطی که توسط دو سازمان تنظیم می‌شود همکاری‌های لازمه را با سازمان معمول خواهد داشت.

ماده ٤٨ـ سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور ضوابط مذکور در ماده ٤٧ را در مورد صدور پروانه تعلیف مراعات و برحسب مورد در تنظیم و اجراء این‌گونه ضوابط با سازمان همکاری خواهد نمود.

ماده ٤٩ - از زمان تصویب این اصلاحیه کلیه مواد مغایر با آن در آئین‌نامه اجرایی قانون شکار و صید مصوب ١٣٤٦/١٠/٩ لغو و آئین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست با اصلاحات به عمل آمده جایگزین آن می‌شود.

■ ■ ■

آیین‌نامه مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری از غارهای کشور مصوب ۱۳۸۹/۱/۲۲

هیأت وزیران در جلسه مورخ ١٣٨٩/١/٢٢ بنا به پیشنهاد شماره ٥٢٤٠٠-١ مورخ ١٣٨٦/٩/٣ سازمان حفاظت محیط‌زیست و به استناد اصل یك‌صد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، آیین‌نامه مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری از غارهای کشور را به شرح زیر موافقت نمود:

آیین‌نامه مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری از غارهای کشور مصوب ١٣٨٩/١/٢٢

فصل اول ـ تعاریف

ماده ١- در این آیین‌نامه، واژه‌ها و اصطلاحات زیر در معانی مشروح مربوط به کار می‌روند:

الف) سازمان: سازمان حفاظت محیط‌زیست

ب) کارگروه: کارگروه غارشناسی ایران موضوع ماده (٣)

پ) غار: حفره‌ای واقع در سیمای طبیعی زمین که در اثر عوامل طبیعی یا به طور مصنوعی و دست‌کند ایجاد شده باشد.

ت) مناطق کارستی: مناطقی با سنگ‌های آهکی که در اثر وجود درز و شکاف، شدیداً تحت تأثیر انحلال آب باران و هوازدگی قرار گرفته و جهت تشکیل غار مستعد می‌باشند.

ث) میراث طبیعی جهانی: موضوع ماده (١) تصویب‌نامه شماره ٢٦٩٧٥/ت٣٢٩١٥هـ مورخ ١٣٨٤/٥/٤.

ج) مناطق چهارگانه: مناطق موضوع بند (الف) ماده (٣) حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست.

چ) ظرفیت برد گردشگری: میزان بازدیدکنندگان از یك ناحیه که ضمن حداکثر رضایت‌مندی آن‌ها، حداقل خسارت به منابع طبیعی وارد گردد.

فصل دوم ـ ارکان و وظایف کارگروه

ماده ٢- ترکیب اعضای کارگروه به شرح زیر است:

الف) سازمان حفاظت محیط‌زیست (رییس کارگروه)

ب) سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

پ) وزارت صنایع و معادن (سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور)

ت) وزارت جهاد کشاورزی (سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور)

ث) وزارت نیرو

ج) وزارت کشور

چ) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

ح) وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح)

خ) سازمان تربیت بدنی

د) نماینده معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس‌جمهور (سازمان نقشه‌برداری کشور)

ذ) یك نماینده از تشکل‌های غیردولتی ذی‌ربط به انتخاب رییس کارگروه

تبصره ۱: نماینده از تشکل‌های غیردولتی ذی‌ربط به مدت دو سال انتخاب خواهد شد و تجدید انتخاب وی بلامانع می‌باشد.

تبصره ۲: رییس کارگروه در سطح معاون سازمان و نمایندگان دستگاه‌های عضو حداقل در سطح مدیر کل خواهند بود.

ماده ۳- رییس کارگروه، بالاترین مقام مدیریتی کارگروه بوده که مسؤولیت برنامه‌ریزی، تدوین بودجه، نظارت، سامان‌دهی و هماهنگی امور کارگروه را عهده دار است.

ماده ٤- دبیر کارگروه از کارکنان سازمان است که توسط رییس کارگروه تعیین شده و مسؤولیت اداره امور دبیرخانه، برگزاری جلسات و هماهنگی با اعضا و پیگیری مصوبات کارگروه را بر عهده دارد.

ماده ٥- محل دبیرخانه کارگروه در سازمان خواهد بود.

ماده ٦- شناسایی، مطالعه و تهیه طرح جامع حفاظت و بهره‌برداری از غارها، برنامه‌ریزی و تنظیم دستورالعمل، امور فرهنگی، آموزشی و همکاری‌های بین‌المللی در خصوص نحوه حفاظت و بهره‌برداری از غارهای کشور و هماهنگی بین دستگاه‌های ذی‌ربط با رعایت قوانین و مقررات مربوط، بر عهده کارگروه می‌باشد.

ماده ۷- کارگروه در راستای اجرای بهینه وظایف خود، حسب مورد دارای کارگروه های فرعی در استان‌ها می‌باشد. نحوه تشکیل و اداره کارگروه‌های فرعی و حدود اختیارات آن‌ها، بر طبق دستورالعملی خواهد بود که به تصویب کارگروه می‌رسد.

ماده ۸- سطح همکاری و نحوه تعامل هر یك از دستگاه‌های عضو با کارگروه در چارچوب اهداف و وظایف آن‌ها به شرح زیر تعیین می‌گردد:

الف) سازمان حفاظت محیط‌زیست

۱- انجام وظایف مربوط به دبیرخانه کارگروه

۲- تهیه و اجرای طرح‌های مطالعاتی جهت اکتشاف و معرفی غارهای طبیعی کشور

۳- کشف و شناسایی غارهای مشمول میراث طبیعی جهانی و حفاظت از آن‌ها

٤- بررسی وضعیت اکوسیستم موجود در غارها و شناسایی پوشش گیاهی و تنوع جانوری مربوط

٥- مطالعه و امکان‌سنجی غارهای واجد ارزش‌های زیست‌محیطی خاص به‌منظور حفاظت و بهره‌برداری پایدار

ب) سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

۱- مطالعه و ارائه طرح‌های گردشگری در چارچوب ضوابط و مقررات ذی‌ربط و صدور پروانه گردشگری جهت بازدید از غارهای خارج از مناطق چهارگانه

۲- شناسایی و کشف آثار ارزشمند باستانی، فرهنگی و تاریخی موجود در غارها و حفاظت از آن‌ها با رعایت مواد (۹) و (۱۰)

پ) سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور

۱- همکاری در انجام بررسی‌های زمین‌شناسی شامل مطالعات سنگ‌شناسی، فسیل‌شناسی، آب‌شناسی و زمین‌ساختی در غارها

۲- همکاری در راستای بررسی و معرفی مناطق کارستی کشور جهت شناسایی و اکتشاف غارهای جدید

ت) سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور

۱- همکاری در شناسایی و معرفی غارهای طبیعی واقع در عرصه‌های تحت مدیریت سازمان مذکور

۲- همکاری در تهیه و اجرای طرح‌های منابع طبیعی و آبخیزداری در محدوده‌های واجد غارهای مرطوب و آبی در چارچوب ضوابط کارگروه

۳- همکاری در جهت اعمال قوانین و مقررات مربوط به حفاظت از جنگل‌ها و مراتع کشور در حریم غارها

ث) وزارت نیرو

۱- همکاری در جهت حفاظت و بهره‌برداری مجاز از منابع آبی موجود در غارها

۲- همکاری در تنظیم و اجرای ضوابط مربوط به بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی در حریم غارها

ج) سازمان تربیت بدنی

۱- ارائه خدمات مربوط به غارنوردی و غارپیمایی در جهت شناسایی و اکتشاف غارها

۲- برگزاری و هدایت دوره‌های غارنوردی و غارپیمایی در چارچوب ضوابط کارگروه

۳- ارائه خدمات امداد و نجات در غارهای کشور و برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط

چ) سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح

۱- همکاری جهت نقشه‌برداری و مساحی داخل غارها

۲- همکاری در تهیه اطلس و نقشه غارهای کشور

ح) وزارت کشور

۱- حمایت و پشتیبانی لازم جهت افزایش قدرت اجرایی و نظارتی کارگروه در راستای حفاظت و بهره‌برداری از غارهای کشور

۲- همکاری در تأمین منابع مالی مورد نیاز جهت شناسایی، حفاظت و بهره‌برداری پایدار از غارهای کشور بنا به پیشنهاد کارگروه‌های استانی توسط استانداری‌ها از محل اعتبارات تملک دارایی استانی

خ) وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری همکاری در انجام پژوهش‌ها و تحقیقات علمی پیرامون مباحث مختلف غارشناسی، برگزاری نشست‌های علمی و کارشناسی و حمایت از مقالات و پایان‌نامه‌های مرتبط با علوم غارشناسی

د) معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس‌جمهور (سازمان نقشه‌برداری کشور)

همکاری در تهیه اطلس و نقشه غارهای کشور

ذ) تشکل غیردولتی ذی‌ربط

همکاری در زمینه شناسایی، پژوهش، حفاظت و بهره‌برداری پایدار از غارها

فصل سوم ـ حفاظت از غارها

ماده ۹- مسؤولیت حفاظت از غارهای موجود در مناطق چهارگانه و میراث طبیعی جهانی، بر عهده سازمان بوده و تابع قوانین و ضوابط حاکم بر مناطق یادشده می‌باشند.

ماده ۱۰- مسؤولیت حفاظت و نگهداری از غارهای خارج از موضوع ماده (۹) در چارچوب ضوابط کارگروه بر عهده سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری می‌باشد که با اولویت استفاده از بخش غیردولتی صورت خواهد گرفت.

ماده ۱۱- کارگروه موظف است فهرست غارهای واجد ارزش حفاظتی را با رعایت قوانین و مقررات مربوط تهیه و ابلاغ نماید.

ماده ۱۲- کارگروه مکلف است ضوابط مربوط به حریم حفاظتی غارها را با در نظر گرفتن تنوع و درجه‌بندی حفاظتی غارها تهیه و به تصویب مراجع ذی‌ربط برساند.

ماده ۱۳- انجام فعالیت‌های زیر در محدوده و حریم غارهای موضوع ماده (۱۱) ممنوع می‌باشد:

الف) ورود اشخاص و اشیاء به داخل غارها بدون هماهنگی با کارگروه های استانی

ب) آسیب رساندن، کندن و خارج نمودن ساختارهای زمین‌ساختی داخل غار و هر گونه تغییر در سیمای طبیعی غارها و حریم آن‌ها، به استثنای موارد مربوط به پژوهش‌های علمی و غارنوردی که به تأیید کارگروه خواهد رسید.

پ) تغییر شرایط روشنایی داخل غارها بدون انجام بررسی و تأیید کارگروه، به جهت جلوگیری از بروز آثار سوء بر روی عوامل حیاتی و غیرحیاتی درون غار.

ت) هرگونه عملیاتی که منجر به تغییر فون و فلور داخل غارها گردد و یا شرایط زیست موجودات زنده درون غار را بر هم زند.

ث) استفاده از سوخت‌های فسیلی و افروختن آتش به هر منظور در داخل غارها، به استثنای مواردی که به تأیید کارگروه‌های استانی خواهد رسید.

ج) تخلیه مستقیم و غیرمستقیم هر نوع فاضلاب انسانی و صنعتی و نیز دفن هر گونه پسماند در غارها و حریم آن‌ها.

چ) هرگونه تخلیه مستقیم آب موجود در غارها، به استثنای مواردی که ضرورت آن‌ها به تصویب کارگروه می‌رسد.

تبصره: ضوابط و دستورالعمل‌های مربوط به موارد فوق، توسط کارگروه تصویب و ابلاغ خواهد شد.

فصل چهارم ـ بهره‌برداری از غارهای موضوع ماده (۱۱)

ماده ١٤- بهره‌برداری از غارهای موضوع ماده (۱۱)، جز در موارد زیر ممنوع می‌باشد:

الف) انجام فعالیت‌های طبیعت‌گردی با رعایت موازین زیر:

۱- ارائه طرح امکان‌سنجی و ارزیابی زیست‌محیطی از سوی متقاضیان بخش دولتی و غیردولتی جهت بررسی در سازمان

۲- اخذ مجوز بهره‌برداری از دستگاه‌های موضوع مواد (۹) و (۱۰)

۳- بررسی و اتخاذ تدابیر ایمنی مصوب کارگروه از سوی بهره‌بردار

٤- رعایت دقیق مسیرهای بازدید داخل غار که قبلاً توسط کارگروه بررسی و تعیین شده باشد

۵- رعایت ظرفیت برد گردشگری در بازدید از غارها

٦- رعایت سایر موارد حفاظتی موضوع فصل سوم

ب) انجام فعالیت‌های زراعی، باغداری و دام‌داری مجاز در مستثنیات حریم غارهای موضوع ماده (۱۰)

پ) سکونت اشخاص در سکونت‌گاه‌های مجاز واقع در حریم غارها

تبصره ۱: دستگاه‌های موضوع مواد (۹) و (۱۰) مجاز هستند براساس آیین‌نامه‌ای که توسط کارگروه تنظیم می‌گردد، نسبت به خرید حقوق دام‌داری‌های مجاز، کشاورزان، باغداران و سکونت‌گاه‌های واقع در حریم غارها اقدام نمایند.

تبصره ۲: غارهای جدیدی که توسط اشخاص حقیقی یا حقوقی کشف می‌گردند. توسط دبیرخانه کارگروه با حفظ نام کاشف ثبت خواهند شد.

تبصره ۳: در بهره‌برداری مجاز از غارها، کاشفان مربوط در اولویت می‌باشند.

ماده ۱۵- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مکلف است صددرصد درآمد حاصل از فعالیت‌های گردشگری در غارهای تحت حفاظت خود را به حساب درآمد عمومی کشور واریز نماید.

فصل پنجم - امور حقوقی و مالی

ماده ١٦- دستگاه‌های موضوع مواد (۹) و (۱۰) موظفند در چارچوب قوانین و مقررات موجود با متخلفان از مقررات این آیین‌نامه برخورد نمایند و اقدامات حقوقی و قضایی لازم را به عمل آورند.

ماده ۱۷- معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس‌جمهور موظف است اعتبارات مورد نیاز جهت اجرای این آیین‌نامه را همه‌ساله در ردیف ویژه کارگروه غارشناسی ایران در بودجه سنواتی سازمان پیش‌بینی نماید.

■ ■ ■

آیین‌نامه طبیعت‌گردی مصوب ۱۳۸۴/۵/۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی

هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸٤/٥/۲ بنا به پیشنهاد مشترك وزارت جهاد کشاورزی، سازمان حفاظت محیط‌زیست و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری موضوع نامه شماره ٤۱۱٦ـ۸٤۱/۱ مورخ ۱۳۸٤/٤/۲۱ سازمان حفاظت محیط‌زیست و به استناد اصل یك‌صد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آیین‌نامه طبیعت‌گردی را به شرح زیر تصویب نمود:

آیین‌نامه طبیعت‌گردی مصوب ۱۳۸٤/٥/۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی

ماده ۱- منظور از طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) عبارت است از برآوردن تمنیات و تمایلات خردمندانه و انسانی گردشگران طبیعت در محیطی طبیعی، فرهنگی، آموزشی و غیرمصرفی و به صورت پایدار و در حد ظرفیت قابل تحمل با حداقل تأثیر منفی بر محیط طبیعی و فرهنگی تحت شرایط و ضوابطی که ضمن حفظ محیط‌زیست و فرهنگ بومی و ارزش‌های آن، امکان رشد اقتصادی و محلی را فراهم آورد.

ماده ۲ (اصلاحی ۱۳۸٥/٦/۱٥) - به‌منظور سیاست‌گذاری و هماهنگی در زمینه توسعه طبیعت‌گردی و تسهیل و هدایت فعالیت‌ها و امور مندرج در این مقررات کمیته ملی طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) مرکب از نمایندگان تام‌الاختیار وزارت جهاد کشاورزی سازمان حفاظت محیط‌زیست و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و یك نفر از متخصصین مجرب طبیعت‌گردی کشور به پیشنهاد سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و تأیید نمایندگان دو دستگاه دیگر تشکیل می‌شود.

ماده ۳ ـ وظایف کمیته ملی طبیعت‌گردی به شرح زیر است:

الف ـ تدوین سیاست‌های توسعه طبیعت‌گردی در کشور.

ب ـ هماهنگی بین دستگاه‌های ذی‌ربط در امر اکوتوریسم به‌منظور فراهم‌کردن زمینه توسعه گردشگری طبیعی در کشور.

ج ـ معرفی مناطق و محدوده‌های مستعد طبیعت‌گردی در محیط‌ها و نقاط مناسب جنگلی، کوهستانی، مرتعی، بیابانی و دریایی.

د ـ تعیین ضوابط تأسیس مناطق نمونه طبیعت‌گردی.

هـ ـ فراهم‌کردن زمینه سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی و جلب حمایت بخش‌های دولتی و غیردولتی جهت تحقق اهداف و مقاصد مقرر در این مقررات.

وـ تشویق و ترویج فرهنگ طبیعت‌دوستی و طبیعت‌گردی و اجرای برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی در این زمینه.

زـ تصویب شرایط و دستورالعمل‌های تخصصی و فنی و مؤسسات طبیعت‌گردی و تأیید صلاحیت و نظارت بر نحوه فعالیت آن‌ها.

ح ـ حمایت و پشتیبانی از مؤسسات دارای مجوز فعالیت طبیعت‌گردی و کانون‌ها و جوامع محلی و غیردولتی واجد صلاحیت و فعال در این زمینه.

ط ـ هماهنگی و نظارت و پیگیری به‌منظور پیشنهاد و تخصیص اعتبارات موردنیاز اجرای برنامه‌های طبیعت‌گردی.

یـ فراهم‌کردن زمینه استفاده از منابع مالی موضوع ماده (۱۱) قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و توسعه طبیعت‌گردی.

ك ـ پیشنهاد ضوابط و پی‌گیری برنامه‌ریزی و طراحی جهت احیای مناطق مستعد طبیعت‌گردی که در حال حاضر تخریب شده و یا به مصارف دیگری اختصاص یافته‌اند.

ل ـ اجرای سایر وظایف و اختیارات که در این مقررات برای کمیته ملی تعیین شده است.

تبصره ـ تصمیمات کمیته ملی طبیعت‌گردی به اتفاق آراء صورت می‌گیرد. آیین‌نامه داخلی و زمان و نحوه تشکیل و اداره جلسات و ابلاغ تصمیمات و محل دبیرخانه و وظایف آن مطابق دستورالعملی خواهد بود که توسط کمیته ملی طبیعت‌گردی تهیه و به تأیید رؤسای سازمان‌های مذکور در این آیین‌نامه می‌رسد.

ماده ٤ـ برنامه طبیعت‌گردی شامل موارد زیر می‌شود:

الفـ طبیعت‌گردی متمرکز که از طریق استقرار در مراکز اقامتی و مرکز بازدیدکنندگان یا بازدیدهای چندروزه صورت می‌گیرد.

بـ طبیعت‌گردی غیرمتمرکز متضمن بازدیدهای کوتاه‌مدت با وسایل و امکانات غیرثابت می‌باشد.

تبصره ـ ایجاد هرگونه تأسیسات و امکانات اقامتگاهی و گردشگری از قبیل کمپینگ و چادر و سایر تسهیلات باید هماهنگ با شرایط محیط و خصوصیات طبیعی و فرهنگی منطقه بوده و با رعایت ضوابط و مقررات مربوط به تأیید کمیته ملی گردشگری رسیده و مجوز لازم اخذ شده باشد. ایجاد تأسیسات و امکانات مذکور در مناطق چهارگانه موکول به کسب مجوز سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد.

ماده ۵ ـ طرح‌های طبیعت‌گردی با رعایت ضوابط و مقررات و تأیید دستگاه مربوط ممکن است در بخش‌هایی از مناطق زیر

که دارای جاذبه‌های و ویژگی‌های خاص طبیعت‌گردی باشند تهیه و پس از تصویب کمیته ملی به مرحله اجرا درآیند:

الف ـ منابع طبیعی ملی تحت اختیار و مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور.

ب ـ مناطق چهارگانه و تالاب‌ها و مناطق شکار ممنوع تحت اختیار و مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست.

ج ـ مناطق دارای جاذبه‌های طبیعی واقع در محدوده‌های فرهنگی، تاریخی و باستانی تحت اختیار سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

۵- محدوده‌های مناسب واقع در املاك و مستثنیات قانونی اشخاص با رعایت حقوق ایشان که امکان و استعداد لازم جهت اجرای برنامه طبیعت‌گردی را داشته باشند.

و ـ سایر مناطقی که دارای جاذبه‌های طبیعت‌گردی بوده و در حال حاضر تخریب شده و یا به کاربردهای دیگری اختصاص یافته‌اند، پس از احیاء و یا تغییر در شیوه بهره‌برداری به طرح‌های موضوع این ماده اختصاص می‌یابند.

ماده ٦ ـ اجرای برنامه‌های گردشگری باید تحت نظر و راهنمایی، راهنمایان گردشگری که صلاحیت آنان به تأیید سازمان میراث فرهنگی و گردشگری می‌رسد، صورت می‌گیرد.

تبصره ـ شرایط و ضوابط تخصصی و فنی راهنمایان گردشگری و مؤسسات طبیعت‌گردی توسط کمیته ملی گردشگری تعیین خواهد شد.

ماده ۷ ـ اجرای طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ گردشگری طبیعی باید براساس مصوبه شماره ۲۳۷ مورخ ۱۳۸۱/۳/۲۱ شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست مورد ارزیابی زیست‌محیطی قرار گیرد. ضوابط ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های یادشده توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست تهیه و ابلاغ خواهد شد.

ماده ۸ ـ اجرای برنامه‌های شکار و صید در کشور کماکان تابع مقررات و ضوابط سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد ولی صلاحیت متقاضیان و مؤسساتی که مبادرت به تنظیم و اجرای برنامه شکار برای خارجیان در ایران می‌نمایند باید از جهت فنی به تأیید کمیته ملی گردشگری نیز برسد.

ماده ۹ ـ سازمان حفاظت محیط‌زیست موظف است در امر سرمایه‌گذاری بخش‌های غیردولتی به‌منظور افزایش جمعیت حیات‌وحش از طریق تکثیر و پرورش جانوران وحشی و صدور پروانه‌های شکار در مناطق مصوب کمیته ملی تسریع و همکاری لازم را وفق قانون و مقررات شکار و صید آیین‌نامه اجرایی مربوط به عمل آورد.

دستورالعمل طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست

مقدمه

به استناد ماده ۸۸ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت و آئین‌نامه اجرایی ماده یاد شده این دستورالعمل به منظور نیل به اهداف مشروحه زیر تصویب و به مورد اجرا گذارده می شود :

الف) تقویت امور حفاظت احیاء و استفاده پایدار و خردمندانه از ارزش‌های زیست‌محیطی و طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست .

ب) جذب مشارکت مردم از جمله جوامع محلی و علاقمندان به محیط‌زیست در امر مدیریت و حفاظت منابع .

پ) اشتغال‌زایی و رفاه اقتصادی و اجتماعی برای جوامع محلی و بومی با حفظ آداب و سنن .

ت) برقراری امکان دیدار از جاذبه‌های طبیعی گردشگری زون‌های تفرجی مناطق تحت مدیریت .

ث) ارتقاء فرهنگ زیست‌محیطی مردم .

ماده ۱- تعاریف

۱-۱- طبیعت‌گردی: عبارت است از برآوردن تمنیات و تمایلات خردمندانه و انسانی گردشگران طبیعت در محیطی طبیعی ، فرهنگی، آموزشی و غیرمصرفی و به صورت پایدار و در حد ظرفیت قابل تحمل با حداقل تاثیر منفی بر محیط طبیعی و فرهنگی تحت شرایط و ضوابطی که ضمن حفظ محیط‌زیست و فرهنگ بومی و ارزش‌های آن امکان رشد اقتصادی جوامع محلی را فراهم آورد.

۱-۲- سازمان: منظور سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد .

۱-۳- جوامع محلی: عبارتند از ساکنان داخلی مناطق تحت مدیریت سازمان و مناطق مجاور آن که معیشت و شیوه زیست منطبق و منبعث از زیست بوم را دارا باشند و یا اشخاص حقیقی و حقوقی که در داخل مستثنیات یا پیرامون مناطق تحت مدیریت سازمان زندگی و امرار معاش می نمایند و به نوعی ذی‌نفع می‌باشند.

۱-٤- مناطق: منظور مناطق تحت مدیریت و حفاظت سازمان (موضوع بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست) می‌باشد .

۱-۵- بهره‌بردار: شخص یا اشخاص حقیقی و حقوقی که اجازه بهره‌برداری از بخشی از مناطق تحت مدیریت سازمان را دریافت می‌دارند.

۱-٦- آئین‌نامه: منظور آئین‌نامه طبیعت‌گردی می‌باشد.

۱-۷- امتیاز بهره‌برداری: اجازه بهره‌برداری غیرمالکیتی از عرصه و اعیانی مورد نظر مطابق با مقررات قانونی آئین‌نامه‌ها

ماده ۲- اصول کلی طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان:

۲-۱- ایجاد تعادل بین حجم و نوع فعالیت‌های پیش‌بینی‌شده با توان اکولوژیکی منطقه و امکانات و تاسیسات زیر بنایی موجود .

۲-۲- استفاده از سازه‌ها و تاسیسات سازگار با سیمای طبیعی منطقه (اکولوژ)

۲-۳- رعایت اصل مشارکت جوامع محلی و بومی در فعالیت‌های توسعه طبیعت‌گردی .

۲-٤- ممنوعیت جمع‌آوری و انتقال نمونه‌های گیاهی و جانوری و همچنین فسیل‌ها و سنگواره‌ها توسط طبیعت‌گردان به هر شکل

۲-۵- انجام امور طبیعت‌گردی در زیستگاه‌ها به صورت کاملا نظارت‌شده و منحصراً توسط وسایل نقلیه خاص مناطق .

۲-٦- انجام امور طبیعت‌گردی در زیستگاه‌های دارای گونه‌های حیات‌وحش در خطر انقراض و ذخیره‌گاه‌های گونه‌های خاص گیاهی و یا جانوری باید جنبه علمی و حمایتی داشته باشد .

۲-۷- طبیعت‌گردی می‌بایستی فقط در مناطق زون‌بندی‌شده مجاز صورت پذیرد.

ماده ۳- شرایط بهره‌بردار و بهره‌برداری:

۳-۱- بهره‌بردار باید واجد صلاحیت ، توانایی و امکانات لازم برای اجرا و مدیریت طرح پیشنهادی با تائید کمیسیون ماده۷ این دستورالعمل باشد.

۳-۲- متخصصان طبیعت‌گردی و شرکت‌های تعاونی متشکل از تشکل‌های جوامع محلی در شرایط مساوی، اولویت دارند.

۳-۳- بهره‌بردار باید نسبت به معرفی یك نفر مسئول فنی از متخصصان محیط‌زیست و علوم طبیعی اقدام نماید. در صورتی‌که بهره‌بردار خود صلاحیت و تخصص مرتبط با طبیعت‌گردی و یا محیط‌زیست را داشته باشد وظایف مسئول فنی را شخصاً عهده‌دار خواهد بود .

ماده ٤- تعهدات بهره‌بردار:

٤-۱- رعایت کلیه مقررات و آئین‌نامه‌های سازمان در منطقه واگذاری مورد بهره‌برداری الزامی است .

٤-۲-حفظ و حراست از تمامیت ، یکپارچگی و موجودیت محدوده واگذا شده و جلوگیری از ورود هرگونه خسارت به آن بر عهده بهره‌بردار است.

٤-۳- بهره‌بردار به هیچ عنوان مجاز به وارد نمودن گونه‌های گیاهی و جانوری غیربومی به منطقه نمی‌باشد.

٤-٤- تامین سلامت و امنیت گردشگران و بازدیدکنندگان در طول اقامت در منطقه مورد نظر بر طبق مقررات جاری کشور به عهده بهره‌بردار است .

٤-٥- پرداخت هزینه‌های حفاظت احیاء و ارتقاء زیرساخت‌های موجود وارتقای سطح آگاهی جوامع محلی محدوده اجرایی قرارداد از محل درآمدهای بازدیدکنندگان برعهده بهره‌بردار است .

٤-٦- بهره‌بردار می‌بایست حتی الامکان از نیروهای محلی استفاده نماید .

ماده ٥- تعهدات سازمان:

٥-۱- ارائه طرح مطالعات تفصیلی برای زون‌های تفرجی به همراه جداول زمان‌بندی اجرای تعهدات به متقاضی بهره‌برداری .

٥-۲-انجام نظارت پیوسته و پایش و همچنین تهیه گزارش از وضعیت زیست‌محیطی و حیات‌وحش منطقه در پایان هر فصل .

٥-۳- اعلام سالانه ظرفیت تعداد گردشگران برای هر منطقه .

٥-٤- رسیدگی به طرح‌ها و پیشنهادات جدید واصله از سوی بهره‌برداران منطقه .

٥-٥- برگزاری دوره‌های آموزشی طبیعت‌گردی با ملاحظات زیست‌محیطی برای بهره‌بردار و نماینده ایشان به صورت موردی و یا منطقه‌ای

٥-٦- تدوین و اجرای برنامه‌های آموزشی متناسب با شرایط خاص هر منطقه برای جوامع محلی داخل و حاشیه محدوده های تحت پوشش طرح طبیعت‌گردی .

٥-۷- مسئولیت و نظارت عالیه بر حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری کل منطقه اعم از محدوده‌های تحت پوشش قرارداد و نیز سایر محدوده‌ها

ماده ٦- چگونگی واگذاری بهره‌برداری طرح:

۶-۱- سازمان، محدوده پیشنهادی متقاضی را جهت استفاده امور طبیعت‌گردی به صورت قرارداد اجاره و یا مشارکتی در اختیار بهره‌بردار قرار می دهد .

۶-۲- بهره‌بردار صرفاً مجاز به احداث تاسیسات لازم منطبق با ضوابط حفاظتی محل اجرای طرح و نیز طرح مدیریت بهره‌برداری سازمان خواهد بود .

۶-۳- بهره‌بردار موظف است طرح مدیریت و بهره‌برداری مورد نظر را به همراه گزارش توجیهی آن به سازمان ارائه نماید . اجرای طرح منوط به تائید نتایج گزارش ارزیابی خواهد بود .

۶-۴- دوره بهره‌برداری با توافق طرفین تعیین می‌گردد و تمدید آن موکول به توافق طرفین است .

۶-۵- پس از اتمام قرارداد بهره‌بردار حق هیچ‌گونه ادعای مالکیتی بر عرصه ، اعیان و تاسیسات احتمالی ایجادشده را نخواهد داشت

ماده ۷- رسیدگی به طرح‌ها و پیشنهادهای واصله:

۷-۱- رسیدگی به طرح‌ها و پیشنهادات واصله و گزارش بازرسی برعهده شورای سامان‌دهی مناطق می‌باشد.

۷-۲- اعضای شورای سامان‌دهی مناطق توسط رئیس سازمان منصوب می‌گردند

۷-۳- وظایف شورای سامان‌دهی مناطق به شرح زیر است:

الف) تهیه و تصویب دستورالعمل‌های مورد نیاز برای تعیین صلاحیت عمومی و فنی متقاضیان .

ب) نظارت بر حسن اجرای مفاد این دستورالعمل و قرارداد منعقده .

پ) رسیدگی به تخلفات قرارداد از شرایط واگذاری .

ت) تهیه و تنظیم گزارش عملکرد (ترجیحاً سه ماه یك‌بار) موضوع قرارداد مشارکت و ارائه آن به ریاست محترم سازمان و ارجاع به مراجع قانونی حسب ضرورت

ث) تعیین ضوابط آگهی مزایده عمومی و تشکیل کمیسیون معاملات بار عایت قانون معاملات دولتی برای انجام وظایف مشروحه زیر:

۱- بررسی پیشنهادات رسیده و تعیین برنده .

۲- تعیین و اخذ ضمانت‌های لازم برای جلوگیری از تغییر کاربری و حفظ و حراست از اموال منقول و غیرمنقول واگذارشده و گونه‌های گیاهی و جانوری موجود در منطقه .

ماده ۸- فسخ بلامنازع قرارداد:

در صورتی‌که حسب تشخیص شورای سامان‌دهی مناطق بهره‌بردار از مقررات قرارداد تخلف نماید و یا اقداماتی بر خلاف اصول حفاظت منطقه به عمل آورد و موجبات تخریب و یا تغییر زیست بوم منطقه را فراهم نماید سازمان می‌تواند به صورت یك‌جانبه مجوزها وقرارداد فی‌مابین را لغو و اقدامات قانونی لازم را در این مورد به عمل آورد.

دستورالعمل ورود به مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست و عبور از آن‌ها

فصل اول: پارک‌های ملی ـ آثار طبیعی ملی

ماده ۱ـ ورود و عبور و توقف در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی مستلزم تحصیل پروانه یا اجازه از سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد.

ماده ۲ـ شرایط ورود ـ عبور و توقف در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی و فصول و ساعات مجاز آن و همچنین نحوهٔ تحصیل پروانه یا اجازه مربوط به بهای آن برحسب مورد برای هر یک از پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی با توجه به مقتضیات مکانی و طبیعی آن تعیین و به متقاضیان ارائه و حسب مورد به اطلاع عموم خواهد رسید.

ماده ۳ـ حمل هر نوع سلاح در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی برای عموم (به استثنای مأمورین ذی‌ربط سازمان) بدون اجازه کتبی سازمان حفاظت محیط‌زیست ممنوع می‌باشد. سلاح متخلف توسط مأمورین سازمان ضبط و در صورتی‌که طبق قوانین جاری جرمی صورت نگرفته باشد، به صاحب آن پس از خروج از پارک مسترد خواهد شد.

ماده ٤ـ مأمورین سازمان از ورود اشخاص فاقد اجازه یا پروانه در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی جلوگیری و در صورت ورود، از پارک اخراج خواهند شد.

فصل دوم: پناهگاه‌های حیات‌وحش ـ مناطق حفاظت‌شده

ماده ٥ـ ورود و عبور توقف در پناهگاه‌های حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده به‌منظور بازدید ـ عکس‌برداری و سیاحت آزاد می‌باشد مشروط بر این‌که به رستنی‌های منابع ملی آسیبی نرسیده و موجبات آرامش حیات‌وحش برهم نخورد.

ماده ٦ـ حمل هر نوع سلاح در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات‌وحش (به استثنای جاده‌ها و معابر عمومی) برای اشخاص غیرساکن این مناطق بدون کسب اجازه از سازمان ممنوع می‌باشد.

فصل سوم: موارد متفرقه

ماده ۷ـ هر گونه محدودیت و ممنوعیت و امتیازاتی که در قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست و آیین‌نامه اجرایی آن درباره ورود و عبور و توقف در مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون مزبور برای اشخاص حقیقی و حقوقی مقرر است لازم‌الرعایه می‌باشد.

ماده ۸ـ اشخاص زیر ملزم به تحصیل اجازه یا پروانه طبق مفاد این دستورالعمل نمی‌باشند:

الف ـ کسانی که به موجب ماده ۸ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست و تبصره یک و دو ماده ۱۱ و ماده ۱۲ آیین‌نامه اجرائی قانون مذکور مجاز به ورود و عبور و توقف در مناطق مندرج در بند الف ماده ۳ قانون مزبور می‌باشند.

ب ـ کسانی که طبق ماده ٤ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست در داخل مناطق مندرج در بند الف ماده ۳ قانون فوق‌الذکر، قانوناً دارای حق مالکیت یا حق انتفاع می‌باشند.

ج ـ کسانی که براساس موافقت‌نامه وزارت معادن و فلزات وسازمان دارای پروانه معتبر اکتشاف و بهره‌برداری از معادن می‌باشند.

ماده ۹ـ این دستورالعمل به استناد ماده ۱۰ آیین‌نامه اجرائی قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست مصوب اسفند ماه ۱۳٥٤ به تصویب رسیده و از اول مهرماه ۱۳٥٥ تا زمانی‌که دستورالعمل جدیدی تصویب و ابلاغ نشده است لازم‌الاجراء می‌باشد.

قانون اخذ ورودیه از بازدیدکنندگان پارک‌ها و موزه‌های تاریخ طبیعی مصوب ۱۳۶۷/۸/۸

ماده واحده- به سازمان حفاظت محیط‌زیست اجازه داده می‌شود به‌منظور حفاظت و حراست از سرمایه‌های ملی و گسترش کمی و کیفی آن‌ها و برای تعمیق آموزش‌های عمومی به‌ویژه در موزه‌های تاریخ طبیعی و ارائه خدمات از استفاده‌کنندگان و بازدیدکنندگان از نمایشگاه‌ها و موزه‌های تاریخ‌طبیعی و مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و به‌سازی محیط‌زیست، به استثناء مراکز آموزشی و تحقیقاتی در ازای تسهیلاتی که فراهم می‌آورد، از طریق صدور بلیط وجه دریافت نماید.

تبصره ۱- نحوه دریافت بهای خدماتی که در اجرای این ماده واحده به مردم ارائه خواهد شد (بهای بلیط) بر اساس آیین‌نامه‌ای است که به پیشنهاد سازمان حفاظت محیط‌زیست و با تأیید شورای‌عالی حفاظت محیط‌زیست، به تصویب هیأت وزیران رسیده باشد. بهای بلیط باید به‌گونه‌ای باشد که موجب استفاده هرچه بیشتر عموم جامعه به‌ویژه اقشار محروم و مستضعف باشد.

تبصره ۲- وجوه حاصل از اجرای ماده واحده به حساب درآمد عمومی کشور واریز خواهد شد.

تبصره ۳- وزارت برنامه و بودجه مکلف است ردیف درآمدهای موضوع این قانون و همچنین ردیف اعتباری معادل ۵۰ درصد ردیف درآمدی مزبور را برآورد و در لایحه بودجه هر سال منظور نماید.

تبصره ٤- سازمان حفاظت محیط‌زیست مجاز است در هر سال معادل ۵۰ درصد وجوه حاصل از اجرای ماده واحده و حداکثر برابر اعتبار پیش‌بینی‌شده در ردیف مربوطه در قانون بودجه مربوطه را بر اساس درخواست وجه ذی‌حساب سازمان مزبور دریافت و بدون الزام به رعایت قانون محاسبات عمومی و با رعایت قانون نحوه هزینه کردن اعتبارات خارج از شمول مصوب ۱۳٦٤/۱۱/٦ جهت فراهم آمدن اهداف مندرج در ماده واحده تأمین نیازهای تجهیزاتی و تدارکاتی امور حفاظت از محیط‌زیست به مصرف برساند.

قانون فوق مشتمل بر ماده واحده و چهار تبصره در جلسه علنی روز یکشنبه هشتم آبان‌ماه یك‌هزار و سیصد و شصت و هفت مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳٦۷/۸/۱۵ به تأیید شورای نگهبان رسیده است.

پرسش‌نامه نظرسنجی بسته آموزشی سواد محیط زیستی؛ بوم‌گردی

خواننده گرامی، به منظور کسب نظرات و پیشنهادهای ارزشمند شما برای افزایش غنای علمی و عملی این کتاب، خواهشمند است نسبت به تکمیل فرم نظرسنجی ذیل اقدام و تصویر آن را به آدرس پست الکترونیکی environmental.literacy@doe.ir ارسال فرمایید. همچنین می‌توانید فرم خام نظرسنجی را از پرتال سازمان حفاظت محیط زیست (مرکز آموزش محیط زیست و تربیت محیط‌بان) دریافت کنید.

مشخصات تکمیل کننده:

نام و نام خانوادگی (در صورت تمایل): سن: جنسیت:

سطح تحصیلات: سابقه تدریس مباحث محیط زیستی: بلی ☐ خیر ☐

استان متبوع: سابقه عضویت در سازمان‌های مردم نهاد (NGOs): بلی ☐ خیر ☐

پرسش‌های تخصصی:

پرسش‌ها	طیف				
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
۱- میزان تقاضای تالیف چنین آثاری را چگونه ارزیابی می‌کنید؟					
۲- میزان نیاز آموزشی برای پرداختن چنین موضوعی (بوم‌گردی) را چگونه ارزیابی می‌کنید؟					
۳- شیوه نگارش و تالیف این کتاب را چگونه ارزیابی می‌کنید؟					
٤- میزان رضایت‌مندی و استقبال فراگیران از تهیه چنین کتابی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟					
٥- سطح کیفیت محتوی علمی کتاب را چگونه ارزیابی می‌کنید؟					
٦- فعالیت‌های عملی طراحی شده چقدر در انتقال مفاهیم آموزشی کتاب موفقیت‌آمیز بوده است؟					
۷- کمیت محتوای آموزشی تا چه حد در رفع نیاز آموزشی آموزشگران موثر بوده است؟					
۸- میزان جذابیت تصاویر و کیفیت اجرایی کتاب را چگونه ارزیابی می‌کنید؟					

پرسش تشریحی:

پیشنهاد شما برای افزایش غنای علمی و بهبود کیفیت این کتاب (محتوا) برای چاپ‌های بعدی چیست؟

Ecotourism

Environmental Literacy Training Toolkit for Educators and Facilitators

سازمان حفاظت محیط زیست
معاونت آموزش و مشارکت های مردمی
مرکز آموزش محیط زیست و تربیت محیط بان